



La mayoría de libros de Virus editorial se encuentran bajo licencias libres y para su libre descarga; una apuesta por el acceso libre al conocimiento y la cultura, que consideramos imprescindible en una sociedad en la que las desigualdades sociales también se traducen en desigualdad a la hora de acceder a los contenidos culturales. Pero los proyectos autogestionarios y alternativos, como Virus editorial, suelen tener importantes límites económicos, que en ocasiones afectan a su sostenibilidad o impiden asumir proyectos más costosos o arriesgados. En la medida en que ofrecemos buena parte de nuestro trabajo para lo común, creemos importante crear también formas de colaboración en la sostenibilidad del proyecto:

- a) [Puedes hacerte soci@ de Virus](#) ingresando un mínimo de 50 € a modo de cuota anual, recibiendo una novedad de tu elección y obteniendo descuentos en tus compras en nuestra web.
- b) [Puedes suscribirte a Virus](#) durante un año, aportando 200 €, recibiendo todos los libros de Virus durante 12 meses, dos libros de fondo y descuentos en tus compras en nuestra web.
- c) [También puedes hacer una donación](#) de cualquier cantidad a través de Paypal.

**L'ANARQUISME, FET DIFERENCIAL CATALÀ**  
**Influència i llegat de l'anarquisme en la**  
**història i la societat catalana contemporània**

**Xavier Diez**

**virus** editorial





**Creative Commons**  
**LICENCIA CREATIVE COMMONS**

- Aquesta llicència permet copiar, distribuir, exhibir i interpretar aquest text, sempre que es compleixin les següents condicions:

**BY Autoria-atribució:** s'haurà de respectar l'autoria del text i de la seva traducció. Sempre es farà constar el nom de l'autor/a i el del traductor/a.

**NC No comercial:** no es pot utilitzar aquest treball amb finalitats comercials.

**ND No derivats:** no es pot alterar, transformar, modificar o reconstruir aquest text.

Els termes d'aquesta llicència hauran de constar d'una manera clara per qualsevol ús o distribució del text. Aquestes condicions es podran alterar només amb el permís explícit de l'autor/a.

*Aquest llibre té una llicència Creative Commons Attribution-NoDerivs-NonCommercial. Per a consultar les condicions d'aquesta llicència es pot visitar <http://creativecommons.org/licenses/by-nd-nc/1.0/> o enviar una carta a Creative Commons, 559 Nathan Abbot Way, Stanford, California 94305, EUA.*

© 2013 d'aquesta edició, Virus editorial

© 2013 del text, Xavier Diez

#### **Títol:**

L'anarquisme, fet diferencial català. Influència i llegat de l'anarquisme en la història i la societat catalana contemporània

**Maquetació:** Virus editorial

**Coberta:** Pilar Sánchez Molina

**Primera edició:** abril de 2013

**Virus editorial / Lallevir SL**

C/ Junta de Comerç, 18, baixos

08001 Barcelona

T. / Fax: 93 441 38 14

C/e.: [virus@pangea.org](mailto:virus@pangea.org) | [info@viruseditorial.net](mailto:info@viruseditorial.net)

[www.viruseditorial.net](http://www.viruseditorial.net) | [www.viruslibreria.net](http://www.viruslibreria.net)

#### **Impress a:**

Imprenta Luna

Muelle de la Merced, 3, 2.ª izq.

48003 Bilbao

T.: 94 4167518

C/e.: [luna@imprentaluna.es](mailto:luna@imprentaluna.es)

ISBN: 978-84-92559-44-2

Dipòsit legal: B-8340-2013

# Índex

<b>UNA MEMÒRIA INCÒMODA</b>	5
Una narrativa oficiosa	10
<b>I. ORÍGENS</b>	19
Més que una revolta	20
Una falsa decadència?	22
Revoltes modernes i vacunes antiabsolutistes	25
Ressons de la Revolució Francesa	27
La conflictiva societat del XIX, una revolució industrial i la reconversió agrària en un estat postfeudal	30
L'emergència del republicanisme, l'arribada de la Internacional i la capacitat autogestionària de la sociabilitat	35
Països Catalans anarquistes i Meseta socialista? Una CNT catalana?	39
Una CNT catalana? Una república catalana?	45
El franquisme i la «solució final» al món llibertari	50
La Transició i l'exclusió de la dissidència llibertària. La llarga marxa fins al present	53
<b>II. COLORS</b>	59
Blau: una societat gelosa de la seva llibertat	61
Blanc: una societat tendent a l'igualitarisme	63
Vermell: una societat a punt de trencar-se	66
- <i>Antimilitarisme</i>	68
- <i>(A)nacionalisme: un anarquisme catalanista?</i>	74

Llibertat individual, igualtat social, solidaritat individual	79
· <i>El terreny privat del sexe</i>	84
· <i>La col·lectivització del cos</i>	91
· <i>Republicans, federals, llibertaris</i>	95
· <i>Espiritisme</i>	97
<b>III. CATALUNYA SERÀ LLIBERTÀRIA O NO SERÀ...</b>	103
<b>Nota i agraïments</b>	107
<b>Bibliografia</b>	111

## Una memòria incòmoda

Anarquisme i Catalunya són dos conceptes que la història universal ha aplegat. Internacionalment Barcelona és coneguda com la capital de la «divina acràcia», com deia el conegut vers de Salvat-Papasseit; la Rosa de Foc, com la batejà, des de Buenos Aires al diari *La Protesta*, el periodista hispanouruguaià Antonio Laredo l'agost de 1909; la «ciutat de les bombes», com descrivia el dibuixant Pere Ynglada en un acudit de *L'Esquella de la Torratxa* el 1906; la «ciutat del terror», com l'anomenava el setmanari catòlic *Aurora Social*; la ciutat europea on s'havien aixecat més quilòmetres de barricades, segons Friedrich Engels. Alhora fou l'indret on arribà, l'octubre de 1868, pocs dies després de la Gloriosa, Giuseppe Fanelli, antic garibaldí enviat per Mikhaïl Bakunin per constituir la secció espanyola de la Primera Internacional, i on arrelaria la secreta Aliança Internacional de la Democràcia Socialista, organització de caràcter col·lectivista. També va ser la capital on es constituí el 1907 la Solidaritat Obrera, i tres anys més tard la Confederació Nacional del Treball, el sindicat de caràcter anarquista més important del

món pel que fa a l'afiliació i la transcendència històrica. O l'escenari d'una revolució llibertària que enlluernà —i estremí— el món en el que constituí, en afortunada expressió de Hans Magnus Enzensberger, «el curt estiu de l'anarquia».

Tanmateix, aquestes denominacions contemporànies, vinculades a les expressions violentes de les conflictives dècades del tombant del XIX i la primera meitat del XX, no representen cap novetat respecte a la història catalana anterior. Ja al segle XVII, Francisco de Quevedo considerava que «son los catalanes aborto monstruoso de la política. Libres con señor; por esto el Conde Barcelona no es dignidad, sino vocablo y voz desnuda». S'entén que aquesta declaració, no gaire amorosa, es vincula amb el conflicte entre Felip IV i la Generalitat en el context de la revolta del Corpus de Sang de 1640, l'efímera Primera República Catalana de 1641 i la posterior Guerra dels Segadors que resulta alhora, com confirma l'historiador Antoni Simon, un intent de revolució social i un conflicte polític entre un sistema corporatiu de llibertats públiques i l'absolutisme<sup>1</sup>. Aquestes declaracions castellanes s'entenen com un atac a l'autoimatge dels catalans com a poble lliure i no sotmès a desigualtats davant una presumpta autoritat superior. Aquest caràcter indòmit, insubmís i procliu a la llibertat ja el destaca el mateix Cervantes quan el seu *alter ego*, el Quixot, expressa les seves impressions a Catalunya, o quan el viatger Bartolomé Joly, el 1612, definia els catalans com a «gelosos de la seva llibertat» i que «no volien reconèixer ni rebre el

1 Antoni Simon: *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2005. Segons Simon, un dels millors coneixedors del món polític i ideològic modern, el Corpus de Sang de 1640 a Barcelona esdevingué, inicialment, una revolta social contra l'explotació i els privilegis de la monarquia absoluta i els seus col·laboradors catalans, perllongament de la revolta pagesa contra els abusos de l'exèrcit a la zona fronterera, que fou reconduïda per un grup de la petita noblesa, el baix clergat il·lustrat i els col·lectius de la burgesia mercantil, que dominava les institucions representatives de l'època medieval, a partir d'un pols entre un absolutisme i les tradicions protodemocràtiques dels sectors urbans catalans, que consideraven que la sobirania —les llibertats, les lleis i els privilegis— només l'atorgava el poble lliure. L'agressió militar i la repressió de les tropes espanyoles propicià un sentiment de poble en armes que corre paral·lel a la revolució anglesa contemporània, i que s'anticipa en un segle i mig a la Revolució Francesa.

seu Rei més que com a Comte de Barcelona», a banda de destacar la seva enemistat amb els castellans<sup>2</sup>. En la mateixa línia s'expressa, el 1741, el viatger Juan Álvarez de Colmenar, que des del seu llibre de viatges *Délices de l'Espagne et Portugal*, després de descriure els catalans amb els tòpics de l'època, com a laboriosos, comerciants, educats i acollidors amb els estrangers, deixa caure una inquietant frase: «les catalans sont hardis, corageux, actifs, vigoureux, mais un peu mutins». S'entén *mutins* com a proclius a l'amotinament, revoltosos, revolucionaris, poc disposats a creure en l'autoritat. Altres testimonis posteriors aprofundeixen en un tòpic que circula arreu d'Europa i que serà reproduït per altres testimonis coetanis, com el del filipista destacat J. De Vayrach, el 1719, que declararà «los catalanes tienen mucho ingenio, pero por desgracia, no hacen buen uso de él. Su natural inquieto y caprichoso les lleva a ser tan celosos de su libertad que, para conservarla, violan insolentemente todas las leyes divinas y humanas» (entengui's que la principal llei del moment és la de la submissió incondicional a un monarca absolut). I aquesta resistència s'expressa, com explica el diplomàtic Esteban de Silhouette, el 1730 a partir de la necessitat «de guerrear en el exterior o provocar agitaciones en el interior y, algunas veces tuvieron uno y otro porque este reino es de todos los de España el que ha experimentado mayores revoluciones». Tot seguint amb els tòpics dels catalans com a súbdits de poc fiar, el diplomàtic assevera que «los catalanes no esperan sino la ocasión de una nueva rebelión. Aunque oprimidos, tienen siempre un aire determinado, una mirada atrevida y segura»<sup>3</sup>.

Tanmateix, l'estricta contemporaneïtat tampoc s'escapa d'aquestes desqualificacions (o lloances, segons la perspectiva del receptor) sobre el caràcter nacional dels catalans i una percepció sobre la seva tendència a la violència revolucionària i al seu indòmit tarannà. En una data relativament recent, el 1978, l'historiador i diplomàtic Sal-

2 Maria Victoria López-Cordón Cortezo: «Historia, sociedad y carácter: la evolución de la imagen de Cataluña en los libros de viajes entre el siglo XVII y XVIII», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 18, 1, 1998, p. 336.

3 *Ibid.*, p. 342, 344.

vador de Madariaga (1886-1978), republicà convençut, ens dedicava aquestes paraules en la seva obra *España*.

*La violencia de la vida pública española suele proceder con frecuencia precisamente de vascos y catalanes. No es cosa de insistir sobre la dureza que aportaron a las guerras civiles del siglo XIX los caudillos carlistas vascos; quizá convenga recordar que casi todas las bombas arrojadas a reyes y estadistas fueron obra y proyectil de idealistas catalanes con más ardor que sentido común [...] eran soñadores de la clase media y baja de Cataluña, doctrinarios con más impulso e imaginación que experiencia o buen sentido.*<sup>4</sup>

Aquests testimonis, sens dubte condicionats pel conflicte polític i nacional contra la monarquia, probablement reflecteixen un estat anímic que va més enllà de la qüestió nacional i, de ben segur, sobtaran a molts lectors. Estem avesats als tòpics contemporanis que presenten els habitants de Catalunya com a gent treballadora, ordenada i profundament assenyada. Ja sabem que els llocs comuns solen reduir una realitat a la mínima expressió i es presenten com una tergiversació interessada amb un pòsit de veracitat, un instrument de propaganda subtil al servei d'un objectiu. Per a molts observadors de l'era moderna, els catalans són violents perquè no es volen sotmetre a una lògica política imposada. Perquè no comparteixen els valors dominants de submissió i desigualtat. En canvi, els cànons analítics elaborats des de mitjans del XIX presenten els catalans com a amants del treball, de l'ordre i el seny perquè els grups dominants locals, que també dominen els discursos intel·lectuals, anhelan un país modelat pels valors de l'ordre i el progrés propis de la burgesia.

La historiografia catalana contemporània, elaborada majoritàriament pels homes del Noucentisme, exerceix aquesta funció.

<sup>4</sup> Transcripció de les memòries de Salvador de Madariaga en la biografia de l'anarquista Mateo Morral (Eduard Masjuan: *Un héroe trágico del anarquismo español. Mateo Morral, 1879-1906*, Icaria, Barcelona, 2009, p. 15).

Sobre la base dels historiadors de la Renaixença, tracten d'establir una interpretació del passat coherent amb determinats interessos de classe. Això no significa que els manqui rigor, ans al contrari. Al cap i a la fi, com explica l'historiador Enric Pujol, el Noucentisme historiogràfic és una escola variada i plural caracteritzada únicament per la necessitat de suplir un estat hostil que fomenta una història oficial en què Catalunya com a subjecte històric resulta inexistent, i dedicar-se a bastir, des de febles bases institucionals i el suport econòmic de mecenes com Francesc Cambó, una història oficiosa<sup>5</sup>. En aquestes circumstàncies i en el context d'un intens conflicte entre la burgesia i un proletariat amarat d'anarquisme resulta difícil el reconeixement d'una realitat incòmoda. Precisament perquè és una història relativament ben organitzada, feta amb rigor, i des de la voluntat de dotar el país d'una narrativa pròpia, trobem prou diversitat per acostar-nos a entendre aquesta història no sempre ben explicada. La realitat és alhora caparruda i emergeix quan menys ens ho esperem. Al cap i a la fi, en la convulsa història catalana, quan no hi ha fets suficientment explicats, existeix prou vitalitat intel·lectual per tractar de respondre molts perquè. Quines visions tenim sobre aquesta memòria incòmoda? Variades i condicionades per la mirada dels historiadors i el seu substrat intel·lectual, sociològic i personal. Així trobarem una història en què Catalunya representa aquesta societat ordenada i burgesa que considera l'anarquisme com una anomalia. O una historiografia marxista, a partir dels anys setanta del segle passat, que, condicionada per mecanismes intel·lectuals hegelians, concep aquest moviment com una anormalitat incomprendible, de la qual cal avergonyir-se respecte a la lògica del progrés<sup>6</sup>. Alhora, el país té prou vitalitat per explicar la història des del mateix moviment llibertari, en el qual existeix tota una historiografia afí, i on els anarquistes

<sup>5</sup> Enric Pujol: «Noucentisme historiogràfic», dins Antoni Simon (dir.): *Tendències de la historiografia catalana*, Universitat de València, 2009, p. 351-364.

<sup>6</sup> Enric Pujol, Rosa Congost i Xavier Torres: «Historiografia marxista», dins Antoni Simón, *ob. cit.*, p. 325-344.

són capaços d'explicar-se coherentment<sup>7</sup>. La qüestió, a l'hora de fixar un determinat cànon historiogràfic, és: qui té més pes per imposar majoritàriament el seu discurs? Habitualment és qui gaudeix d'un estatus social més favorable i domina les institucions culturals i acadèmiques. La marginació de la memòria llibertària equival al bandejament dels sectors socials que la sustentaren i a una escassa representativitat dels historiadors pròxims en les institucions esmentades.

Malgrat tot, existeix un conjunt de narratives que expliquen el fenomen anarquista, transmeses majoritàriament des de la universitat i les publicacions acadèmiques, i amb una perspectiva més o menys variada. Si ens situem en la contemporaneïtat, quan aquest moviment es desclou, podríem tenir una visió com la que ve a continuació.

### Una narrativa oficiosa

A principis del segle XX Barcelona és la capital econòmica de la monarquia hispànica, del que resta d'un imperi espanyol en descomposició. És, amb el permís del País Basc, l'àrea més industrialitzada de la Península Ibèrica. A aquesta economia puixant, fonamentada en una connexió ideològica i mercantil amb el continent, s'oposa un estat hegemonitzat per una monarquia i una cort amb ideologia i praxi d'antic règim. Això és, un estat fonamentat en la burgesia mercantil i agrària de Castella i Andalusia, que oscil·la entre un monarquisme més o menys liberal i un tradicionalisme d'arrel religiosa hostil als projectes liberals aplegat al voltant del carlisme. La composició territorial hispànica, a més, posa de relleu un desigual pes polític entre l'Espanya fundacional (la Castella històrica), amb un pes dominant; l'Espanya foral (Navarra i el País Basc), que preserva institucions pròpies i una àmplia autonomia econò-

<sup>7</sup> Xavier Diez: «Historiografia anarquista», dins Simon, *ob. cit.*, p. 261-260; i Xavier Diez: «La historiografia anarquista als Països Catalans. Una llarga tradició entre el desconeixement i la vitalitat», *Afers*, núm. 59, 2008, p. 155-176.

mica i exempcions fiscals; i l'Espanya assimilada (l'antiga Corona d'Aragó)<sup>8</sup>, incorporada mitjançant l'esclafament de revoltes com les Germanies valencianes (1520-1523 i 1693), Germanies mallorquines (1521-1523), la guerra dels Segadors (1640-1653) i l'ocupació militar en la Guerra de Successió (1705-1714). Aquesta Espanya assimilada és bandejada dels cercles de decisions i de poder, ha de suportar importants càrregues fiscals i limitacions de caire polític i administratiu, i l'aparell de l'estat se la mira amb suspicàcia pel possible perill secessionista. Barcelona i Catalunya ocupen, doncs, aquesta paradoxal posició: un desenvolupament industrial destacable, atiat, a més per estretes connexions internacionals, tant amb el vell continent com amb Amèrica, i la marginació política i la discriminació econòmica en la seva conflictiva relació amb Madrid. A diferència, doncs, de les potències industrials europees, Catalunya viu la contradicció d'experimentar una revolució industrial que altera profundament els seus equilibris socials, mentre que les classes dirigents són incapaces de disposar plenament dels mecanismes de decisió (i compensació) d'un estat modern, factor que sens dubte interferirà en les relacions entre classes socials.

Tanmateix, aquest dinamisme amb arrels profundes en l'edat moderna, evidenciarà un *statu quo* feble i fràgil. Com feien veure els clàssics Pierre Vilar i Jordi Nadal<sup>9</sup>, l'absència de recursos propis, matèries primeres o mercats extensos fan de Barcelona la capital d'una indústria d'escàs valor afegit i estrets marges comptables. Aquest fet deixarà damunt les espatlles dels treballadors el pes d'un nou capitalisme emmirallat en el model anglès, en el sí d'un estat amb institucions que, més que imitar, caricaturitzen el model administratiu francès.

<sup>8</sup> Almenys aquesta és la tesi fonamentada en un conegut mapa d'Espanya de 1854 trobat a la Biblioteca Nacional de Madrid per Joan Ramon Resina a *El postnacionalisme en el mapa global* (Idees, Assaig Breu i Angle Editorial, Barcelona, 2005, esp. p. 57-89).

<sup>9</sup> Especialment, pel que fa a Vilar, al seu clàssic *Catalunya dins l'Espanya moderna* (diverses edicions, des de l'original francès de 1962), i pel que fa a Nadal, el seu, també clàssic, *El fracaso de la revolución industrial en España (1814-1913)*, (diverses edicions des de 1975).

Paral·lelament, el substrat històric de la nació catalana, emancipat formalment del feudalisme des del segle XV, amb una antiga tradició d'institucions participatives (Diputació i Consell de Cent) històricament oposades a l'absolutisme de les dinasties dels Habsburg i els Borbons al llarg del XVII i XVIII, propicia una cultura de revoltes populars que produeixen un elevat grau de conflictivitat social al llarg del XIX. Amb tots aquests components, afegits a la permeabilitat d'una frontera que porta els aires de les revolucions continentals, s'obre un terreny adobat per als valors republicans de llibertat, igualtat i fraternitat. Així doncs, mentre la revolució industrial i les innovacions tecnològiques s'instal·len a la capital barcelonina, els ideals postil·lustrats i romàntics del liberalisme, el nacionalisme i el socialisme comencen a impregnar el cor i el pensament d'aquells que es consideren cada vegada menys súbdits i més ciutadans.

En tot aquest context, l'anarquisme arrela amb força durant la segona meitat del segle XIX. Francesc Pi i Margall, amb la seva obra *La reacció y la revolució* (1854), s'avançarà a les idees federals elaborades una dècada després per Pierre-Joseph Proudhon. Hi haurà catalans entre els representants que constituïran la I Internacional de Londres, el 1864. La primera parada de l'enviat de Bakunin a Espanya serà Barcelona, pels volts d'octubre de 1868, en el que s'esdevindrà una llarga i profitosa relació. A Gràcia s'editarà el primer diari peninsular, *La Justicia Humana* (1886), en el qual es difondran els principis anarcocomunistes derivats de les idees de Kropotkin. Barcelona serà també una de les principals falles de contacte entre una burgesia moderna i un proletariat ben organitzat, d'elevat esperit combatiu, que conviurà amb una policia ineficaç en un estat que considera el problema del catalanisme rampant com una traïció i els antagonismes socials com una simple qüestió d'ordre públic. La ciutat catalana serà el principal escenari urbà de l'enfrontament a tres bandes: burgesia, proletariat, exèrcit, amb sorprenents espais de trobada i confrontació (la bohèmia modernista i els cercles intel·lectuals i artístics permetran confluències i intercanvis, mentre que els patrons no dubtaran de fer servir detectius privats i

policies estrangers per desactivar l'amenaça llibertària). El drama, doncs, està servit.

És evident que l'anarquisme arrela en un terreny adobat. Fins i tot més que en altres estats on coetàniament viuen una eclosió paral·lela —com és el cas francès— i que, tanmateix, entren en decadència amb el nou segle, sovint sota l'embranchida del socialisme i l'obertura vers la participació política. Per què?

Molts historiadors s'han fet aquesta pregunta. Molts l'han contestada des de la ideologia perquè, certament, els fenòmens socials complexos són de resposta difícil i estan oberts a la interpretació subjectiva. Els historiadors marxistes com Eric Hobsbawm (Alexandria, 1917) han definit els anarquistes com a «rebels primitius»<sup>10</sup>, que des de principis d'economia moral buscarien en un passat reinventat —una certa Arcàdia perduda— i reaccionarien al nou ordre mitjançant revoltes espontànies i desorganitzades contra una modernitat precipitada pels canvis que comporta el capitalisme. Enfront d'aquesta estratègia, segons l'influent historiador britànic, hi hauria l'articulació del moviment obrer a partir de l'organització sindical supeditada a l'acció política mitjançant partits obrers. Tanmateix, aquesta teoria, bastida des del marxisme intel·lectual anglosaxó té importants problemes. Barcelona és una ciutat moderna i dinàmica (no només en comparació amb Espanya), els anarquistes del tombant de segle estan ben connectats amb la intel·lectualitat autòctona i mantenen una extensa xarxa de contactes internacionals, l'organització obrera té prou flexibilitat organitzativa per resistir l'endèmica repressió estatal i prou solidesa per recompondre's ràpidament quan les circumstàncies ho permeten. La visió marxista, molt influent des dels seixanta fins a principis dels noranta del segle XX, no acaba de resultar versemblant. I encara més quan la història ha demostrat que allò dels partits obrers no ha catalitzat en cap síntesi hegeliana dels antagonismes socials, sinó que fàcilment, i gràcies a les seves estructures jeràrquiques i a la seva tendència a obeir els líders, han aportat en l'actualitat un aprofundiment del capitalisme més desprietat.

<sup>10</sup> Eric Hobsbawm: *Primitive Rebels: studies in archaic forms of social movement in the 19th and 20th centuries* (1959).



L'hispanista Gerald Brenan (Sliena, Malta, 1894 – Alhaurín, 1987), que dedicà la major part dels seus esforços a analitzar l'anarquisme rural andalús, se n'adona que és a Catalunya, l'àrea més moderna i desenvolupada de l'estat espanyol, on el fenomen llibertari posseeix major embranzida. Davant aquesta paradoxa, que desmenteix les elucubracions marxistes, considera que l'anacrònic estat espanyol és el responsable indirecte d'aquesta situació. Amb una estructura d'antic règim i amb una absoluta incomprensió de la modernitat per part de les elits governants espanyoles, sumades a una perllongada decadència estatal que impedeix fer els canvis necessaris per adaptar el país als nous temps, Espanya és incapaç de muntar estructures econòmiques i socials que facilitin un terreny de joc comú entre les diverses classes socials. Els estrets o nuls marges de participació i representació institucional fan impossible la reforma i evidencien que el decadent imperi espanyol, com altres imperis en fallida, només es pot transformar mitjançant la revolució. Des d'una òptica antropològica, Brenan també associa el fenomen anarquista amb el d'un culte religiós, fonamentat més en la fe que en la raó, més basat en el fanatisme que en la reflexió i més assentat en la creença que en el pensament i la moderació. Així, descriu els anarquistes com uns sants laics, amb un discurs eminentment moral i una litúrgia mil·lenarista, que anuncia la redempció tal com els predicadors anuncien la salvació, i la violència i la sang esdevenen la passió que precedeix la resurrecció vers una altra existència millor. Tot i això diferencia entre l'anarquisme rural, de matriu més religiosa, i el català, constituït per un proletariat conscient amb capacitat organitzativa, capaç de bastir estructures sindicals fortes, horitzontals i no jeràrquiques, a la manera, com teoritza Kropotkin, de l'antic substrat dels gremis medievals urbans autogestionats. Tanmateix, Brenan no pot escapar-se d'un cert prejudici antropològic i cedeix a l'exotisme inherent en tants d'altres observadors, viatgers i hispanistes britànics, i encara més en una època en què el subdesenvolupament acadèmic espanyol permetia acceptar acríticament les opinions dels hispanistes estrangers<sup>11</sup>.

<sup>11</sup> Gerald Brenan: *El laberinto español. Antecedentes políticos y sociales de la guerra civil*, Éditions Ruedo Ibérico, París, 1962. En un sentit similar s'expressa Murray

Per la seva banda, Jaume Vicens Vives (Girona, 1910 – Lió, 1960) assumeix la tesi de Casimir Martí (Vilanova i la Geltrú, 1926) que responsabilitza la burgesia catalana de l'arrelament del moviment anarquista a Catalunya, especialment a partir de 1890, perquè va impedir canals de participació en la política i l'economia i va suplicar, en un procés de llarga durada, la intervenció de les forces de l'ordre per reprimir el moviment obrer, sense cap consideració, i amb l'únic objectiu que l'estat deixés fora de combat un moviment que qüestionava la seva hegemonia econòmica. A canvi, la burgesia se supeditava políticament a l'estat, atès que el seu mercat no deixava de ser el d'una Espanya amb fronteres minvades. De fet, la mateixa burgesia catalana, preocupada exclusivament pels seus guanys és incapaç de fer autocrítica i atribueix tothora, com passarà amb l'incipient catalanisme, el creixement del fenomen anarquista a «l'element estranger», volent negar els factors endògens que duen la societat catalana a assumir extensament l'anarquisme<sup>12</sup>.

Ferran Soldevila (Barcelona, 1894-1971), d'altra banda, critica la minimització del fenomen anarquista com a reacció de la repressió estatal i de l'hostilitat d'una burgesia catalana impotent i egocèntrica. Considera que la llarga tradició de les institucions col·lectives i assembleàries catalanes, que arrenquen a l'edat mitjana i prossegueixen en l'edat moderna, guiades per l'escassa confiança en un estat hostil, serà el que permetrà aquest important arrelament d'un moviment autònom i de fort component autogestionari, en el que s'anomena un procés braudelià<sup>13</sup> de llarga durada.

Bookchin: *Los anarquistas españoles. Los años heroicos, 1868-1936*, Numa ediciones, Valencia, 2000.

<sup>12</sup> Casimir Martí: *Los orígenes del anarquismo en Barcelona*, Teide, Barcelona, 1959; i Jaume Vicens Vives: *Notícia de Catalunya. Nosaltres els catalans*, Vicens Vives, Barcelona, 2010, esp. p. 199-206.

<sup>13</sup> Fernand Braudel (1902-1985) crea el concepte de «llarga durada», el 1949, segons el qual hi ha processos històrics en què la continuïtat profunda de determinats fenòmens és capaç de sobreviure als canvis i a l'evolució de les societats contemporànies. En aquest sentit, l'anarquisme respondria a un element tel·lúric que formaria part de la història de Catalunya, abans, durant i després de la seva eclosió puntual, atès que estaria integrat en l'estructura profunda de la societat catalana com a tret distintiu.

Josep Termes (Barcelona, 1936-2011) defensa, per la seva banda, i contràriament a l'ortodòxia marxista imperant en el moment en què construí les seves tesis, la naturalesa popular de l'anarquisme a Catalunya. Aquest anarquisme estaria molt vinculat a la tradició catalana de bastir moviments populars participatius i de base, alhora que també seria fruit de la tradició d'autogestió i d'autoorganització. En aquest sentit l'historiador barceloní, que dedicà la seva tesi doctoral a analitzar la creació de les organitzacions obreres a finals del segle XIX i que consagrà el seu testament historiogràfic a revisar la història del moviment anarquista en un llibre recent i obra de referència<sup>14</sup>, considerava que l'anarquisme català es caracteritzava per generar estructures organitzatives capaces de donar resposta a la brutalitat d'un estat hispànic anacrònic i a la insensibilitat d'una burgesia autòctona amb dosis d'egoisme elevades; i, al mateix temps, aquest moviment articulava un discurs ètic i moral. En contraposició a la capacitat catalana de crear estructures sindicals de fonament llibertari, altres anarquismes peninsulars més meridionals tindrien una vocació més insurreccionalista i nihilista. Per tant, el fet diferencial de l'anarquisme català seria l'omnipresent obsessió de generar estructures institucionals, pràctiques cooperativistes i autogestionàries, sindicats potents, organitzats i coordinats, amb capacitat de produir i difondre discursos polítics elaborats. Això explicaria, per exemple, la capitalitat de Barcelona en la creació de sindicats de referència, com l'emblemàtica CNT, que la ciutat ha gués estat seu de les principals publicacions i editorials llibertàries o que esdevingués un important centre intel·lectual anarquista.

Serà Miquel Izard (Barcelona, 1934) qui explica l'extensió i l'arrelament de l'anarquisme com a expressió de la desconfiança absoluta envers els vèrtexs oposats del triangle social català. Desconfiança d'un estat centralista i postfeudal que tracta la qüestió social com una qüestió d'ordre públic i que no entén altra relació social més enllà de la jeràrquica generada entre rei i súbdit; i també desconfiança d'una burgesia, de principis teòrics paternalistes i

<sup>14</sup> Josep Termes: *Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)*, L'Avenç, Barcelona, 2011.

pràctiques repressives, que veu amb pànic la capacitat d'autogestió proletària. Perquè l'organització obrera autònoma pot evidenciar que la burgesia és prescindible com a grup social en un moment en què qualsevol política de reequilibri de classes frenaria la seva aspiració de liderar una Espanya que menysprea els catalans, tant si són obrers com si són burgesos. A banda d'això, destaca essencialment la cultura autogestionària, alhora idealista i pragmàtica, que considera immoral la diferenciació social, col·lectivista, molt escèptica davant el llenguatge retòric de les bones intencions, que enllaça perfectament amb els ideals llibertaris, encara que també amb una certa cultura republicana i federalista, que considera que qualsevol articulació política s'ha de fer des de la base d'una orografia social de formes suaus, i en cap cas des del cim jeràrquic de la piràmide<sup>15</sup>.

Són aquests els elements que caldrà tenir en compte a l'hora d'explicar, parafrasejant Quim Monzó, «el perquè de tot plegat». El perquè de la continuïtat històrica i la persistència del fenomen llibertari, el perquè dels mites sobre els llibertaris, el perquè dels silencis historiogràfics sobre la magnitud i l'arrelament del moviment, el perquè d'un fet que singularitza el passat col·lectiu respecte d'altres nacions europees, el perquè d'una certa prevenció i, alhora, admiració vers un conjunt d'homes i dones que en un passat recent, i potser fins a cert punt en un present no sempre prou conegut, no pretenien modificar l'ordre, sinó subvertir-lo radicalment.

<sup>15</sup> Miquel Izard: *Sin leña y sin peces deberemos quemar la barca. Pueblo y burguesía en la Cataluña contemporánea*, Los libros de la frontera, Barcelona, 1998.

## I. Orígens

En l'apartat anterior apuntàvem una de les qüestions més controvertides de la història nacional. Davant del fet objectiu que l'anarquisme arrela amb intensitat al conjunt dels Països Catalans, ens preguntem per què. Per què l'anarquisme predomina a Catalunya, València i part de les Illes; i, en canvi, té poc pes en altres àrees de l'estat espanyol? Per què hi ha una trajectòria històrica de llarga durada? El prehistoriador Pere Bosch i Gimpera (Barcelona, 1891-Mèxic, 1974) i amb ell la revista *Quaderns de l'exili* i Ferran Soldevila, sostingué una tesi suggerent, encara que potser excessivament etnicista, essencialista i amb tocs de determinisme. Bosch i Gimpera diferenciava entre l'àrea ibèrica de la Península (La franja mediterrània on s'ubiquen Catalunya, les Illes, València, Múrcia i Andalusia) i la Celtibèrica (la zona interior de la *meseta*). Segons ell, els pobles ibèrics tenien tendència a l'assemblearisme, a les xarxes horitzontals i al confederacionisme amb un profund sentit igualitari. En canvi, els grups celtibèrics presentaven tendència als cabdillismes, a les estructures jeràrquiques i centralitzadores del

poder. L'anarquisme, doncs, arrelava allà on les tradicions seculars preparaven el terreny. El socialisme autoritari, en canvi, encaixava millor en una cosmovisió més jeràrquica, més fonamentada en els lideratges i l'obediència<sup>1</sup>.

## Més que una revolta

Més enllà d'especulacions més pròpies de l'antropologia que de la història, el fet és que Catalunya esdevingué una de les regions europees més singulars de l'edat mitjana. Per bé que fou un dels indrets en què major profunditat presentà el feudalisme, el moviment remença (segona meitat del segle XV), des de la seva complexitat, assolí una fita històrica: l'eliminació dels mals usos. Cosa que convertí Catalunya en la primera regió europea on se suprimia la servitud. Els remences pogueren comprar la seva llibertat. Mentre que els camperols europeus hauran d'esperar, com a mínim, a l'esclat de la revolució francesa, els pagesos catalans, que han intervingut com a agent decisiu en els conflictes interns de la Catalunya del segle XV, podran tractar d'igual a igual la noblesa, fet que implicarà una veritable revolució social, encara que «pactada» amb el poder reial. Ferran Soldevila (Barcelona, 1894-1971) en la seva *Història de Catalunya* exposa:

*En la lluita de tendències democràtiques i urbanes que feia segles pugnaven amb èxit per sobreposar-se al fons aristocràtic i feudal de la primitiva Catalunya, l'alliberament dels pagesos de remença és una de les darreres però de les més importants conquestes... Catalunya era, així, el primer país d'Europa, on el règim feudal havia imperat plenament, que trencava els lligams d'ignominia en què es debatia una part de les seves classes rurals.*<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Pere Bosch i Gimpera: *El poblamiento antiguo y la formación de los pueblos de España* (1945). Agraïixo a Enric Pujol la referència.

<sup>2</sup> Ferran Soldevila: *Història de Catalunya*, Alfa, Barcelona, 1963, p. 808.

El judici de Soldevila, en certa mesura, es fonamentava en les conclusions prèvies que havia elaborat l'historiador Antoni Rovira i Virgili (Tarragona, 1882 – Perpinyà, 1949), el qual influenciat pel seu republicanisme d'arrel federalista i pimargalliana, buscava explicacions històriques per precisar la naturalesa singular dels catalans, la seva tendència aversiva cap a l'autoritat i la passió per la llibertat. Per a Rovira i Virgili...

*La redempció dels remences és un dels fets més transcendents de la Història de Catalunya, un dels que més han influït en la seva prosperitat posterior. Catalunya va ser l'únic país de la Península que tingué una classe rural amb arrelament a la gleba, una pagesia rica, lliure i culta.*<sup>3</sup>

Precisament l'historiador tarragoní, conegut pel rigor metodològic, encara que també per l'èmfasi intel·lectual de la seva interpretació del passat nacional, considerava el pes de l'herència històrica i espiritual com una eina de formació dels caràcters nacionals, i en el cas de la revolta remença, permetia exposar la importància de la llibertat individual i col·lectiva, i també la tendència igualitària, com una de les virtuts que condicionarien la idiosincràsia nacional. A diferència de Vicens Vives, amb qui mantingué una intensa polèmica, considerava la revolta pagesa, i la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486) que posava fi al conflicte mitjançant un acte polític, com un element positiu en l'esdevenir nacional<sup>4</sup>.

Tanmateix, aquest punt d'inflexió de la història catalana, i d'aquesta història particular, no és únicament valorada des d'una perspectiva estrictament nacional. L'historiador medievalista Paul H. Freedman, avesat al coneixement de la història pagesa europea, constata que la revolta catalana va ser l'únic aixecament camperol reeixit de l'Edat Mitjana perquè permeté obtenir la primera abolició de servituds al continent, formulada en forma de llei; i en aquest

<sup>3</sup> Antoni Rovira i Virgili: *Història de Catalunya*, Vol. XII, Barcelona, 1934, p. 335.

<sup>4</sup> Antoni Simon (dir.): *Diccionari d'Historiografia Catalana*. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003, p. 1.081-1.083.

sentit, els catalans ofereixen al món un exemple de societat avançada que lluita per defensar un aspecte essencial de la vida humana: la seva dignitat<sup>5</sup>.

## Una falsa decadència?

La qüestió és que determinades visions historiogràfiques, com aquesta a què fèiem referència de Vicens Vives, que considerava la Sentència de Guadalupe com un problema, o altres visions teleològiques, sovint influenciades pel materialisme dialèctic aplicat a la història, entenen la Decadència com el període en el qual, mentre que Espanya i bona part d'Europa reforcen tendències autoritàries i absolutistes, Catalunya, sense cort i amb una alta noblesa que emigra vers el centre del poder, du una dinàmica pròpia en la qual els entramats institucionals (Consell de Cent, Generalitat, universitats<sup>6</sup>) van evolucionant en un sentit diferent. És l'època de la defensa de «Constitucions» i «privilegis», que haurien d'entendre's com lleis amb capacitat d'autogestionar els afers propis al marge de les directrius reials. És un model de participació en el poder complex, d'estaments i restringit, dins una societat amb conflictes interns, però alhora generador d'una cultura política singular<sup>7</sup>.

El terme Decadència, usat per denominar el lapse temporal entre la unificació dinàstica amb Castella i la irrupció de la Renaixença, és avui un terme historiogràfic controvertit. Parteix d'una concepció estreta de la història. Es tracta d'una visió dependent de la idea d'una història de les elits, de la vinculació respecte al poder i d'una òptica hegeliana, fins a cert punt darwiniana, segons la qual s'estableix una evolució natural de les societats que comporta un

<sup>5</sup> Paul Freedman: «La servitud a Catalunya i la guerra civil catalana en el context europeu», *L'Avenç*, núm. 200, 1996, p. 38-41.

<sup>6</sup> S'entén aquí per «universitat» l'accepció de la paraula que dona el Gran Diccionari de l'Enciclopèdia Catalana com a «col·lectivitat d'una ciutat o vila, revestida d'una certa personalitat pública, premunicipal, a la qual eren reconeguts uns privilegis».

<sup>7</sup> Joaquim Albareda: *Catalunya en un conflicte europeu: Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes (1700-1714)*, Edicions 62, Barcelona, 2001.

seguit de fases (feudalisme-absolutisme-estat modern) que considera una anomalia tot allò que s'aparta d'un guió preestablert. Des d'aquesta lectura, Catalunya entra en una època de declivi polític perquè les decisions importants, la política imperial, no es decideixen des de Barcelona.

Tanmateix, malgrat el declivi demogràfic baix medieval o precisament per això és un país que atreu importants fluxos migratoris, especialment occitans, des del segle XVI. Concretament l'extinció formal del feudalisme és una de les causes que fan atractiva Catalunya a ulls de molts refugiats de les guerres de religió del país veí, encara que també n'hi ha escapats de les condicions d'escassa llibertat personal del regne del rei de França. Tot plegat propicia un increment econòmic i demogràfic que permet més que duplicar la població entre 1497 i 1626<sup>8</sup>, fet que esdevé un interessant indicatiu de dinamisme econòmic malgrat els problemes derivats de l'afebliment de la Mediterrània com a eix comercial.

Paral·lelament s'observen un seguit de processos interessants que ajudaran a comprendre la dinàmica de conflicte contra l'autoritat. L'emigració de la gran noblesa catalana vers la cort castellana, la urbanització de la petita noblesa —que adquirirà protagonisme en l'enfrontament amb la monarquia absoluta—, amb un accés més gran als estudis humanistes i jurídics, en mans d'una església relativament il·lustrada, permetrà als grups més o menys dirigits d'adquirir una cultura política diferenciada del corrent absolutista, que consenti una visió més participativa i horitzontal en les relacions de poder.<sup>9</sup> A més a més, aquesta progressiva urbanització, juntament amb l'allunyament del poder central, propicia una certa pèrdua del control d'àmplies zones rurals, disposades a resoldre els conflictes a la manera de les velles disputes feudals, amb guerres privades en defensa dels propis interessos. Com explicarà Xavier Torres, el bandolerisme expressà el costum d'una societat fortament

<sup>8</sup> Albert Balcells (dir.): *Història de Catalunya*, L'Esfera dels Llibres, Barcelona, 2004, p. 357.

<sup>9</sup> Xavier Diez: «Catalanisme i espanyolisme. Un xoc de cultures polítiques», *Eines de l'Esquerra Nacional*, núm. 11, 2010, esp. 171-173.

armada i disposada a defensar-se amb els propis mitjans, sense confiança en les institucions reials, considerades alienes i ineficaces<sup>10</sup>.

Les circumstàncies descrites permeten constatar, malgrat tot, la persistència d'elevats nivells de desigualtats socials i econòmiques, que acaben propiciant xocs violents entre classes, grups i faccions, i l'extensió del bandolerisme característic de l'època. Precisament aquest còctel de falta de subjecció al poder reial, conflictes interns i guerres privades propicia l'extensió d'una cultura de la violència (a la qual al·ludien molts dels viatgers de l'època), del costum de resoldre els antagonismes sense mediació del poder constituït, que caracteritzarà Catalunya com una de les societats més intensament armades i inestables del continent. Això permetrà que, davant la pressió centralitzadora de la monarquia, encarnada en les reformes del Comte-Duc d'Olivares, especialment a partir de la imposició de nous impostos per a la creació i manteniment d'un exèrcit de 140.000 homes i dels allotjaments de les tropes de la monarquia (per cert, amb exempcions nobiliàries que potenciaran el conflicte social) esclati amb virulència una revolta que té característiques nacionals, encara que serà, sobretot en les fases inicials, una revolta social igualitària, de manera semblant al que succeeix a l'Anglaterra coetània d'un Parlament alçat contra l'absolutisme, amb diversos grups com els *diggers* o *levelers*, disposats a bastir els seus projectes igualitaristes. En certa mesura, les característiques pròpies de Catalunya permeten escenificar un xoc entre el contractualisme català i l'absolutisme castellà. Un xoc de cultures polítiques en què els catalans es plantejaren prescindir d'un senyor que ocupa el tro, no per desig diví, sinó per decisió revocable del «poble», enfront de la idea castellana del rei com a persona que exerceix un poder delegat per Déu. Com explica Antoni Simon, ens trobem amb un terrible antagonisme entre qui deïfica i qui humanitza el poder, entre Jean Bodin i el constitucionalisme pactista dels catalans<sup>11</sup>.

<sup>10</sup> Xavier Torres: *Els bandolers: s. XVI-XVII*, Eumo, Vic, 1991.

<sup>11</sup> Antoni Simon: *Construccions polítiques...*, ob. cit., p. 420.

## Revoltes modernes i vacunes antiabsolutistes

1640 constitueix un punt d'inflexió per a la història catalana, encara que també per a la història universal, car el conflicte amb la monarquia precedirà en dos anys a la revolució anglesa contra l'absolutisme. Més enllà de la visió més o menys nacionalista segons la qual, a partir de l'agressió castellana, es genera un potent sentiment d'autoafirmació i cohesió nacional des de la voluntat de resistència. És el moment en el qual Catalunya es dota d'una auto-narració de nació lliure i sobirana, on qui exerceix el poder ho fa només des de la concessió del conjunt d'individus que representen els veritables dipositaris de la sobirania. Com explica Simon:

*El nou constitucionalisme català defensava que la legitimitat del rei derivava d'una elecció popular en què el reconeixement de la titularitat de la sobirania només era possible si el monarca es comprometia amb les lleis del regne i després les guardava [...] D'aquestes lleis fonamentals es derivava un poder de base pactista, sotmès a l'imperi de la llei i culminat per una autoritat, la del Príncep, que implícitament tenia un caràcter electiu i era revocable en cas d'incompliment dels pactes.<sup>12</sup>*

El cert és que en el moment en què esclata la revolta pagesa i popular es desfermen forces latents que conflueixen en una revolució social, que és reconduïda mitjançant una revolució política, resultat de la pressió de les tropes del rei i els abusos contra uns camperols, poc avesats a obeir i massa acostumats a resoldre els conflictes amb les seves forces. Les institucions representatives són empeses per la dinàmica social revolucionària, alhora que tracten de vehicular i canalitzar la revolta vers un conflicte institucional, en què la resposta reial propicia l'esclat d'un conflicte nacional.

De fet, la despietada repressió que marca la intervenció militar espanyola, que concep l'aixecament pagès i de les classes populars

<sup>12</sup> *Ibid.*, p. 424, 425.

urbanes com una imperdonable deslleialtat al rei i com una oportunitat per reduir Catalunya «a *las leyes de Castilla*», precipita un patriotisme institucional català, en què les «constitucions» apareixen com a principal baluard que marca la identitat col·lectiva. La violència dels *tercios* contra la població catalana crea, en certa mesura, la nació catalana com a defensa conjunta d'un col·lectiu amenaçat amb la destrucció. Tanmateix, aquesta «nació» singularitzada, aquest «protonacionalisme» català no es genera en funció de criteris lingüístics, ni ètnics ni religiosos. Atès que la narració dominant dibuixa el conflicte entre llibertat i submissió, Catalunya se singularitza per oposició a l'absolutisme, a «les llibertats» contra la subjecció política. De fet, l'elit política i intel·lectual catalana, constituïda sobretot per la baixa noblesa, clergues il·lustrats i «ciutadans honrats», molts dels quals, com el canonge Pau Claris, gaudiran d'una considerable cultura jurídica, establiran un discurs potent, i estès vers els grups socials inferiors, dels catalans com a nació lliure i sobirana amb capacitat de decisió de nomenar, revocar o prescindir de rei (tal com succeirà efectivament amb l'efímera república catalana de 1641<sup>13</sup>) que el realisme polític rebaixarà per la necessitat de controlar la revolta social i de resistir la pressió de l'imperi espanyol<sup>14</sup>.

Tanmateix, la doble pressió de dos models absolutistes, com són França i Espanya, acompanyada d'una guerra llarga i terrible, en el que seria la versió mediterrània de les guerres de religió continentals, van servir de vacuna contra un sistema polític fonamentat en la sacralització monàrquica del poder. Una idea que persistirà amb l'extinció de la dinastia dels Àustries, amb la mort sense successió de Carles II, i la participació de Catalunya en la guerra de Successió

<sup>13</sup> Atesa la cruent repressió de l'exèrcit de la monarquia hispànica en els inicis de la Guerra dels Segadors, la Generalitat Catalana, presidida per Pau Claris, desposseí de la sobirania i del títol de Comte de Barcelona a Felip IV i proclamà, el 17 de gener de 1641, una República catalana (com podia passar a Venècia o altres repúbliques petites). Tanmateix, en els pactes amb la monarquia francesa per defensar Barcelona dels exèrcits hispànics, sis dies després, el 23 de gener, la Generalitat proclamà comte, i per tant titular de la sobirania catalana, el rei francès Lluís XIII.

<sup>14</sup> Antoni Simon: *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2008.

(1705-1714), que torna a posar damunt la taula els idèntics antagonismes entre la monarquia absoluta i el sistema constitucionalista, fonamentat en la llibertat i la igualtat; entre el poder diví i la sobirania compartida. Vet aquí la clau que permet als observadors estrangers de qui hem parlat més amunt considerar els catalans «orgullosos», revoltosos i indòmits, incapaços de sotmetre's a la lògica de la submissió incondicional. Malauradament, i a diferència d'altres nacions que durant l'època configuren sistemes participatius i protodemocràtics com Anglaterra, Holanda o la Confederació Helvètica, la geopolítica entre dues grans potències absolutistes, Espanya i França, converteix Catalunya en la Polònia de la Mediterrània. Sotmesa per la força de les armes, indòmita d'esperit, disposada a revoltar-se en la defensa o la recuperació de les seves llibertats i, sobretot, ben vacunada contra les experiències de poder omnímode de la monarquia. O contra qualsevol altre poder que s'erigeixi com «absolut», «natural» o «diví». Els segadors, al cap i a la fi, sense pretendre-ho, estaven posant les bases de l'arrelament de l'anarquisme, és a dir, la resistència contra qualsevol poder amb temptacions totalitàries, en el sí de la societat catalana.

## **Ressons de la Revolució Francesa**

La historiografia qualifica el segle XVIII de «represa econòmica», que contrasta amb un gris període de submissió política, especialment per part de les elits, i una desproporcionada ocupació militar borbònica. D'una banda, es tracta de calmar els versemblants temors a noves revoltes i aixecaments contra la monarquia —recorrem els testimonis coetanis que consideraven els catalans súbdits de qui no es podien confiar— i de l'altra, incorporar per la força, per una exhibició de força, un territori gens procliu a acceptar la lògica política de l'absolutisme.

El que sovint els historiadors no expliquen és que aquesta «represa econòmica», fonamentada en el creixement i les transformacions de les estructures en un sentit precapitalista, comporta

privatitzacions, tensions socials, greus desigualtats i, finalment, rebomboris, és a dir, amotinaments populars per l'encariment dels aliments bàsics. Aquests fets fan la societat catalana propensa a qualsevol contagi revolucionari. Les autoritats de la monarquia ho saben i busquen d'evitar-ho. Tot i que ho tenen fàcil (Catalunya és una de les regions europees amb major presència de forces militars ocupants), no sempre ho aconsegueixen.

De fet, el mateix 1789 es produeixen importants amotinaments a la ciutat de Barcelona en un episodi que històricament es cataloga com els «rebomboris del pa». En una època de reforçament de les desigualtats i en un país pressionat per l'ocupació militar esclaten les tensions socials davant l'increment del preu de les subsistències. S'assalten forns i les multituds ataquen les autoritats, que després contraataquen amb major repressió, en una lògica d'acció-reacció violenta.

En aquest context, comencen a circular per les viles catalanes notícies del París revolucionari. També ho fan escrits i pamflets propagandístics, alguns en francès, altres en català, que conviden a integrar-se en un procés històric cridat a transformar el món. En altres casos, la correspondència privada també informa de la intensitat de l'estiu revolucionari, moment en el qual els camperols francesos creuen que ha arribat l'hora de la revenja pels segles d'opressió.

En aquest context, Catalunya en general i Barcelona en particular esdevenen un punt estratègic important. La proximitat de la frontera i els circuits d'intercanvis comercials, culturals i personals, a banda i banda de les Alberes, són d'una fluïdesa extraordinària. Circumstància que contrasta amb la vocació aïllacionista de l'imperi espanyol. De fet, i com bé teoritza Òscar Jané, la frontera és un fet més ideològic que real, una línia imaginària que els poders establerts pretenen fer reals<sup>15</sup>. I encara més en l'estranya frontera catalana, en la qual el Tractat dels Pirineus, de 1659, traça la línia per dins de territori català, i segrega mitja Cerdanya i el

<sup>15</sup> Òscar Jané, *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Afers, Catarroja, 2006.

Rosselló del territori controlat per les institucions catalanes. A més a més, existeix una gran resistència a l'assimilació per part de la població del nord de Catalunya expressada en el manteniment de les relacions comercials (que amb les fronteres passen a ser considerades «contraban»), familiars, matrimonials i culturals (no seran pocs els gironins i empordanesos que aniran a estudiar a Perpinyà). De manera que al 1789 la frontera continua sent més un desig reial que una realitat.

Efectivament, la prohibició expressa (i teòrica) als súbdits de Carles IV d'estudiar fora del regne representa un indicatiu clar que aquesta és una pràctica estesa entre algunes famílies catalanes benestants, les quals aportaran i importaran publicacions, idees i contactes del nord d'Europa a través de la línia imaginària fronterera. També ho propiciarà el fet que Barcelona, i altres punts de la costa, siguin importants ciutats comercials, amb fluxos constants, especialment amb el sud de França i el nord d'Itàlia. A més a més, estem parlant d'una època en la qual les llengües no estan tan reglamentades ni compartimentades com en l'actualitat, i en una època d'intercanvis és freqüent entendre's en català, occità, francès, castellà o en les diverses variants del que encara no està definit com l'italià. És el que ha succeït habitualment i el que permet intensos contactes internacionals de tota mena. Les elits, per la seva banda, dominen el llatí, i en el cas de l'alta burgesia catalana, és freqüent que coneguin el francès, llengua de prestigi i de les relacions internacionals. I això en una societat oberta com ho és la catalana, la fa permeable als ideals de la il·lustració i a les ànsies d'un canvi revolucionari en les injustes estructures socials.

Les autoritats reials, coneixedores de l'efecte de contagi que pot tenir la presa de la Bastilla i el fort component igualitarista dels revolucionaris francesos, tracten d'imposar la llei del silenci, perseguint qualsevol contacte transfronterer, ja al mes setembre de 1789. Dos anys més tard, Floridablanca dicta noves lleis que accentuen la pressió sobre la societat catalana. Tanmateix, res pot impedir la circulació de notícies i rumors. De fet, la revolució comporta una intensa immigració contrarevolucionària, especialment de nobles i



clergues fugitius, entre els quals no és estrany que es barregin agents i espies de la Convenció.

Trobem un testimoni coetani privilegiat en el baró de Maldà. A l'entrada corresponent al 7 de març de 1793, poc després de l'execució de Lluís XVI i la seva família, anota en el seu *Calaix de sastre*: «La justícia anà a seguir les cases de tots los brodadors d'aquesta ciutat, per haver trobada una bandera brodada ab les armes de la llibertat de França, que és grandíssim atreviment», fet que denota un gran nerviosisme entre les autoritats. El mateix baró també recollia notícies sobre com en algunes llars barcelonines es llegien i representaven obres de Voltaire o es feien tertúlies en què es defensaven ideals revolucionaris. Bons indicadors que mostren que Barcelona era una capital permeable als postulats de la llibertat.

La Guerra Gran de 1793-1795, de manera paral·lela amb un sentiment antifrancès (especialment si el francès arriba armat), acaba d'alleugerir la confiança revolucionària i prioritza el sentiment nacional en defensa de la terra. Posteriorment, la gran incompetència del rei espanyol durant la Guerra del Francès confirmarà la sospita que l'estat és incapaç de defensar els interessos dels catalans, i reforçarà la idea omnipresent durant l'època moderna, que cal comptar exclusivament amb les pròpies forces i la voluntat.

### **La conflictiva societat del XIX, una revolució industrial i la reconversió agrària en un estat postfeudal**

Els inicis del que la historiografia espanyola denominà pomposament com a Guerra de la Independència, i que els historiadors catalans anomenem Guerra del Francès (1808-1814) començà com un *culebrón* dinàstic que deixà en evidència la incompetència borbònica per governar un imperi. Mentre l'exèrcit napoleònic arribà per portar la il·lustració i el progrés i emportar-se tot el que podia, amb unes forces d'ocupació que vivien sobre el terreny; el que quedava de l'estat borbònic desapareixia pràcticament de l'escena i mostrava clarament a la població civil que havia de defensar-se amb els seus

propis mitjans. De fet, la traumàtica experiència de la invasió napoleònica palesà la ineptitud de les autoritats borbòniques i la caducitat del seu sistema imperial. És ben il·lustrativa la facilitat amb què els francesos es fan per sorpresa amb la Ciutadella de Barcelona, gran complex militar, més concebuda per controlar la població autòctona que per defensar-se d'enemics exteriors, o la facilitat amb què es rendeix el Castell de Sant Ferran de Figueres, la fortalesa militar moderna més extensa del seu temps, batejada significativament com a *La belle inutile* pels militars napoleònics.

El cert és que l'entrada catalana i espanyola al segle XIX es pot considerar traumàtica. La vulnerabilitat mostrada per la monarquia hispànica durant el conflicte suposa el seu bandejament geopolític i la ràpida pèrdua de l'imperi americà. Espanya passa de ser una potència de segon ordre a ser un estat marginal dins el concert europeu, exclosa de Congrés de Viena, atemorida per les transformacions socials i polítiques, i aïllada intel·lectualment del continent. En certa mesura, es podria incorporar a la llista dels imperis decadents i perifèrics, conjuntament amb l'imperi tsarista i el malalt otomà. La Catalunya que tot just tastava els inicis de la participació en el comerç imperial, veu tallats els seus mercats. El moment crític, amb les primeres revoltes liberals de 1820-1823 podria haver estat una bona oportunitat d'*aggiornamento*. Tanmateix, la pèrdua sobtada i inesperada de l'imperi impulsa Espanya a tancar-se dins d'ella mateixa, a perseverar en un antic règim inviable i empantanejat en una guerra dinàstica entre un reaccionarisme carlí i la versió del capitalisme feudal dels presumptes liberals isabelins. I a substituir la dependència filosòfica del domini imperial a partir de la pràctica de l'imperialisme dins el propi país.

Així, l'explotació dels indis, els monopolis comercials o les polítiques extractives abans desenvolupades en les antigues colònies passen a ser practicades a l'interior de l'antiga metròpoli. Mentre les estructures de dominació social, amb una classe hegemònica fonamentada en l'aristocràcia terratinent, hereva de l'antiga noblesa i de procedència castellanoandalusa que controla els ressorts estatals, l'exèrcit, l'administració i l'església, emergeix un capitalisme

perifèric basat en una revolució industrial a la britànica, de factura catalana.

Quan diem «a la britànica», com explica el professor Jordi Nadal<sup>16</sup>, estem descrivint l'estructura d'iniciativa privada i indústria lleugera amb què s'enceten les transformacions econòmiques d'Anglaterra des de la segona meitat del segle XVIII. O la traumàtica caiguda dels nivells de vida i treball del nou proletariat industrial. O la passió pel neofeudalisme, paral·lel al *revival* del neogòtic, que l'empresariat català practica a les colònies fabrils. No insistirem en la irrellevància política que manifesta la burgesia catalana, sobretot si la comparem amb l'hegemonia política dels industrials i comercials britànics. Una burgesia amb un mercat esquitit i minvant, que ha de cedir davant la burgesia agrària castellana, de voluntat lliurecanvista, que menysté una classe industrial i comerciant per un ideari social ancorat en l'antic règim, i per una mentalitat, encara imperial, que considera sospitosos i inferiors els seus súbdits de l'Espanya assimilada.

Precisament aquest conjunt de contradiccions socials i nacionals, que propicien, en certa mesura, l'«excepció espanyola» en el procés de la revolució industrial (una classe postfeudal que domina l'estat, una puixant burgesia comercial i tèxtil supeditada al poder polític, i una aristocràcia financera provinent del País Basc que cerca el rendisme en les seves inversions) propicia l'emergència d'un triangle social viciós, que explicarà la virulència de les relacions entre classes. D'una banda trobem, la veritable classe social dominant, l'aristocràcia i la burgesia agrària, provinent de l'antic imperi, que coparà els espais estratègics de l'estat: exèrcit, administració, església...; que tractarà de seguir un model centralista i burocràtic semblant al francès, encara que sense els seus recursos i que, acostumada a viure parasitàriament de l'antic imperi, continuarà obsessivament activitats especulatives que comportin poc esforç i grans beneficis; que creixentment considerarà la metròpoli com el seu veritable imperi i, per tant, no dubtarà a fer servir tots els mecanismes de re-

<sup>16</sup> Jordi Nadal, *El fracaso de la Revolución Industrial en España, 1814-1913*, Ariel, Barcelona, 1992.

pressió per mantenir el seu ordre (el 1844 es crearà la Guàrdia Civil a la manera d'un exèrcit d'ocupació colonial, braç armat de les classes dominants). En un altre vèrtex trobem una burgesia industrial moderna, enlluernada pel model britànic, que compta amb escassos recursos naturals, estrets marges comercials, esquitits mercats, i que haurà de buscar els beneficis a partir de la sobreexplotació dels seus treballadors (amb unes condicions laborals i salarials més dures que en l'entorn europeu, per sota dels britànics, terriblement descrits als llibres d'E. P. Thompson), que emprarà la submissió nacional com a eina diplomàtica respecte els organismes de l'estat, i que buscarà constantment que l'estat li serveixi per mantenir l'ordre en els nombrosos conflictes socials que afectaran Catalunya. Finalment, trobem el proletariat, pressionat per la voluntat autoritària de l'estat i la vocació feudal de l'empresariat industrial, que el sotmetrà a condicions deplorables. Que combatrà la burgesia industrial i que haurà de defensar-se dels mecanismes repressors d'un estat militaritzat, de la guàrdia civil, de l'exèrcit i de les forces privades de l'empresariat.

Hi ha gestos molt significatius que fan del segle XIX un escenari de retorn de les pràctiques feudals, i que es repeteixen en l'escenari actual de pràctiques neoliberals. En certa mesura, d'una mena d'hibridació que podríem denominar com a feudalisme capitalista. Ja coneixem la passió de la burgesia catalana pel romanticisme conservador de La Renaixença, amb una idealització de l'Edat Mitjana, i el recurs arquitectònic neoromànic i neogòtic. Precisament aquesta estètica marcarà la de les colònies industrials. Catalunya i el nord d'Anglaterra seran singulars pel que fa aquesta organització fabril. Historiadors de l'economia, com Jordi Nadal, consideren que aquestes colònies, en les quals els obrers industrials es concentraran enmig d'un espai rural i en què estaran sotmesos a una mobilitat restringida, tindran a veure amb els condicionants energètics. Al costat dels rius resultava més fàcil obtenir una energia onerosa. Tanmateix, si examinem les estructures internes dels edificis, els espais simbòlics i les pràctiques laborals i de control social observarem que el virus de la dominació s'estén entre una burgesia que juga a fer de senyors feudals, reclosos en els seus castells, i amb la complicitat

d'una església que exerceix un estret domini ideològic. Tot plegat, unes tensions entre classes que generen tones d'odi, desconfiança i ressentiment.

La situació en el si de ciutats industrials com Barcelona o Sabadell no és millor. Podem parlar d'una Catalunya dickensiana, ja denunciada en el seu moment per higienistes coetanis, com Pere Felip Monlau, que posen de relleu les conseqüències dramàtiques de les transformacions econòmiques. La mecanització és emprada per precaritzar el món dels oficis, que veu abolides les seves organitzacions gremials, i aboca milers de treballadors vers la proletarització. Els episodis luddistes (la destrucció dels vapors i els atemptats a les fàbriques) són presentades per la historiografia conservadora com una oposició al progrés, tanmateix no són altra cosa que l'expressió de l'economia moral i l'oposició a l'apropiació privada generada per les «innovacions» capitalistes. O, en altres termes, de «privatització de la tecnologia» que fa que qualsevol avenç tecnològic no representi un benefici públic sinó que sigui emprat per enfonsar, encara més, les condicions obreres de vida i de treball. Aquest component moral de la protesta, associada a una intensa oposició en un estat hostil, esdevindrà un terreny propici per a la llavor llibertària, que, atesa l'experiència, difícilment tindrà gaire confiança en la teoria hegeliana del progrés.

De fet, aquest triangle estat-burguesia-classes populars proletaritzades generarà un triangle viciós, deshonest i conflictiu que condicionarà —encara avui— les conflictives relacions socials del país. Un estat que menysprea els industrials i experimenta temor del proletariat. Una classe empresarial acomplexada que, per protegir-se de l'amenaça revolucionària, paga el preu de la submissió nacional. Una classe obrera i camperola en conflicte amb els grups dominants i un estat aliè que actua com a repressor i recaptador d'impostos (econòmics i de sang), incapaç d'establir mecanismes de mediació i participació. En aquestes circumstàncies, el drama està servit.

## L'emergència del republicanisme, l'arribada de la Internacional i la capacitat autogestionària de la sociabilitat

Sosté l'historiador Àngel Duarte que «el vuit-cents —el segle de la ciència i el positivisme, de la història i el progrés, que així el definien aquells que el van viure amb ingenu optimisme—, va ser, també, l'època del republicanisme»<sup>17</sup>, almenys des de 1830, quan l'absolutisme 2.0 tractava d'imposar-se a la fallida revolució liberal com si a Europa no hagués passat res. Fou en aquell moment en què emergeix, a partir de forces endògenes, un republicanisme amb epicentre català —Barcelona serà sempre la capital de la dissidència espanyola— que es reclama hereu dels valors de la Revolució Francesa (molt simptomàticament, *la marsellesa* en versió traduïda, esdevindrà l'himne oficiós dels molts republicans catalans) i la trilogia republicana «llibertat, igualtat, fraternitat» com a principal divisa d'una cultura política complexa, un sentiment difús compartit que cerca enderrocar el vell per bastir el nou.

«República», «federació», «liberalisme», «democràcia» i, fins i tot, «socialisme» seran paraules que correran de boca en boca en els diversos aldarulls d'un segle agitat en un país conflictiu i en transformació, part indestriable d'una cultura política eclèctica i barrejada que comptarà amb una acurada litúrgia. La paraula màgica «república», repetida com un mantra per centenars de milers de catalans, es presentarà com antagonista del vell ordre, de l'antic règim dominant, que combinat amb l'incipient capitalisme, esdevindrà una mena de feudocapitalisme doblement opressor, en el plànol polític i en el social.

En l'altre extrem de la dissidència contra la monarquia isabelina trobarem el carlisme, una protesta social disfressada de reaccionarisme dinàstic, que com expliquen bé els treballs de Jordi Canal, manifesta un rerefons semblant i paral·lel al dels republicans (amb qui sovint confluiran en la pressió contra la monarquia): un sentit

<sup>17</sup> Àngel Duarte: «L'herència republicana del segle XIX», dins Enric Pujol (dir.): *El somni republicà. El republicanisme a les comarques gironines, 1900-1930*, Viena, Barcelona, 2008, p. 23.

d'igualitarisme social, que les novetats capitalistes estan esmicolant, i una idea de recuperació de l'antiga sobirania nacional catalana, materialitzada per a uns en el retorn dels furs, per als altres en l'aplicació del federalisme. I sobretot, un aferrissat antagonisme contra un conjunt de transformacions que enriqueixen uns pocs, i trenquen els antics equilibris socials, per perjudicar a la immensa majoria<sup>18</sup>.

Precisament els conceptes de republicanisme, federalisme i socialisme igualitari conflueixen en la figura singular de Francesc Pi i Margall (Barcelona 1824 – Madrid, 1901). Amb un discurs moral i imbuït de pensament socialista proudhonià i de justícia social, és capaç d'aglutinar un moviment complex i contradictori que coincideix en la idea de destruir la vella monarquia borbònica i, alhora, és incapaç d'establir un consens en la fórmula d'organització política i social. Pi i Margall serà l'introduïdor del federalisme d'arrel llibertària, és a dir, promourà que les decisions transcendents s'han de prendre des de la base ciutadana i territorial, tot fent de l'estat un simple ens coordinador; i no pas a l'inrevés, com fa el model monàrquic, que estableix una piràmide social i política jerarquitzada, el model seguit tradicionalment per l'estat espanyol i el francès que l'inspira. D'altra banda, Pi i Margall opta per un posicionament socialista, concepte que en l'època equivalia a defensar la igualtat i el benestar col·lectiu, de la mateixa manera que «liberal» volia dir defensor de la llibertat.

Pi i Margall serà essencial perquè permet, per un moment, fer confluïr ambdues pulsions: la de la llibertat republicana i la de la igualtat socialista. I fins i tot, la pulsio nacional en el sentit que el seu federalisme també estableix un desafiament obert al sentiment centralista i contrari a les nacions perifèriques de l'estat<sup>19</sup>. Tanmateix, les forces republicanes, que suposen el qüestionament més se-

<sup>18</sup> Jordi Canal: *El carlismo. Dos siglos de contrarrevolución en España*, Alianza, Madrid, 2000.

<sup>19</sup> Així ho expressa Francesc Pi i Margall en un recull d'articles i discursos compilats per Antoni Rovira i Virgili el 1913: Francesc Pi i Margall: *La qüestió de Catalunya*, Societat Catalana d'Edicions, Barcelona, 1913.

riós de l'ordre postimperial i postfeudal hispànic, estan marcades per les contradiccions. I en el moment en què aquestes poden gaudir de l'experiència de la primera república (1871) en el context del sexenni revolucionari (1868-1874), les divergències emergiran amb forces disgregadores, entre diversos corrents enfrontats entre si.

El republicanisme que representarà aquesta cultura política democràtica i, fins a cert punt, llibertària (entenguem el mot com a «sacralització de la llibertat») esdevindrà al llarg del segle XIX i principis del XX un moviment complex i contradictori que optarà sovint per una cultura insurreccional i revolucionària. És lògic. L'estructura política de la monarquia controla l'estat a la manera d'una plantació colonial. La presa de decisions exclou la majoria. La força i la repressió resulta la fórmula habitual de relació amb la gran massa camperola i obrera. En aquestes circumstàncies la cultura de la violència vertical, de dalt a baix, i de baix a dalt, esdevé una fórmula habitual de relació entre classes, tant a còpia de barricades, o com en alguns altres casos, de bandolerisme social. El republicanisme, amb un discurs de llibertats polítiques, encara que també amb un llenguatge de classe, no es pot sostreure d'aquesta lògica fonamentada en la inexistència de canals de comunicació i participació. La revolució política és considerada l'única fórmula possible d'alterar els equilibris de poder de la majoria exclosa de les decisions transcendents. I encara més quan els incipients mecanismes electorals, tant del període isabelí com de la restauració, no siguin altra cosa que farses democràtiques que busquen legitimar l'*statu quo*.

El moviment llibertari s'incardinarà en aquest moviment. I de fet, quan l'octubre de 1868 l'enviat de la Internacional i amic íntim de Bakunin, l'antic garibaldí Giuseppe Fanelli arribi amb tren a Barcelona per introduir la llavor de la revolució social, durà a la butxaca l'adreça d'alguns centres republicans. Les seves referències són correctes. Els republicans connecten de seguida amb els principis de la Internacional i, molt especialment, amb l'ideari defensat per l'Aliança per a la Democràcia Socialista, sostingut pel pensament anarcocol·lectivista de Bakunin. També tindrà èxit en la seva missió per Catalunya, el País Valencià i Andalusia. Molt menys a

Madrid, que amb una composició social diferenciada i un substrat polític diferent s'orientarà vers el marxisme, o com dirien els seus crítics provinents del món àcrata, vers el socialisme autoritari.

Tanmateix, les confluències entre republicanisme i anarquisme seran constatables, però no estaran exemptes d'antagonismes, contradiccions i enfrontaments. Republicanisme i moviment obrer són dos àmbits separats. Poden tenir les seves confluències, encara que es tracta de mons diferenciats amb objectius sovint divergents. Bàsicament perquè parteixen de bases sociològiques diferents. Hi ha acord i aliança tàcita (i sovint explícita) quan es tracta de combatre un ordre injust i discriminatori, en l'àmbit polític, en el social o el nacional. Ara bé, hi ha enfrontament quan es constaten prioritats diferenciades. Per als republicans, la igualtat queda supeditada a la llibertat. Per als anarquistes, no hi pot haver llibertat real sense una igualtat fonamental, que va més enllà de la retòrica política i esdevé un component moral essencial, i que representa la premissa bàsica perquè puguin encaixar els altres vèrtexs del triangle: la llibertat i la fraternitat.

Els anarquistes, que orienten la seva acció a acabar amb l'injust repartiment dels recursos, que es reivindiquen com la base de la piràmide social, que anuncien la revolució radical que ha de portar una aurora d'esperança, sense diferència de classes, on tota activitat laboral mereixerà el mateix respecte i consideració, se senten contemplats amb aires de superioritat per uns republicans que sovint conceben les diferències de classe com si fossin «naturals». També sospiten que aquests, amb aspiracions polítiques, és a dir, amb el desig de controlar els ressorts de poder, els volen utilitzar per assolir els seus objectius. Els llibertaris no volen accedir al poder, sinó destruir-lo. Per la seva banda, i pels objectius explícits anunciats pels llibertaris, els republicans senten temor, i sovint pànic, d'un proletariat disposat a acabar amb un estatus diferenciador, tenen por de la revolució social.

Amb tot, el món és complex i sovint és difícil destriar on comença el republicà i on acaba el llibertari. Les anades, vingudes i la promiscuïtat política són una constant del passat que persisteix

en el present. I aquí arribem a un dels punts fonamentals. La sociabilitat compartida que aplega els dissidents respecte l'ordre vigent. Una sociabilitat que els farà coincidir sovint, al mateix espai, als mateixos centres republicans, cercles llibertaris, lògies maçòniques o grups més o menys secrets de vocació carbonària. Tot un conjunt de sociabilitat pròxima, fonamentada en relacions personals de confiança i lleialtat, on es barregen els elements polítics, lúdics, culturals, amistosos i familiars, i que permetrà l'organització més o menys espontània, més o menys organitzada de revoltes. Que permetrà resistir conjuntament un estat contemplat com aliè i unes classes posseïdores que mantenen un poder desproporcionat. La desigualtat i la manca de llibertat representa una herència de l'absolutisme imposat des del XVIII. Tanmateix, hi haurà una diferència. Tant el republicanisme, des de diverses accepcions, grups i grupuscles, com d'una Internacional amb vocació llibertària, mantindran un discurs emancipador, amb capacitat d'alimentar la flama de l'esperança en una societat millor, que permetrà anar bastint una estructura amb capacitat de propiciar un canvi. Els seus adversaris ho saben. I mentre són incapaços de crear els canals de participació, continuen mantenint una brutal capacitat repressora (els processos de Montjuïc de 1897 en són un exemple diàfan en el qual no es distingeix entre republicans i llibertaris) que acaba reforçant la imatge d'Espanya com un estat inquisidor, anacrònic i decadent.

### **Països Catalans anarquistes i Meseta socialista? Una CNT catalana?**

Quan Giuseppe Fanelli arriba a Barcelona, cap a l'octubre de 1868, en ple clima d'efervescència revolucionària posteriors a les setmanes de l'enderrocament de la monarquia, té dues missions encomanades. Una d'oficial, l'altra, oficiosa. La primera, cercar contactes amb la intenció de sumar adhesions i organitzacions a la Internacional, fundada a Londres quatre anys abans. La segona, inclinar l'orientació dels possibles nous components vers el corrent antiau-

toritari aplegat al voltant de Mikhaïl Bakunin, que paral·lelament va prenent forma sota la denominació de l'Aliança per a la Democràcia Socialista, en el context de la creixent rivalitat entre el sector marxista i el col·lectivista. La preferència inicial per Barcelona no és gens casual. Un obrer barceloní del sector naval relacionat amb el lliurepensament local, Antoni Marsal Anglora, ja participà en el II Congrés de la AIT a Lausana, el 1867, i consta una certa correspondència entre diversos nuclis republicans i lliurepensadors amb el conjunt de les organitzacions que componen la Internacional. A més a més, alguns altres internacionalistes coneguts com Élisée Reclus (Ste.-Foy-La-Grande, 1827 – Brussel·les, 1904), residents a la capital de Catalunya, l'introdueixen entre els diversos nuclis on conflueix el republicanisme, el lliurepensament, la maçoneria i les organitzacions obreres en condicions de semiclandestinitat, tenint en compte l'especial situació de transició entre la monarquia absoluta i la incertesa política del que els historiadors acabaran denominant «sexenni revolucionari». Tanmateix, Fanelli té èxit en la primera missió, i un èxit a mitges, en la segona. Després d'una gira de propaganda per Catalunya, i un viatge a Madrid, aconsegueix crear sengles seccions de la Internacional. La primera, constituïda el gener de 1869, a la capital espanyola. Al cap d'uns dies, aconsegueix crear la catalana. Pel que fa a l'interès d'arrossegar ambdues seccions cap als postulats de l'Aliança, només ho aconsegueix a Barcelona. En el cas madrileny, la ruptura de l'AIT de 1872 entre marxistes i anarquistes, s'inclinarà vers els primers —amb excepcions com la del tipògraf Anselmo Lorenzo (Toledo, 1841 – Barcelona, 1914), que s'instal·larà definitivament a la capital catalana—. En el cas català, les simpaties llibertàries i l'assumpció dels postulats anarcocol·lectivistes s'acabaran consolidant. Una diferència que singularitzarà el moviment obrer hispànic i que tindrà conseqüències duradores en la història obrera del país.

Per què? Algunes veus apunten l'arribada del gendre de Marx, Paul Lafargue, a Madrid com a factor determinant a l'hora d'arrossegar el nucli constituït de la Internacional cap als postulats ortodoxos; mentre que els contactes personals d'alguns inter-

nacionalistes catalans amb Bakunin orientarien vers l'anarquisme l'evolució posterior del moviment obrer. Tanmateix, aquesta constitueix una explicació excessivament mecànica i simplista. Hi ha raons més profundes, d'ordre històric, sociològic i econòmic que explicarien aquesta evolució divergent. Catalunya constitueix una societat industrial, amb un conflicte de classes profund, i els internacionalistes solen ser persones dels antics oficis amenaçats de proletarització pels nous mètodes de producció. A més a més del terrible enfrontament amb la burgesia industrial, que implora dia sí, dia també, la intervenció de les forces repressives de l'estat per esclafar qualsevol dissidència social. L'estat *per se* és contemplat com un ens hostil i aliè, que es percep com a sosteniment d'opressió de classe, i també com a un actor de repressió nacional, que tracta amb menyspreu el conjunt de la nació catalana —ententent el concepte de «nació» en termes republicans, és a dir, com un conjunt d'individus lliures i iguals que comparteixen una voluntat d'afirmació nacional—. L'ideal de revolució constitueix, per tant, una societat col·lectivista, autogestionada i federalista (no en l'accepció que ha pervertit la història, sinó segons el concepte de Proudhon i Pi i Margall, és a dir, amb la sobirania exercida des de la base comunitària, municipal i autosuficient). Per la seva banda, els internacionalistes madrilenys viuen en una ciutat sense indústria, que depèn en gran mesura de la burocràcia i de la proximitat al poder, tant si és administratiu, o perquè és la seu de grans empreses, sovint financeres o estatals. És la capital d'un estat proper, d'arrel castellana, i una estructura social molt més jeràrquica que la catalana i, conseqüentment, amb menor vocació d'horitzontalitat en les relacions socials. Per tant, les idees de Marx sobre la integració a l'estat mitjançant la via política i la creació d'organitzacions sindicals subjectes a estructures de control vertical i centralista, pròpies de la lògica de l'estat, resulten raonables i assumibles per als nuclis de treballadors qualificats —la majoria impressors— i per als professionals liberals que defensen la ideologia del socialisme pomposament denominat «científic» pels marxistes, i «autoritari» pels anarquistes.

Una reflexió semblant es podria aplicar per als catalans, valencians, menorquins i andalusos en el cas de l'arrelament de l'esperit col·lectivista, mentre que la Castella històrica mantindria una lògica similar a la madrilenya. Tant és així que la història del moviment obrer hispànic tindrà aquesta dualitat entre socialisme i anarquisme al llarg d'algunes dècades més. Aquest ja fou un factor que observà Gerald Brenan<sup>20</sup> en un primer moment de la seva estada a l'Andalusia rural i en els seus contactes hispànics.

El problema fou que la Castella històrica difícilment podia obtenir una base obrera, atesa la inexistència d'una indústria suficient, i d'altra banda, tampoc rural, perquè el marxisme mai no va confiar en els camperols com a subjecte revolucionari. És per això que el sindicat UGT fou fundat a Barcelona el 1888 com a braç sindical del PSOE, fundat paral·lelament a Madrid per l'internacionalista Pablo Iglesias. Tanmateix, si la voluntat d'establir a Catalunya la seu del sindicat socialista tingué com a objectiu captar un gruix important d'obriers (tractant de pescar especialment a les aigües d'un considerable associacionisme laboral), el seu fracàs en aquest àmbit motivà el trasllat definitiu a Madrid onze anys després, car l'hegemonia llibertària catalana era clara. De fet, la central socialista es caracteritzà per captar treballadors qualificats del sector serveis, personal estatal o de grans empreses on poder establir convenis laborals que es complissin. L'extensió d'un moviment obrer d'arrel àcrata als Països Catalans, en canvi, tenia a veure amb les característiques de l'economia industrial del territori, amb petites i mitjanes empreses i empresaris poc proclius a complir els pactes, insubmisos a les normatives laborals i hostils al moviment obrer. D'altra banda, els precedents indicaven que qualsevol guany salarial era ràpidament absorbit per increments de preus, especialment en l'habitatge i l'alimentació, per la tendència a especular amb béns de primera necessitat per part de la petita burgesia i classes mitjanes en connivència amb les autoritats. En aquestes circumstàncies, els treballadors catalans, per experiència pròpia i adquirida, sabien

<sup>20</sup> Vegeu nota 11.

que només l'acció directa, radical i autogestionada permetia obtenir guanys tangibles.

És així, doncs, com s'estableix una dualitat obrera a l'estat espanyol. Sindicalisme socialista supeditat a l'acció política i anarquisme autogestionari vinculat a l'acció directa. Els primers voldran assolir el poder, els segons, destruir-lo. Els primers manifestaven la voluntat d'ocupar els ressorts institucionals de l'estat. Els segons el combatien. Els primers tendien a reproduir l'estructura jeràrquica de les institucions estatals en el seu propi organigrama. Els segons esdevenien una xarxa horitzontal, autogestionada, igualitària, assembleària, tal com marcava la seva cosmovisió sobre com havia d'esdevenir la societat futura. La CNT, constituïda formalment el 1910, encara que amb una llarga trajectòria subterrània, on anarquisme i sindicalisme acaben confluint després d'una tortuosa trajectòria, acaba sent la gran organització obrera que marca, des de Catalunya, encara que amb voluntat clarament confederal (això és, sense relacions jeràrquiques entre els pobles que conformen la Península Ibèrica, car també inclouen Portugal dins el seu àmbit), les directrius a seguir en el combat contra el capitalisme com a sistema econòmic, i l'estat jeràrquic i centralitzat com a organització política.

Tot i això, cal considerar que és necessàriament en el si de la Confederació on neix el marxisme català, un marxisme sòlid i propi, que tindrà una concreció ferma en la societat del seu temps mitjançant personatges com Jordi Arquer (Barcelona, 1907 – Perpinyà, 1981), Víctor Colomer (Corbins, 1896 – Mèxic, 1960), Jaume Miravittles (Figueres, 1906 – Barcelona, 1988) o Andreu Nin (El Vendrell, 1892 – Alcalá de Henares, 1937), destacats militants del primer moment del sindicat, que confluïran en diverses organitzacions vers el POUM. Aquest partit és un intent àmpliament teoritzat de marxisme propi, allunyat de l'obediència soviètica, i que precisament per la seva coherència doctrinal mantindrà relació tothora, especialment durant la revolució social, amb l'anarcosindicalisme<sup>21</sup>. És arran de

<sup>21</sup> Ferran Aisa: *El laberint roig. Víctor Colomer i Joaquín Maurín, Mestres i revolucionaris*, Pagès editors, Lleida, 2005; Rafael Pascuet i Enric Pujol: *La revolució del bon gust*. Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de

## Militància CNT 1911-1936

	Països Catalans	Espanya sense PP.CC.	Total
1911	16.425	13.000	29.425
1919	536.769	168.743	705.512
1931	354.552	179.616	534.168
1936	236.948*	312.445	549.393

♦ Font: Zambrana: 2010: p. 7

\*Les dades corresponents a 1936 són les del Congrés Confederat de Saragossa del mes de maig. Un cop iniciada la guerra civil, i d'acord amb el decret de sindicació obligatòria, el nombre de militants s'incrementà exponencialment.

la seva derrota en mans de l'estalinisme, el maig de 1937, quan les teoritzacions marxistes ortodoxes dels setanta, entestades a silenciar qualsevol desviació que no encaixés amb els seus esquemes filosòfics, no saben ben bé com classificar-lo, i com explicar, alhora, la seva confluència més o menys natural amb l'anarcosindicalisme.

En més d'una ocasió s'ha considerat que precisament la CNT pretenia substituir l'estat com a eix vertebrador de l'economia i la societat hispànica. No exageren. L'entramat institucional d'una organització que ha de suportar permanentment l'assetjament de l'estat, que ha de passar per períodes de clandestinitat, i que tot i això, manté una gran capacitat d'acció i resposta, ens permet arribar a la conclusió que la central anarcosindicalista (i amb ella, bona part de l'heterogeni moviment llibertari) esdevé un contraestat de l'Espanya oficial, de l'altiplà, jeràrquica i repressiva. Aquesta tendència també es percep en l'actuació de la central socialista i la assumpció de la «raó d'estat», en què incorren les forces polítiques socialistes i comunistes., Aquestes forces, teòricament obreres, són representades per polítics professionals i mantenen una actuació que no les diferencia respecte les institucions que teòricament volen sotmetre.

Catalunya, 1936-1939, Viena, Barcelona, 2007.

Així doncs, podria ser aventurat, encara que no falta una certa base, deduir que el conflicte entre l'anarquisme i l'estat representa una versió més d'un esperit liberal antiestat, d'arrels profundes, en la reconversió de la vella monarquia feudal en un modern estat capitalista, amb una trajectòria centralitzadora i jeràrquica de llarga durada. Al cap i a la fi, molts anarquistes coneixien les idees del filòsof alemany Max Stirner, que, contradient la versió hegeliana de Marx, considerava tot presumpte progrés en l'evolució dels sistemes socials (el conegut sistema de fases històriques), no pas com una millora en el funcionament, sinó com un perfeccionament tècnic dels sistemes de dominació. L'estat era l'hereu de la monarquia, amb una capacitat infinitament més gran d'oprimir l'individu<sup>22</sup>.

## Una CNT catalana? Una república catalana?

La Primera República espanyola (1873-1874), en els seus primers moments esdevingué una obra catalana, amb el protagonisme dels seus primers presidents, Estanislau Figueras (Barcelona, 1813 – Madrid, 1882) i Francesc Pi i Margall. Representaven, especialment el darrer, l'esperit federalista que pretenia transformar l'estat en una organització més horitzontal, tant des del punt de vista social, com nacional. El protagonisme dels republicans catalans responia al pes d'aquest moviment en el si de la societat catalana, i representaven molt especialment a una Barcelona que esdevenia capital de la dissidència hispànica. A més a més, com ja hem assenyalat, anarquistes i republicans solien coincidir en taula i barricada. I ben sovint, en la lògia maçònica i en la creença lliurepensadora. Compartien idees comunes, una determinada cosmovisió del món i, fins i tot, una certa imatgeria i litúrgia conceptual. La *marsellesa*, en la versió adaptada i traduïda per Anselm Clavé (Barcelona, 1824 – 1874), solia ser cantada a cor. Divergien, tanmateix, en l'horitzó polític i social. Allà on uns volien revolució política, els altres desitjaven revolució social.

<sup>22</sup> Xavier Diez: *El anarquismo individualista en España, 1923-1938*, Virus, Barcelona, 2007, p. 33-45.



Catalunya tenia una doble capitalitat: la del moviment obrer i la del republicanisme federal. La potència del moviment obrer, combinat amb el pòsit anarquista, es complementava amb una centralitat catalana del republicanisme federal. Així com en el món llibertari els diversos corrents es barrejaven en una complicada família (col·lectivistes, comunistes llibertaris, individualistes, anarcosindicalistes, partidaris de la cultura com a eina de transformació o de l'acció directa...), també es mesclaven els republicans, amb posicionaments més o menys radicals o moderats, vocació més social o més spenceriana<sup>23</sup>, centralistes o federalistes, insurreccionalistes o partidaris de la integració política en els estrets marges que permetia la Primera Restauració (1876-1923). Tanmateix, l'evolució paral·lela d'ambdós moviments en el si d'un règim doblement repressor (contra el moviment obrer i contra la nacionalitat catalana dissident del nacionalisme espanyol únic) havia conferit un doble procés. D'una banda, la progressiva catalització del moviment obrer dispers en una única organització que anirà assumint els postulats del sindicalisme revolucionari d'origen francès (concretat el 1907 com a Solidaritat Obrera, i el 1910 prenent la denominació de Confederació Nacional del Treball). De l'altra, i d'acord amb el distanciament de la societat catalana respecte del projecte espanyol, un nou projecte nacional, fonamentat en la separació de l'estat espanyol, expressat en l'articulació del nacionalisme rupturista republicà<sup>24</sup>.

Aquesta confluència, protagonitzada per Francesc Macià (Vilanova, 1859 – Barcelona, 1933) que, com el federalista del XIX Francesc Pi i Margall, manté grans inquietuds socials i buscarà el suport i la unitat del seu projecte en el que representa la gran força del moviment obrer organitzat a Catalunya, la CNT. En primer lloc hi

<sup>23</sup> Es refereix a l'influx del filòsof, naturalista i sociòleg britànic Herbert Spencer (Derby, 1820 – Brighton, 1903), que adaptà les teories evolutives de Charles Darwin a la sociologia i creà el «darwinisme social», és a dir, la lluita per l'existència com a pobles o classes i la supervivència dels més aptes. En altres termes, representaria el corrent polític del liberalisme econòmic adoptat pels anomenats «republicans individualistes», les concepcions radicals dels quals han mutat cap a l'actual neoliberalisme.

<sup>24</sup> DIEZ (2010), ob. cit.

haurà la proximitat amb grans líders de l'organització com Salvador Seguí (Tornabous, 1886 – Barcelona, 1923), amic d'infantesa de Lluís Companys, per cert, que assumirà un projecte independentista, sempre i quan el nou estat margini del poder els sectors reaccionaris que dominen l'economia catalana i que representen el principal adversari social; o més endavant amb Joan Garcia Oliver (Reus, 1901 – Guadalajara, Mèxic, 1980), a qui Macià recorrerà per tenir el suport de la CNT durant l'exili imposat per la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), dictadura que actua en una doble línia: repressió de l'anarcosindicalisme i del nacionalisme català. En el seu projecte d'una república social Macià vol sumar la CNT per configurar una Catalunya independent en harmonia de classes. De fet, el mateix Joan Garcia Oliver afirma en les seves memòries que l'Avi li va oferir el ministeri de guerra del seu futur Estat Català amb la intenció d'establir una aliança indispensable per al seu projecte de construcció nacional<sup>25</sup>.

Efectivament la repressió de la dictadura de Primo de Rivera provoca la suma de conspiracions de tota la dissidència hispànica, amb un marcat protagonisme català. La proclamació de la República Catalana, el 14 d'abril, feta per l'antic coronel d'artilleria representa un cop més el trencament del guió espanyol i, finalment, la incompatibilitat de cultures polítiques entre aquells que busquen un canvi de règim, sense modificar l'estat, l'estructura profunda d'un estat espanyol capaç de substituir la monarquia per una república, ni modificar de cap manera les relacions entre classes socials, ni entre realitats nacionals.

La Segona República, com la Primera, representa, doncs, la interferència catalana en la cosmovisió política hispànica. Aquest pecat original serà el que atiarà una despietada oposició a aquest nou ordre de coses. De fet, l'endemà mateix de la proclamació, les forces obscures hispàniques —l'Espanya negra de què parla Machado— comencen a conspirar contra aquest nou estat de coses. I de fet, en el seu imaginari, el concepte «roig» i «separatista» van inextricable-

<sup>25</sup> Joan Garcia Oliver: *El Eco de los pasos*, Éditions Ruedo Ibérico, París, 1978, p. 82-86.

ment units com a representació del mal. De fet, la guerra civil sorgeix d'aquest intent de neutralitzar la revolució; això és, es vol mantenir una jerarquia entre classes i una entre nacions.

A Catalunya la situació tampoc és millor. Les contradiccions socials afloren al cap de només dues setmanes. La jornada del Primer de Maig de 1931 acaba amb una gran repressió policial contra els manifestants obrers, especialment a la Plaça de Sant Jaume, aleshores acabada de batejar Plaça de la República. Tal com ja havia passat en la primera experiència republicana, el concepte «harmonia de classes» de la «Catalunya populista» —segons el terme cisellat per Enric Ucelay<sup>26</sup>— s'enfronta a la «societat sense classes» d'un proletariat complex, però gens propens a acceptar que les institucions polítiques legislin sobre com es poden mantenir les diferències socials. Al cap i a la fi, la llarga experiència dels treballadors i dels camperols catalans constata que no es podia esperar res de bo de cap estat, i que qualsevol conflicte calia resoldre'l mitjançant l'acció directa, sense fer cap confiança a individus o institucions que fessin de mitjancers. A més a més, calia comptar amb la qüestió de la classe social. Les esquerres republicanes estaven formades i rebien el suport d'unes fràgils classes mitjanes, professionals, empleats, petits empresaris, comerciants... Encara que l'anarcosindicalisme atreïa quadres il·lustrats, la majoria de les persones es dedicaven a viure de menystingudes feines manuals on qui treballava als graons més baixos de la societat suportava un *apartheid* tàcit.<sup>27</sup> Els primers esdevenien aspirants a integrats. Els segons, cercaven l'apocalipsi de la societat de classes. El drama, de nou, està servit. Els primers volien reformar un sistema. Els segons, destruir-lo per bastir-ne un altre sense jerarquies.

Els diferents intents insurreccionals —començant per l'Alt Llobregat i acabant per bona part dels «barris» de la perifèria social— comporten una estigmatització de l'anarquisme organitzat i dels

<sup>26</sup> Enric Ucelay da Cal: *La Catalunya populista: imatge, cultura i política en l'etapa republicana, 1931-1939*, La Magrana, Barcelona, 1982.

<sup>27</sup> Xavier Diez: *Venjança de classe. Causes profundes de la violència revolucionària a Catalunya el 1936*, Virus, Barcelona, 2010.

anarquistes que la intel·ligència republicana descriu com si fossin subpersones, enemics de la República i elements pertorbadors d'un ordre que «els altres» consideren injust. Altra vegada les contradiccions socials s'acaben interposant entre els projectes polítics d'una nació marcada pels antagonismes. I, a partir dels fets d'octubre de 1934, de nou la repressió estatal (contra la nació i contra els partidaris de la utopia igualitarista) els uneix contra un estat opressor i uns grups dominants que pretenen mantenir un *statu quo* favorable als seus interessos. Les relacions entre treballadors ideologitzats i republicans fràgils, entre una Espanya insensible a les aspiracions nacionals i una paret que considerava la democràcia com una anomalia psicològica, resulten explosives i pròximes. Malgrat un teòric apoliticisme, el cert és que la complexitat de l'anarquisme organitzat en diversos corrents oscil·lava entre una abstenció que possibilitava la repressió dels sectors reaccionaris, autòctons i hispànics, i un suport electoral a les esquerres republicanes per tractar de sobreviure en un escenari menys negatiu, i no obstant, amb majors garanties legals, malgrat la seva decebedora actuació en defensa dels interessos dels estrats més baixos de la societat.

Tanmateix, al llarg dels anys trenta, en ple col·lapse econòmic i descomposició política global, la democràcia no tenia gaire bona premsa. La incapacitat dels seus grans principis teòrics per resoldre problemes concrets l'havien col·locat en una situació de fragilitat. L'Espanya profunda volia el retorn a un règim autoritari, i s'emmirallava en el feixisme europeu. Els republicans espanyols i catalans sospiraven per una república política sense drets socials (el que Vicenç Navarro denomina un «benestar insuficient, democràcia incompleta»<sup>28</sup>), mentre que els anarquistes majoritaris desitgaven, i fins a cert punt, planificaven, una societat llibertària, autogestionada, confederal, més o menys articulada institucionalment pel sindicat. L'intent del poder profund de fer un *putch* que violentament

<sup>28</sup> Vicenç Navarro: *Bienestar insuficiente, democracia incompleta*, Anagrama, Barcelona, 2002, especialment les referències sobre l'explicació històrica de la seva tesi, pel que fa a l'estructura de classes reforçada pel franquisme i fonamentada en el vell estat d'estaments, p. 179-214.

restauri un règim afí als seus principis precipita un buit de poder que permetrà posar en pràctica, amb les contradiccions pertinents, el projecte de revolució llibertària, únic en el món, el que l'assagista Hans Magnus Enzensberger denomina «el curt estiu de l'anarquia»<sup>29</sup>.

### **El franquisme i la «solució final» al món llibertari**

Precisament aquesta barreja d'interessos contraposats, de grups socials i ideològics que recelen els uns dels altres, genera aliances contra natura i un cert transvestisme polític més o menys desconcertant. La burgesia catalanista conservadora es llança cap a l'abraçada de l'ós de l'integrisme intransigent espanyol, i amb els anys tractarà d'adaptar-se als nous temps fins que, quan escampi la boira, mantindrà la lògica del catalanisme conservador: l'intent enèsim i frustrat d'influir en la configuració de l'estat. D'altra banda, durant la revolució llibertària, la radical revolta igualitarista que rebaixa l'estatus de les classes mitjanes, fa que aquestes es girin en massa vers les files comunistes. Al cap i a la fi, el comunisme organitzat, inicialment irrellevant des d'un punt de vista numèric, parla de disciplina, jerarquia, obediència, mots que sonen a música celestial a aquells qui, sentimentalment poden estar pròxims al concepte de justícia social, encara que a la pràctica queden aterrits davant la dissolució d'unes diferències de classe que els beneficien a títol personal. Això farà que el comunisme en general, i el PSUC en particular, forni principalment de classes mitjanes, i comandat per elits emboscades, acabin esdevenint una força contrarevolucionària obsessionada en el manteniment d'un ordre social jeràrquic, amb una retòrica socialitzant.

Tanmateix, la revolució de 1936 és un fet, malgrat que determinada historiografia negacionista abusi del terme cisellat per Eric Hobsbawm de «rebels primitius» a l'hora de considerar uns llibertaris, essencialment catalans, que capgiren les bases del poder, igua-

<sup>29</sup> Hans Magnus Enzensberger: *El corto verano de la anarquía. Vida y muerte de Buenaventura Durruti*, Grijalbo, Barcelona, 1975.

len sots i categories, col·lectivitzen empreses i autogestionen, amb més o menys èxit, l'economia; a banda d'intimidat públicament els membres de les classes mitjanes, tant si eren republicanes com si no. Aquest fet genera una por terrible en les classes propietàries, perquè la revolució deixa de ser un principi teòric per esdevenir una realitat pràctica. Que evidència que es pot prescindir d'aquesta classe com a grup i mostra l'estructura de poder de l'empresa capitalista i el principi de desigualtat social. Alguns empresaris, quan recuperen les fàbriques el 1939, descobreixen astorats que una bona part està en millors condicions materials i organitzatives que quan les havien abandonat a corre-cuita, la qual cosa qüestiona íntimament la creença sobre la «naturalitat» de la divisió social del treball o de l'estatus empresarial. La persecució i extermini dels llibertaris i la tergiversació i el silenciament de la seva memòria col·lectiva es converteix, doncs, en una necessitat i una obsessió per al poder.

Aquest extermini físic, però sobretot intel·lectual, es produeix especialment al País Valencià. Resulta vergonyós que l'absència de polítiques estatals de la memòria històrica faci encara impossible el recompte i el coneixement de la «solució final» d'un règim genocida com el franquista. Al País Valencià la militància llibertària s'estenia especialment en localitats mitjanes i petites de les províncies de València i Alacant, amb nuclis importants a Alcoi o Elda. En el moment en què l'exèrcit franquista talla el contacte amb Catalunya, la sort dels llibertaris valencians queda segellada. La impossibilitat de fugida i d'un anonim que permeti viure clandestinament en una gran ciutat fa que la força de la repressió caigui implacablement. N'hi ha molts que són afusellats o moren en camps de concentració franquistes. Els supervivents són condemnats a una mena d'*apartheid* tàctic dins les seves localitats, tractats com a una nova casta d'«intocables» pel conjunt d'una societat condicionada per la por, veritable element aglutinador de l'Espanya franquista. Només aquestes circumstàncies expliquen que una de les regions europees amb major densitat històrica d'anarquistes, avui, tingui un pes relativament escàs i que hagi estat substituït sovint per un reaccionarisme ranci. La política de desmemòria oficial ha acabat de rematar la feina.

En el cas de Catalunya les coses van anar una mica diferents. Bona part dels militants llibertaris, especialment els més significats, van tenir l'oportunitat de fugir per la frontera, sobretot en els primers mesos de 1939. En altres casos, altres àcrates no empresonats, van poder viure en la clandestinitat en una gran ciutat com Barcelona. Això els va fer poder evitar la política d'extermini perseguida per les autoritats franquistes i els col·laboradors dels grups dirigents. La proximitat amb la frontera també va afavorir la infiltració de la guerrilla llibertària, especialment de caràcter urbà, que va constituir l'oposició armada més activa contra el franquisme i que mantenien viva la tradició de la dissidència. La CNT i les organitzacions anarquistes van viure en la dualitat de l'exili, especialment a la capital oficial de Tolosa de Llenguadoc, i la clandestinitat barcelonina. Ara bé, aquesta separació de frontera efectiva i estretament controlada va acabar per dividir un moviment llibertari que havia passat per fortes contradiccions internes durant el període revolucionari, i que encara avui arrossega un àcid enfrontament entre aquells que en nom del realisme polític es van incorporar al govern de la Generalitat i la República, i qui considerava aquesta circumstància com una renúncia imperdonable als seus principis.

Això no obstant, precisament en la clandestinitat, l'anarquisme va procurar de mantenir una mínima estructura organitzativa en un període d'intensa repressió. L'esperança de vida d'un comitè cenetista clandestí era de pocs mesos. La impossible normalitat, malgrat petits èxits com la vaga de tramvies, acompanyada d'escissions i des-encontres, van fer caure l'organització, i el prestigi del moviment anarquista mentre que el *desarrollismo* anava fent canviar les regles del joc del treball i la societat. Paradoxalment, l'hegemonia franquista en l'economia i la societat, i la gran dependència de l'empresariat català respecte al franquisme, a banda del discurs vagament socialitzant de La Falange i els seus sindicats verticals (al qual tampoc va restar aliè una porció minoritària dels antics cenetistes<sup>30</sup>), van propi-

<sup>30</sup> Concretament es tracta d'un col·lectiu reduït d'antics militants de la CNT (Lorenzo Íñigo, Francisco Royano, Saturnino Carod, Sebastián Calvo i Enric Marco Nadal), que actuaven al marge de l'organització, i que van subscriure el 1965 un pacte amb el

ciar una progressiva millora de les condicions laborals i que, com a mínim en les empreses més grans, la burgesia catalana hagués d'acceptar condicions laborals millors i un seguit de prestacions socials; en una Europa on la democràcia cristiana i la socialdemocràcia acabaven generant un estat del benestar que havia de conjurar els perills revolucionaris. Paral·lelament, els comunistes anaven introduint-se en el moviment obrer organitzat omplint el buit que la repressió i les pugnes internes havien generat en l'anarcosindicalisme, i copant les noves fórmules de col·laboració amb el món de la política; mentre que les xarxes solidàries pròpies del col·lectivisme llibertari anaven quedant desintegrades per la implacable repressió, a banda de l'efecte de l'entrada progressiva de l'individualisme, en la seva accepció burgesa, afavorit per la societat de consum.

### **La Transició i l'exclusió de la dissidència llibertària. La llarga marxa fins al present**

La Transició política a la democràcia foren uns anys perillosos i violents que desmenteixen la llegenda rosa d'un procés pacífic (almenys 591 morts per violència política a l'estat espanyol entre 1977 i 1983)<sup>31</sup>. Es fonamentà en un pacte entre elits del qual es marginà a tots aquells elements que qüestionaven la reconversió del franquisme en una monarquia parlamentària. Les elits franquistes de tots els àmbits (repressiu, econòmic, jurídic, funcional, empresarial i institucional) mantenien el seu poder, i es deixava que s'integressin els nuclis polítics de l'oposició disposats a participar en el procés.

Malgrat aquest objectiu ben clar per als observadors llibertaris de l'època, també és cert que precisament des de Catalunya, així com també des del País Basc, el guió redactat des de les altes instàn-

Sindicat Vertical fonamentat en cinc punts (d'aquí que es conegué els signants com a cincpuntistes) i que va suposar un rebuig absolut entre les files llibertàries.

<sup>31</sup> Mariano Sánchez Soler: *La Transición sangrienta. Una historia violenta del proceso democrático en España*, Península, 2010

cies de poder, va haver de patir modificacions importants a partir de les actituds disruptives i les accions obertes contra l'establishment franquista i democràtic. Institucions com l'Assemblea de Catalunya (encara que integrada per grups amb vocació de gestors polítics, mantenia una cultura assembleària que la feia inestable a ulls del poder establert), la força, minvant però significativa, de l'anarcosindicalisme amb les vagues salvatges, l'acció de grups autònoms com el MIL, i el substrat llibertari en bona part de les mobilitzacions i moviments socials favorables a l'emancipació femenina completa, la reivindicació i la pràctica de la llibertat sexual, el dret al divorci, a l'avortament i els inicis del moviment gai-lèsbic contrariava terriblement les elits del poder i de l'oposició amb aspiracions de formar-ne part perquè posava en perill el seu projecte. A més, hi havia altres formes de protesta poc controlades com les associacions de veïns assembleàries, els moviments autònoms de fàbriques (en unes CCOO no controlades encara pels partits d'inspiració marxista) o el clandestí moviment d'objecció de consciència que, recordant fórmules d'acció i desobediència pròpies del moviment llibertari, desafiaven obertament l'estat en un moment d'incertesa política.

Des de la perspectiva llibertària, és cert que la societat havia canviat. La tímida existència de polítiques de benestar que, a poc a poc, havien influenciat l'estat, i la incorporació creixent de segments socials a la societat del consum havien restat dramatisme a l'existència dels treballadors i havia individualitzat gent que, de mica en mica, anava assolint estatus de ciutadania. La sociabilitat típica de barri s'anava dissolent a poc a poc. Els llaços de solidaritat s'anaven extingint. I en aquestes circumstàncies, la pervivència d'un moviment fonamentat sobre principis llibertaris afeblia les seves bases. Contràriament a les tradicions llibertàries, l'oposició adquirí una estructura jeràrquica, fonamentada en l'obediència de tota entitat (sindicats, associacions...) al partit polític, més d'acord amb la tipologia de transició que s'estava dissenyant, fonamentada en la disciplina, i en la renúncia de tot objectiu rupturista. Mitjançant el partit socialista o el comunista (que, com succeí el 1937, estava controlat per unes elits pertanyents a les classes mitjanes i mitjanes-altes, tot

reproduint les diferències socials a petita escala) es propicià la renúncia a la República com a sistema, el manteniment dels símbols franquistes i l'acceptació de l'*status quo* amb el conservació íntegra de l'aparell repressiu de l'estat, l'estructura profunda de dominació franquista. En termes de Pere Gabriel, es canvià de règim, no d'estat<sup>32</sup>.

En aquestes circumstàncies s'aïllà i marginà del procés a qui no acceptava unes regles del joc que comportaven la presència d'un poder que jugava amb les cartes marcades. L'independentisme quedà fora. L'anarquisme, també. I tanmateix, la CNT encara era capaç de disposar de prop de 300.000 militants el 1977, d'aplegar més de mig milió de persones en les jornades llibertàries de Montjuïc, l'estiu d'aquell mateix any, i encara més, d'atreure bona part de les generacions joves que veien en el món llibertari una alternativa més oberta i lúdica, hereva en certa mesura dels aires de revolució radical i personal del maig parisenc del 68, oposat a la rigidesa i estricta disciplina comunista i socialista que marcava l'oposició oficial.

El que podia resultar un factor de força, acabà sent un indicatiu de la fragilitat del món llibertari català. D'una banda, la relativa normalització de la vida pública provocà tendències centrífugues. La rasa entre la vella guàrdia de l'era republicana, provinent de l'exili, especialment de Tolosa de Llenguadoc, acabà enfrontada amb el pragmatisme de la CNT de l'interior. Alhora, la rigidesa moral de les velles generacions acabà xocant amb la cosmovisió hedonista i de revolta juvenil desordenada dels més joves. A tot això, s'afegiren les operacions d'infiltracions policials i l'ús d'uns mitjans de comunicació de masses, controlats pel poder, i en menor mesura, per l'oposició oficial, per desprestigiar el moviment llibertari. El més conegut fou el cas *Scala*, el gener de 1978, quan un infiltrat de la policia, dirigida pel governador civil Martín Villa, provocà un atemptat contra una coneguda sala de festes on moriren quatre empleats, paradoxalment afiliats a la CNT. La intenció era desacreditar l'organització que no havia subscrit els Pactes de la Moncloa, l'acord social que fonamen-

---

<sup>32</sup> Joel Bagur i Xavier Diez (coord.): *La gran desil·lusió. Una revisió crítica de la Transició als Països Catalans*, El Cep i la Nansa, Col. Argumenta, Vilanova i la Geltrú, 2005, p. 159-172

taria les relacions entre l'estat i els sindicats, en què els segons renunciaven a polítiques que afavorissin els treballadors a canvi de drets i finançament. Arran d'aquesta situació, la marginació de l'anarcosindicalisme esdevingué difícilment reversible.

Altres circumstàncies anaren marcant la progressiva dissolució i bandejament de l'anarquisme organitzat. En primer lloc, i a diferència d'altres organitzacions, no se li va restituir la totalitat del patrimoni espoliat pel franquisme, com passà amb CCOO —inexistents abans de la guerra—, i a les quals s'atorgaren àmplies subvencions i se'ls hi lliuraren bona part dels locals del sindicat falangista. D'altra banda, les diferències internes, especialment respecte de la nova legislació sindical, que implicava la constitució de comitès d'empresa i processos electorals, provocà una primera escissió, a finals de 1979, entre la CNT pròpiament dita i l'organització que acabaria denominant-se CGT, després d'un llarg procés judicial, i que sí acceptava les noves regles del joc. Posteriorment, altres escissions i una presència pública poc reconeguda, han provocat, ara per ara, que faci un paper al marge de l'entramat polític del nou règim de restauració monàrquica.

La situació actual és difícil d'analitzar. Si ens atenem exclusivament al paper institucional fet per les entitats anarquistes o anarcosindicalistes, la presència pública és modesta, encara que per sobre del que el silenci mediàtic determina. Tanmateix, l'excepcionalitat anarcosindicalista catalana ha acabat. Havia consistit a tenir una potent organització, o el que és el mateix, ser un gran sindicat d'inspiració anarquista capaç d'aglutinar la immensa majoria dels treballadors. Ara bé, finalitzada l'excepcionalitat, es pot considerar una certa normalització de l'anarquisme a Catalunya que l'homologa a altres societats europees centrals. Consisteix en l'extensió en diversos àmbits de la societat, la cultura i l'activisme social, amb un abast difícil de determinar, atès el caràcter eminentment gasós de les idees llibertàries<sup>33</sup>, de la capacitat d'impregnar ideològicament determinats àmbits de la vida política, social i cultural.

---

<sup>33</sup> Xavier Diez: «Los tres estados del pensamiento», *Orto*, núm. 128, 2003, p. 4-7.

En aquest sentit, l'anarquisme català ha influït de manera considerable en diversos aspectes de la societat i la cultura del país. Un exemple en va ser l'exitós moviment d'objectors de consciència i insubmisos, les protestes contra la guerra, el dinàmic i transformador moviment okupa, el de la recuperació de la memòria històrica, l'antiglobalització o molts altres fronts que plantegen una cosmovisió àmplia. Es vol transformar la societat a partir del canvi de mentalitat i des de la resistència, activa o passiva, a l'autoritarisme, especialment present en les transformacions econòmiques i en el progressiu individualisme autista promociat des del poder. Es desconfia dels partits i les organitzacions jeràrquiques, fent una aposta per les xarxes d'organització i decisió horitzontal, es té escepticisme respecte a les institucions i la democràcia parlamentària, cosa que es percep en moviments com el del 15-M.

## II. Colors

Com ja hem comentat en el capítol anterior, el conjunt dels Països Catalans són coneguts per l'activa presència de potents moviments organitzats de caràcter anarquista. Ara bé, tal com s'ha volgut aclarir, aquestes organitzacions, importants en un passat no gaire llunyà, no sorgeixen del no-res, sinó que es fonamenten en un pòsit complex de rebel·lia, i de sentit moral de transformació social. En altres termes, als territoris de parla catalana, que van comptar amb una presència destacada d'anarquisme explícit, és a dir, aquell que indica la presència d'organitzacions, sindicats, grups i pensadors que es reconeixen sota la denominació llibertària, i que van passar per diverses etapes d'auge, esplendor i caiguda, va existir en el passat, així com en el present el que podríem anomenar «anarquisme implícit». És a dir, una innata tendència a desafiar el poder i les normes establertes, una tendència intrínseca a aprofundir en el marc de la llibertat col·lectiva i individual.

Aquest darrer, en comparació amb l'anarquisme organitzat i explícit, el definiríem com una presència, sovint invisible i inconscient, que seguiria la globalitat o part dels postulats ideològics que caracteritzen el moviment llibertari. I quins podrien ser? Són innegables, com el mateix Vicens Vives recull al seu llibre programàtic

*Notícia de Catalunya*, una certa tendència a la insubmissió davant l'arbitrarietat de poder, l'escepticisme com a reacció davant la grandiloqüència dels grans valors i paraules, la insubornable tendència a la lliure expressió en tots els nivells, el poc respecte cap als dogmes, l'hostilitat davant la monarquia com a concepte (és a dir, la idea que existeix un individu que per llei divina se situa per damunt de tots); i en aquest darrer sentit, la tendència al republicanisme en la complexitat dels seus valors, és a dir, a l'igualitarisme, a la llibertat política, al no reconeixement de diferències «naturals» entre persones, a la consciència de pertinença a la condició de ciutadania i el rebuig de la condició de súbdit, a la resistència enfront el poder arbitrari... En certa mesura, la història contemporània de Catalunya ha propiciat durs entrenaments en aquest esport de la desafecció respecte al poder arbitrari, i l'estat hispànic, reconversió institucional de l'antic imperi fallit de matriu castellana, ha mostrat permanentment la seva incomoditat davant la capacitat catalana de criticar permanentment la idea mateixa de poder, el Minotaure, segons l'expressió de Vicens Vives.

Precisament aquesta tendència catalana al republicanisme (és precisament a Catalunya i al País Valencià on tradicionalment ha mantingut arrels històriques més profundes), que és una ideologia que al llarg de la seva trajectòria ha mantingut relacions promíscues amb les diferents tendències llibertàries, la que es fonamenta en tres pilars compartits amb l'anarquisme explícit i implícit. «Llibertat, igualtat, fraternitat» és coneguda com la trilogia republicana, tres valors que foren representats durant la revolució francesa a partir de tres colors. El blau, color que expressava la llibertat, el blanc, la igualtat, i el vermell, la fraternitat. Colors i valors compartits amb un moviment llibertari que pretén bastir la nova societat a partir d'aquests tres eixos. Per bé que el republicanisme es quedà a mig camí, en entendre la igualtat com una simple qüestió d'estatus legal, i no pas com una igualtat econòmica que permet fer efectives la llibertat i la solidaritat. La majoria de llibertaris subscriurien la consigna elaborada per l'anarquista gallec Ricardo Mella, un dels pensadors hispànics més influents entre els llibertaris catalans. Me-

lla, conscient de la importància d'equilibrar una societat sota tres potes en l'ordre necessari, les combinà des de la consigna: «La llibertat com a base, la igualtat com a mitjà, la fraternitat com a fi.»

Els tres colors que fonamenten l'anarquisme i el republicanisme implícit són els qui marcaran, a la manera de la trilogia que féu el cineasta polonès Krystof Kieslowski, la trilogia de l'anarquisme implícit que caracteritza col·lectivament la societat catalana, des del seu substrat històric contemporani; el blau que defineix la societat catalana com una societat gelosa de la llibertat, el blanc, com una Catalunya, malgrat un bon grapat de contradiccions, tendent a l'igualitarisme, i el vermell, el color de la fraternitat, potser la pota més fràgil i esquerdada, fruit de la conflictivitat interna que determina l'antagonisme de classes passat i present, i que malgrat tot tendeix a una solidaritat de grup i a una precària cohesió nacional. Tot plegat, tres colors per a tres fonaments en equilibri difícil, sacsejats pels cops rebuts des de fora o les batusses familiars d'un estat considerat aliè, o des de les contradiccions internes marcades per interessos de classe.

### **Blau: una societat gelosa de la seva llibertat**

Sovint els grans conceptes són difícils de definir satisfactòriament. La llibertat, gran paraula, pot significar alhora molt i poc. És per això que sovint cal recórrer als antònims per comprendre la magnitud del terme en la seva complexitat. Si entenem que el contrari de la llibertat és l'opressió, i que aquesta neix d'un poder que vol limitar el marge d'actuació d'individus i col·lectivitats, la primera constatació és que, a banda de la força, calen altres elements per mantenir una determinada pressió que permeti sotmetre persones i col·lectius. Sovint s'ha considerat, doncs, que el principal terreny en el qual s'expressa l'opressió és en la consciència pròpia de l'individu. És la psicologia col·lectiva el principal territori que volen ocupar els opressors, l'espai on poder justificar els límits de la llibertat, la submissió a un individu, institució, grup, idea o religió. És la submissió



voluntària, en terme cisellat per Étienne de la Boétie, el principal factor de l'absència o la renúncia a la llibertat.

Aquest no sembla, doncs, un tret que caracteritzi la societat catalana. Les circumstàncies històriques han pogut ser dures, amb dictadures, pseudodemocràcies, ocupacions militars o una terrible política d'ordre públic. Tanmateix, difícilment s'ha acatat el convenciment de la necessitat de creure explicacions màgiques a partir de les quals cal acotar el cap. Els catalans han estat i són una societat crítica amb el poder i els seus discursos, amb els governants i les seves justificacions. Catalunya és una societat escèptica davant les idees grandiloqüents i, com explica Vicens Vives —amb una certa recança—, no es troben gaire còmodes davant la idea del Minotaure, la relació amb el poder. És per això que ens hem guanyat la ben merecuda fama d'ingovernabilitat secular.

Aquesta ingovernabilitat té a veure precisament amb aquest escepticisme davant de qualsevol gran idea, causa o explicacions màgiques que tendeixin a la submissió d'un col·lectiu a un individu, una minoria o un concepte polític. A la manera stirneriana, les revoltes davant d'aquestes circumstàncies s'han succeït, i com explica Vicens Vives a l'hora de relacionar Catalunya al revolucionarisme: «el fet que Catalunya hagi viscut en els darrers cinc segles [...] onze revolucions d'importància general [...] és un rècord d'una certa entitat»<sup>1</sup>. Tot i que Vicens ho explica com un defecte congènit dels catalans (no oblidem que el llibre *Notícia de Catalunya* és l'enèsim i fracassat intent de projecte polític de la burgesia catalana de participar en el poder espanyol), el cert és que l'aversion a la configuració vertical i piramidal representa més aviat una virtut que permet, per exemple, una certa permeabilitat social, una certa capacitat d'incorporació relativament fàcil d'elements externs a la nació, i una certa facilitat per a la mobilitat social ascendent més gran que en altres societats europees, sempre i quan l'individu assumeix les normes no escrites de l'horitzontalitat catalana.

<sup>1</sup> Genís Barnosell: «Servir el país a través de la ciència històrica», *L'Avenç*, núm. 358, 2010, p. 64.

Tal com ja hem anat exposant, aquest conjunt de circumstàncies han portat xocs amb el poder i les institucions. Han dut cap a la resistència davant el poder desproporcionat de l'estat i dels seus representants. I sobretot, a la resistència davant determinades ideologies que marquen desigualtats «naturals». Davant determinades teologies de l'opressió, els catalans han estat al davant de la dissidència. Ja se sap que Barcelona ha estat una ciutat que ha fet por al poder, perquè els governants saben que no són capaços de dominar la mentalitat col·lectiva dels seus ciutadans.

### **Blanc: una societat tendent a l'igualitarisme**

Com ja vam comentar en el capítol inicial, Catalunya fou la primera nació europea que va aconseguir abolir legalment el feudalisme. Els diversos conflictes socials expressats a les Germanies (1520-1523 i 1693) al País Valencià i Mallorca no fan altra cosa que reforçar un sentiment igualitari transversal hostil a les diferències de classe des d'una perspectiva fonamentalment igualitarista. De fet, el sempre brillant Vicens Vives no pot evitar afrontar aquesta realitat des d'una escassament dissimulada incomoditat, tenint en compte l'esperit elitista que marca, tant en la seva concepció històrica com en el projecte polític que es desprèn al *Notícia de Catalunya*<sup>2</sup>. El cert és que, si des dels orígens constructius de la nació, des dels seus instants de formació clara de consciència nacional —és el cas, per exemple, de la Revolta dels Segadors de 1640— s'ha manifestat un sentiment de combat contra un poder autoritari, l'esperit *leveller* ha representat una constant històrica. La violència contra els representants del poder s'ha expressat sovint contra els privilegis que separen les elits de la majoria, contra els drets i les obligacions

<sup>2</sup> Una reflexió sobre la intencionalitat política del llibre en el context específic del franquisme ha estat elaborada de manera brillant per Enric Pujol a «Un retrat de maduresa» (*Revista de Girona*, núm. 261, 2010, p. 88-93), i representa una bestreta d'un assaig que l'historiador figuerenc realitza sobre els grans historiadors catalans del segle XX.

asimètriques en funció de la consideració social. Els segadors, les classes populars urbanes i camperoles, mitjançant la revolta protestaven contra les exempcions dels nobles en l'obligació d'allotjar els soldats. Els obrers que s'amotinaven contra les quintes, denunciaven la discriminació econòmica respecte dels rics que podien estalviar la seva sang en els conflictes colonials mitjançant la redempció en metàl·lic. Els barcelonins que protagonitzaren la revolució de juliol del 1936, es venjaren simbòlicament de les insuportables desigualtats socials en imposar, tàcitament, una determinada manera de vestir o suprimir les classes en el transport o la diferència de preus en el teatre<sup>3</sup>.

Aquesta passió subjacent ha tingut tradicionalment traduccions polítiques. Malgrat que la història ha comportat la presència de monarques, aquests han rebut la consideració de *primus inter pares*, ben lluny de la sacralització de la figura del rei practicada a Castella o a França. És ben coneguda l'anècdota del Conseller de l'Ajuntament de Barcelona, Joan Fivaller (s. XIV-1434) que, en nom de les institucions corporatives de la ciutat, obliga el nou monarca, Ferran I de Trastàmara, a pagar un impost municipal que no fa excepcions. Aquestes circumstàncies van comportar xocs de cultures polítiques entre la concepció absolutista de la monarquia, que es va dibuixant al llarg de l'edat moderna, i el corporativisme protodemocràtic i institucional que no admet cap atribut diví de la corona.

Si a això hi afegim la imposició de la dinastia borbònica, rebuïjada des d'un bon començament per la majoria de ciutats catalanes, i instaurada als Països Catalans a partir de la brutal repressió que seguí la Guerra de Successió (1705-1714), tot plegat ha fet dels catalans els principals epicentres republicans i republicanistes, des del federalisme pimarallià fins al republicanisme blasquista. Hem de considerar que les tres potes del republicanisme (els principis de llibertat, igualtat i fraternitat) lliguen estretament amb l'imaginari col·lectiu d'una ciutadania majoritàriament escèptica davant de presumptes «desigualtats naturals». De fet, en l'actual

conjuntura política d'estabilitat pel que fa a la monarquia parlamentària, els catalans no només ens caracteritzem per una indiferència clara vers les figures reials, sinó per la presència activa del republicanisme polític en un fet que diferencia el sistema polític català de l'espanyol.

Més enllà dels aspectes polítics i socials, trobarem altres manifestacions que connecten amb aquest conjunt de tendències igualitàries. L'activa presència del naturisme i el nudisme, present als Països Catalans des de principis del segle XX, té una lectura, per als mateixos protagonistes, d'impedir les diferències socials encarnades en el vestit. El lliurepensament, és a dir, la idea que Déu no és al centre de l'univers, sinó que són la ciència i el pensament racional els que permeten donar explicacions raonables sobre la pròpia existència, tindran Barcelona com a porta d'entrada ibèrica. Darwin serà assumit amb una naturalitat que contrasta amb el reaccionarisme intel·lectual d'una península sovint avesada més a la fe que a la raó. I la cosa no es queda aquí. Ja des de principis del XIX i des de la receptivitat catalana als diversos corrents de pensament europeus, l'esperitisme esdevé una OPA hostil contra la fe catòlica. Allò que podria ser considerat com una fórmula de donar per bones pràctiques properes a la superstició, en realitat representa la tàcita reivindicació popular d'una espiritualitat més oberta i democràtica, sense que una jerarquia religiosa faci d'intermediària entre la terra i el més enllà, des d'una relació igualitària entre el cos i l'esperit.

Què trobarem en comú amb tots aquests elements dispersos i aparentment contradictoris? L'anarquisme. Els llibertaris, que, des de l'exaltació de la llibertat consideren la igualtat com un principi moral irrenunciable, experimentaran amb el naturisme, flirtejaran constantment amb el republicanisme, seran presents en els cercles lliurepensadors i els veurem practicant l'esperitisme. És clar que no serà tot alhora, ni tothom ho farà tot, car la diversitat és el que caracteritza tradicionalment els llibertaris. Tanmateix, la passió igualitària porta sovint a aventurar-se per camins estranys.

<sup>3</sup> Xavier Diez: *Venjança de classe*, ob. cit., esp. p. 111-117.

## Vermell: una societat a punt de trencar-se

Malgrat el que s'ha expressat més amunt, la societat catalana és històricament conflictiva, i ho és per la problemàtica relació de classes al llarg dels segles. L'esperit llibertari i igualitari propicia el xoc d'interessos entre grups socials. La solidaritat, aquest terme que hauríem de considerar com una actualització del terme republicà *fraternitat*, ha topat amb la muralla de les diferències de classe, i això ha generat una societat conflictiva.

La peculiar relació establerta entre Catalunya i l'estat, entre la societat i el minotaure, ha complicat les coses. Contemplats els Països Catalans com un afegit aliè al pinyol de la nació hispànica, l'estat ha actuat amb desconsideració, incomprensió i menyspreu contra la nació catalana. I els antagonismes de classe han complicat encara més les coses. De fet, hauríem de parlar d'una relació triangular entre el poder polític real (l'estat), els grups dirigents de la societat catalana i les classes populars, dins de cadascun i cadascuna dels quals, existeix alhora una gran diversitat. Ara bé, aquest no seria un triangle virtuós, ans al contrari, sinó que seríem davant el triangle viciós català. D'una banda, dos grups en conflicte; la noblesa contra els camperols o les classes populars urbanes; la burgesia contra el proletariat; les elits financeres i professionals contra unes classes mitjanes i baixes precaritzades. De l'altra, un estat que, incòmodament, fa un arbitratge poc neutral. Uns grups dirigents que supliquen constantment que l'estat imposi el seu domini o les seves lleis contra aquells que pretenen alterar un ordre que els beneficia; remences, anarquistes, activistes antiglobalització... Un estat que actua amb la violència i la contundència del poder establert i, alhora, que contempla amb menyspreu unes elits nacionalment diferents. Un triangle viciós, al cap i a la fi, que evidencia una societat escassament fraternal en l'actualitat i al llarg de la història.

Això no obstant, les condicions de crear una nació cohesionada, gens favorables de partida, no ens haurien de portar al fatalisme. El domini d'un estat aliè i hostil a la realitat catalana podria haver aprofitat (i bé que ho va intentar) per dividir profundament el país.

La inconsciència i l'estupidesa de les classes dominants autòctones, que suplicaren a Primo de Rivera o a Franco que eliminés qualsevol possibilitat d'avançar vers una societat més lliure o igualitària, hauria d'haver permès l'estat de dominar fàcilment una societat dividida. Això és quelcom que cal atribuir al pòsit llibertari i àcrata, van haver-hi dones i homes que ho van impedir a consciència. I aquest mèrit té alguns noms propis.

La CNT, creació catalana, exercí un indiscutible paper d'integrador social. En el moment en el qual la burgesia catalana decidí importar mà d'obra barata —en forma d'immigrants pobres rurals— al llarg del primer terç del segle XX, fet que podria haver desestabilitzat la fràgil societat, el sindicat anarcosindicalista, amb presència arreu de la península i prestigi entre els treballadors, serví per incorporar milions de treballadors d'arreu. No és cap secret, i la multitud de testimonis escrits així ho constaten, que la CNT atribuïa carta de ciutadania plena a les persones que partien d'unes bases poc prometedores i que van ser acollits dignament, en igualtat de condicions, respecte dels autòctons. Els mecanismes de coneixement del país, unes normes ètiques, la necessitat d'acceptació d'unes regles (a tall d'exemple, maltractar les dones o els fills era motiu d'expulsió del sindicat) implicaven informació i contactes per tenir feina, rebre la solidaritat col·lectiva i participar de la vida pública. Tot plegat, des d'una cultura assembleària, sense que les diferències individuals impliquessin estatus diferenciats, en un sindicat on la paraula d'un aprenent tenia el mateix valor que la d'un oficial veterà. Podríem parlar de milers de casos. Un de molt significatiu, el de l'historiador Abel Paz, arribat d'Almeria als vuit anys, format intel·lectualment a les escoles lliures, i un dels principals intel·lectuals àcrates contemporanis que s'expressava sempre en aquell català dels anys trenta.

Aquesta cultura que no feia distincions entre llengües, encara que buscava un esperit popular i antielitista, havia generat tot un imaginari propi a la recerca d'una societat cohesionada, en la qual la solidaritat només arribaria si es complien les altres dues potes de la trilogia republicana. El món llibertari actual, tot i que no pas-

sa per un dels seus moments més brillants, encara funciona sobre les mateixes premisses d'incorporació i ocupació de la ciutadania a partir d'un sentiment igualitari i llibertari. És per això que també continuen creant-se cordons sanitaris contra una ideologia considerada encara subversiva.

Diversos aspectes ens parlen d'aquest equilibri entre els tres colors. Vegem-ne alguns.

### *Antimilitarisme*

Tot i que Catalunya ha tingut una àmplia tradició militar, des del moment en què va perdre la sobirania, al segle XVIII, ha estat capdavantera en actituds i pràctiques antimilitaristes, contràries al reclutament forçat i a la presència de forces militars, i ha protagonitzat una important cultura de la desafecció envers les institucions militars. De fet, la revolta dels Segadors sorgí com una protesta espontània i civil contra la presència de l'exèrcit al territori, i aquesta actitud ja va sorprendre negativament els representants de l'administració absolutista. A banda d'això, les lleis del país, des de l'època medieval impedièren el reclutament forçat tret que Catalunya fos atacada, mentre que eren habituals les milícies gremials i les companyies de Miquelets per defensar el país.

L'ocupació i l'opressió borbònica canvià les tornes. Seguint la tendència a la conscripció obligatòria iniciada a Prússia el 1733, la superfície liberal de l'estat absolutista del XIX emprà el sistema de quintos a fi de disposar de prou carn de canó per a les nombroses guerres civils o les diverses aventures colonials. Com explica Núria Sales (Barcelona, 1933), el sistema que en els seus orígens sortejava els joves per prestar un servei militar que l'abocava a un paper de soldat-esclau<sup>4</sup>, anà degenerant en un sistema que esdevenia un impost de sang per als pobres i en diners per als rics, en el sentit que aquests darrers es podien exonerar mitjançant una redempció en metàl·lic que podia suposar una quantitat inabastable per a qual-

4 Núria Sales: «Contribución de sangre», a DDAA, *Memoria del 98. De la Guerra de Cuba a la Semana Trágica*, El País, 1998, p. 62-63.

sevol treballador urbà, i encara menys per a qualsevol camperol. Davant aquesta situació, la deserció, la condició de pròfug i l'emigració esdevenien respostes individuals freqüents Catalunya, especialment significativa en les poblacions costaneres o pròximes al Pirineu.

Figures com les de Pi i Margall i els republicans federals es van desmarcar clarament de la tendència al militarisme nacionalista propi del segle XIX, mentre que el moviment anarquista, fruit de la seva vocació internacionalista, des d'un primer moment passà a promoure la desobediència davant els exèrcits. Tot i que la propaganda antimilitarista feta des de la premsa llibertària és freqüent des de finals del XIX, el grup *Salud y Fuerza*, pròxim a l'Ateneu Enciclopèdic Popular i al nucli lliurepensador al voltant de Ferrer i Guàrdia, des de principis del segle XIX, i tot absorbint les influències de l'anarquisme internacional, especialment del francès, promourà un discurs en què es combinarà el que Luis Bulffi denominarà la *Huelga de vientres*, és a dir, el neomalthusianisme obrer, la universalització de l'ús d'anticonceptius artificials a fi de boicotejar el reclutament en massa per evitar que els joves esdevinguin carn de canó. I la propaganda antimilitarista s'estén. Barcelona, com a capital de la dissidència, i ben connectada amb l'antimilitarisme internacional, tornava a ser capdavantera en la desafecció cap al món militar<sup>5</sup>.

El fet és que precisament aquesta força de l'antimilitarisme a Catalunya provocarà la revolució de 1909, coneguda com La Setmana Tràgica. El que s'inicia com una protesta per la crida de reservistes a l'esbojarrada aventura colonial del Marroc, genera una revolta política i social que fracassa per absència de suport exterior. Tanmateix, el context de principis del XX ja ens indica una actitud hostil de la societat catalana contra un exèrcit que és contemplat com un element aliè i hostil a la existència pròpia de Catalunya. Un exemple en són les greus tensions desfermades arran de l'afer del *Cu-Cut* i l'assalt per part de centenars d'oficials a *La Veu de*

5 Eduard Masjuan: *La economía humana en el anarquismo ibérico. Urbanismo «orgánico» o ecológico, neomalthusianismo y naturismo social*, Icaria, Barcelona, 2000, esp. 257-283. Per la seva banda, el text complet del llibre de Luis Bulffi *Huelga de Vientres* es pot trobar en versió digital a <http://www.filosofia.org/aut/001/1909huvi.htm>.

*Catalunya*, en què els militars actuen amb un impune vandalisme i menyspreu contra els catalans, amb altres incidents freqüents contra civils (com els de Girona el 1916) i que, per la seva capacitat de pressió a l'estat, és capaç d'imposar la Llei de Jurisdiccions, segons la qual, qualsevol dissidència respecte el monoteisme de l'«única i indissoluble» nació espanyola ha de ser jutjada per un tribunal militar. En aquestes circumstàncies, cal citar Marx (concretament al Groucho), segons el qual, la justícia militar és a la justícia el mateix que la música militar és a la música.

Efectivament l'antimilitarisme a Catalunya agafa una embranzida important i esdevé un eix transversal de la vida política catalana fins al punt que en el projecte d'Estatut d'Autonomia de 1932, els parlamentaris catalans manifestaven en el preàmbul el sentiment antibelicista que caracteritzava el poble, i recordaven que «el poble de Catalunya desitjaria que la joventut fos alliberada de l'esclavitud del servei militar». Com és ben sabut, les Corts espanyoles esborraren amb gran intransigència aquest desig<sup>6</sup>. Això revela, doncs, un profund antagonisme entre un exèrcit nacionalista i, per tant, anticatalà, i una societat catalana que el percep com un organisme parasitari i hostil.

Precisament aquesta desconfiança de l'estament militar, extensible al conjunt d'institucions jeràrquiques, disciplinàries i basades en l'obediència, i d'acord amb les influents idees de l'antimilitarista francès Agustin Hamon (Nantes 1862, Port Blanc-en-Penevan, 1945) al seu llibre traduït *Psicologia del militar professional* (1893), d'àmplia circulació clandestina<sup>7</sup>, havia influït en l'aversion a les organitzacions militars tancades; de manera que propicia l'aparició de la milícia revolucionària en els inicis de la guerra civil (1936-1939), com a unitats combatives sense rangs, fonamentades en la coordinació i l'autonomia de combat i el voluntarisme. Malgrat la pèssima premsa que li han atorgat alguns historiadors, investigacions recents com la de Ramon Brusco<sup>8</sup> posen de relleu l'important

<sup>6</sup> Xavier Rius: *La objeción de conciencia*, Integral, Barcelona, 1988, p. 21.

<sup>7</sup> Xavier Díez: *El anarquismo individualista en España*, ob. cit., p. 297-304.

<sup>8</sup> Ramon Brusco: *Les milícies antifeixistes i l'exèrcit popular a Catalunya*, Edicions El Junc, Lleida, 2003.

paper realitzat al llarg dels primers mesos del conflicte i la capacitat de resistir ben bé un any a un exèrcit professional, millor armat i teòricament més ben organitzat i dirigit. En aquest sentit, aquest esperit combatiu no estaria gaire allunyat dels ANZAC, les tropes insubordinades i anàrquiques dels australians i neozelandesos a la Primera Guerra Mundial, considerades com les més brillants i eficaces del conflicte<sup>9</sup>. No és casualitat que l'historiador i militar britànic (i per tant poc sospitós de simpaties llibertàries) Anthony Beevor considerés a Cipriano Mera, un paleta anarquista destacat al front de la seva columna en la defensa de Madrid i les batalles de Guadalaajara i Teruel, com a millor militar de tot el conflicte.

El fet és que durant el franquisme, Barcelona torna a ser capital de l'antimilitarisme en encapçalar el que esdevindrà l'exitós moviment d'objecció de consciència. De fet, tret de l'experiència dels primers objectors de consciència per motius religiosos, especialment entre els Testimonis de Jehovà, s'anaven succeint objectors des de la dècada dels seixanta, fou Pepe Beúnza, el 1971, el primer cas d'objecció de consciència esdevingut a l'estat espanyol, concretament a València. El moviment esdevingué un dels més contundents d'oposició al franquisme, car qüestionava el paper de l'exèrcit, pilar bàsic del règim i la militarització de la dictadura, i en canvi, un dels menys recordats entre els historiadors dedicats a la Transició. El cert és que, malgrat els empresonaments i persecucions judicials, interrompudes a mitjans dels setanta, el moviment, amb epicentres principals a Catalunya, València, el País Basc i Madrid, s'estengué. La pressió i la internacionalització de l'afer, en el sentit que els objectors es consideraran presos de consciència, fa alleugerir la pressió judicial fins al punt que la Constitució de 1978 acaba reconeixent el dret a l'objecció, de manera que els objectors, a l'espera d'una llei (que no arribarà fins el 1988), ja no seran condemnats i es multiplicaran. Passaran de ser 597 objectors al 1976, a nivell estatal, per arribar a ser-ne més de 150.000 al 1998, any en què el servei militar obligatori s'acaba abolint.

<sup>9</sup> J. M. Winter: *La Primera Guerra Mundial*, Madrid, 1991, p. 126-126.

### Nombre de pròfugs al servei militar (1895-1930)

Any	Nombre pròfugs	Percentatge
1895	308	1%
1902	1.490	7%
1905	2.523	11%
1910	1.249	6%
1920	1.216	5%
1930	3.204	13%

◆ Font: Teresa Abelló (1987): «El refús al servei militar», a E. Ucelay i altres: *La joventut a Catalunya al segle XX, Diputació de Barcelona, Barcelona, p. 147.*

La societat catalana serà pionera a organitzar l'oposició democràtica contra el reclutament obligatori, tant per motivacions polítiques (l'exèrcit es percebia i es percep com un element aliè i hostil) com per motivacions netament antimilitaristes, com és el cas del Moviment d'Objecció de Consciència (MOC) que, junt amb diversos moviments com la coordinadora antimili Mili KK o el llibertari CAMPI (Col·lectiu Antimilitarista Pro Insubmissió), van promoure una exitosa campanya d'insubmissió (és a dir, de resistència a complir el servei militar i la prestació social substitutòria), paral·lelament a la campanya en favor de l'objecció de consciència i de la prestació social de l'Associació d'Objectors de Consciència (AOC). El protagonisme de la societat civil catalana contra la mili, fins a cert punt políticament i ideològicament transversal, va fer un paper clau en la supressió de l'obligatorietat del servei militar en els famosos pactes del Majestic, entre el Partit Popular i Convergència i Unió, al llarg de 1996, fins que aquesta supressió es produí definitivament el 1998. El moviment d'objecció de consciència, en aquest sentit, fou reeixit no només pel resultat final, sinó perquè va contribuir a reforçar entre els catalans, una vegada més, l'oposició a la imposició del reclutament obligatori i va ajudar a estendre aquest

sentiment a la resta de l'estat i a altres països europeus, com ja havia passat amb la campanya antiOTAN.

El 1981, en un dels períodes més fràgils de la Transició, el govern de la UCD va ingressar a l'Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord. En plena època de la guerra freda, en un context en què l'antiamericanisme representava tant una oposició important a la

### Xifres relatives d'objecció de consciència i insubmissió 1985-1991 (en %)

	Objectors	Insubmisos mili			Insubmisos PSS		
	1985-89	1989	1990	1991	1989	1990	1991
Andalusia	1,23	3,96	8,33	7,75	0,06	0,05	0,06
Aragó	2,62	5,19	10,12	9,16	0,28	0,29	0,28
Astúries	2,48	6,76	14,26	15,29	0,16	0,27	0,19
Balears	2,75	3,90	5,85	4,32	0,02	0,06	0,05
Canàries	1,73	4,81	8,27	6,33	0,16	0,09	0,29
Cantàbria	2,26	4,15	9,97	10,97	0,15	0,22	0,13
Castella-Lleó	1,80	6,30	10,23	10,82	0,05	0,22	0,26
Cast. L. Man.	1,10	3,09	6,28	6,69	0,05	0,07	0,01
Catalunya	2,42	5,49	10,39	10,19	0,12	0,16	0,15
Euskal Herria	4,37	12,06	26,48	50,79	1,09	1,94	4,10
Extremadura	0,97	3,10	8,57	6,14	0,00	0,02	0,05
Galícia	1,35	5,09	12,81	13,03	0,05	0,08	0,06
Madrid	3,65	8,67	18,21	18,01	0,10	0,16	0,19
Múrcia	1,81	3,88	7,27	6,61	0,03	0,10	0,14
País Valencià	1,91	6,22	14,15	14,13	0,04	0,03	0,06
La Rioja	2,53	6,10	11,97	12,97	0,24	0,17	0,79
Ceuta	0,34	0,34	0,71	0,00	0,00	0,00	0,00
Melilla	0,48	0,27	1,09	0,00	0,00	0,00	0,00

◆ Font: Pedro Ibarra (ed.), *Objeción e insumisión. Claves ideológicas y sociales*, Fundamentos, Madrid, 1992 p. 102-103

versió nord-americana del capitalisme reaganià, com una crítica de fons al paper dels Estats Units en la consolidació del règim franquista, es va organitzar una gran campanya, amb epicentre barceloní, per exigir la sortida d'Espanya de l'organització. Presoner de la promesa feta durant la campanya electoral de 1982, el president del govern, Felipe González, no tingué altre remei que convocar un referèndum, el 12 de març de 1986, malgrat les pressions de Washington i la Comunitat Europea. Després d'unes campanyes institucionals potents i omnipresents, després d'apel·lar a la por, els resultats van ser favorables als interessos del govern, amb un 53% de votants que apostaren per la permanència a l'OTAN respecte d'un 39% partidaris de marxar. A Catalunya, en canvi, els contraris a l'organització van ser el 51% dels ciutadans respecte al 44% que n'eren partidaris<sup>10</sup>.

#### *(A)nacionalisme: un anarquisme catalanista?*

Podria semblar una paradoxa, tanmateix, si bé l'anarquisme es podria considerar com la més anacionalista de les idees polítiques, existeix un segment de la constel·lació llibertària catalana, gens subestimable, que històricament ha apostat per la segregació de l'estat. Podria semblar una paradoxa, però no ho és, car l'argumentació aduïda pels grups d'afinitat i corrents pròxims al separatisme (en la denominació de la primera meitat del segle XX) i al sobiranisme o independentisme (en la terminologia contemporània) resulta plenament coherent. El fet és que la igualtat entre individus i pobles representa una de les tres potes de la coneguda trilogia republicana. I això significa la no acceptació de la supeditació individual, ni tampoc la col·lectiva. De fet, la percepció de l'estat com a principal ens opressor, implica que la negació de la llibertat, la igualtat i, com a resultat, de la fraternitat són a causa del poder organitzat institucionalment, encarnació de tots els mals i origen de la injustícia.

De fet, una de les causes del major arrelament de la Internacional (i de la secreta Aliança per la Democràcia Socialista clandestina

<sup>10</sup> Al País Basc i les Canàries els resultats del referèndum també van ser contraris a la permanència a l'OTAN.

de Bakunin) a Barcelona, fou la conflictiva relació entre els catalans i l'estat espanyol, un estat indiferent i advers a la identitat catalana, i que emprava la repressió com a única fórmula de gestionar els conflictes en una societat convulsa. De fet, aquesta tesi ja està expressada des de mitjans del segle XX per l'historiador llibertari Joan Ferrer Farriol (Igualada, 1896 – Monteuil, França, 1978) en la seva *Interpretació llibertària del moviment obrer català*<sup>11</sup> Ferrer suggereix que els Països Catalans es podrien considerar com la capital mundial de l'anarquisme fins al 1939. En primer lloc, reconeix aquesta triple opressió encarnada per l'estat espanyol: la individual, la nacional i la de classe. I explica l'arrelament i el lideratge dels àcrates catalans entre l'anarquisme ibèric perquè rebutjaven aquesta circumstància, a banda d'un tendent caràcter nacional llibertari al llarg de la història, amic de la llibertat, i com el mateix Jaume Vicens Vives reconeix, escèptic i incòmode davant el poder. Per aquesta raó, en considerar l'estat com un ens opressor, hi ha la idea que cal destruir-lo i substituir-lo per la gestió col·lectiva dels afers públics. Els anarquistes catalans no desitgen un estat propi, sinó la gestió col·lectiva dels afers públics sense l'empara de cap gran poder, sigui propi o aliè, des del conjunt de les sobirania individual i des d'una gran sobirania col·lectiva, a partir de la intervenció directa de tots i cadascun dels individus.

Aquesta idea enllaça amb les concepcions federalistes de Pierre Joseph Proudhon i Francesc Pi i Margall. Aquest darrer, efímer president d'una breu república, considerat pels anarquistes com un dels seus, sabé definir amb precisió un model federalista que inspirà bona part del discurs polític llibertari posterior. A diferència de la tergiversació del terme que l'ús polític ha malmès, el federalisme, amb contribucions teòriques originals per part del republicà barceloní, suposava la dissolució del poder de l'estat i el govern des de la base. No una base de caràcter institucional, sinó comunitària i social, en què la pròpia idea de nació representava un element fonamental. Són els individus organitzats, i no els governs en les seves

<sup>11</sup> *Tierra y Libertad*, Toulouse, 1946.

múltiples formes i maquillatges, els qui han d'esdevenir dipositaris de la sobirania<sup>12</sup>.

Des d'aquestes premisses teòriques, que es van formulant coetàniament de la conformació de la Internacional, diversos intel·lectuals anarquistes van cisellant un corpus ideològic sobre la qüestió nacional. Així, l'actuació de Cels Gomis (Reus, 1841 – Barcelona, 1915) és decisiva en aquest sentit perquè té la capacitat d'arrossegar els grups majoritàriament republicans (i que tenen com a referència sentimental una Espanya imaginada) vers els postulats internacionalistes en què la identificació catalana és menys acomplexada que entre l'extens arxipèlag republicà. Paral·lelament, des dels temps de la persecució contra el moviment llibertari del darrer quart del segle XIX, publicistes com el col·lectivista Josep Lluнас i Pujals (Reus, 1832 – Barcelona, 1905), que consideraven imprescindible l'emancipació respecte de la monarquia espanyola, alertaven de la contradicció que suposaria acceptar un estat dominat per la burgesia industrial. En aquest sentit, el director de *La Tramuntana* (1881-1896), un dels prestigiosos setmanaris anarquistes escrits en català, el mateix 1881 Lluнас sorprèn als internacionalistes espanyols, perquè com a organitzador del Congrés de Barcelona de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola, els oradors catalans s'expressen en la seva llengua (cal recordar l'escàndol que suscità el discurs d'Àngel Guimerà a l'Ateneu Barcelonès pel fet de fer-lo en català, el 1895). Lluнас, un dels principals representants de l'anarquisme col·lectivista i intel·lectualitzat, assumirà les tesis federalistes de Pi i Margall i el discurs catalanista de Valentí Almirall, tot seguint la ruptura amb la monarquia hispànica, o el que és el mateix, el desig de trencar amb Espanya com a entitat política.

Aquesta confluència entre anarquisme i qüestió nacional tindrà un nou escenari en el món cultural. Tal com succeeix a França, a finals del XIX, la intel·lectualitat més o menys oficial i l'anarquista teixiran nexes comuns a partir del modernisme, amb una col·laboració

<sup>12</sup> Antoni Rovira i Virgili, en les notes introductòries del llibre de Francesc Pi i Margall: *La qüestió de Catalunya*, ob. cit.

mútua en què l'estètica conviurà amb la preocupació social, i una certa actitud de rebel·lia, inconformisme i individualisme. Un d'aquests ponts emblemàtics, punt de connexió entre intel·lectuals de procedència burgesa i obrera (bohèmia rosa i bohèmia negra) serà la revista *L'Avenç* (1889-1894), la qual, en els darrers anys serà gestionada pels seus tipògrafs. En aquesta revista autogestionada destacaran una colla d'escriptors amb postulats inequívocament —o equívocament— llibertaris com Jaume Brossa (Sant Andreu de Palomar, 1875 – Barcelona, 1919), Pere Coromines (Barcelona, 1870 – Buenos Aires, 1939) i Felip Cortiella (Barcelona, 1871-1937), els quals, juntament amb altres escriptors van fundar la Colla del Foc Nou, un grup d'afinitat de tendència anarquista individualista, que tenia la funció de catalanitzar el moviment obrer, amb una destacada activitat cultural, o la difusió i traducció al català de diversos autors internacionals coetanis, en especial Henrik Ibsen (Skien, 1828 – Oslo, 1906). Entre les activitats realitzades per aquest nucli trobem les revistes *Avenir* (1905-1910) que defensava un anarquisme inequívocament nacionalista, i el setmanari *El Progrés* (1905), d'una marcada tendència nacionalista, de la mateixa manera que la reedició de la capçalera *La Tramuntana* (1907). Precisament en una de les editorials d'aquesta revista, tot referint-se a la victòria electoral de Solidaritat Catalana, i posant les bases a la rèplica de Solidaritat Obrera, embrió de la posterior CNT, resumeix aquesta tendència d'un sector llibertari a no desentendre's de la qüestió nacional car «l'anarquisme no deu ésser indiferent davant dels moviments que en un sentit o en un altre es produeixen en les nacions o en els pobles».

Mostra d'aquesta convergència entre anarquisme i alliberament nacional és l'himne dels Segadors. Emili Guanyavents (Barcelona, 1860-1941), un altre dels tipògrafs i escriptors de *L'Avenç*, imbuït de les idees anarquistes de jove, poeta participant en els certàmens socialistes i present en les societats obreres pròximes a la Internacional, guanya el concurs convocat per la Unió Catalanista del 1899 per donar una nova lletra a l'himne nacional. Precisament la seva coneguda militància obrera i llibertària comportà una certa oposició a la nova lletra per part dels sectors més conservadors, com Torras



i Bages i Francesc Matheu. Tanmateix, la força d'una lletra perfectament intercanviable entre himne nacional i crida a la revolució social propicià la seva acceptació popular i institucional, especialment en un moment de desig de ruptura nacional i social. Precisament l'oblit oficial d'aquesta circumstància —que fos un anarquista l'autor de l'himne nacional i que, a més a més, afegís elements llibertaris «quan convé, seguem cadenes»—, parla molt de les conflictives relacions entre el catalanisme conservador i la «qüestió social».

*Precisament l'expansió del catalanisme a partir de principis del segle XX —amb un inicial lideratge per part de Solidaritat Catalana i la Lliga Regionalista— coincidint amb una articulació institucional del moviment llibertari —Solidaritat Obrera, el 1907, i la CNT a partir de 1910— comporta un xoc important entre dues maneres d'entendre el fet nacional. Els anarquistes descrediten el catalanisme burgès com a fórmula de defensa dels interessos crematístics de classe. A banda d'acusar els lligaires d'utilitzar la qüestió catalana com a element de pressió al govern espanyol, intueixen que una Catalunya liderada per la burgesia serviria per sofisticar el ja elevat grau d'explotació capitalista. Saben de què parlen. Els empresaris catalans no han dubtat d'emprar la repressió per evitar qualsevol millora en les condicions de vida i treball dels obrers industrials (i el mateix es podria dir dels grans propietaris rurals pel que fa als pagesos), i tampoc s'han estalviat de suplicar a l'estat la intervenció de l'exèrcit o la guàrdia civil a fi de reprimir amb contundència qualsevol protesta social. Els anarquistes, doncs, es mostren escèptics davant el catalanisme burgès, i consideren la necessitat d'un alliberament nacional fonamentat en la sobirania plena dels treballadors. Com explica l'editorial del setmanari La Tramuntana del febrer de 1913:*

*Volem una Catalunya per la llibertat. Volem una llibertat per Catalunya. Volem una federació universal de pobles lliures. Volem que no hi hagi altres fronteres que les del respecte al costum i les llengües pàtries. Volem una transformació social, que el tre-*

*ball no sigui una explotació humiliant i sí una dignificació de l'home. Volem una eterna fraternitat humana.*<sup>13</sup>

En altres paraules, impossible separar la trinitat del XIX. No pot haver llibertat nacional, sense igualtat social ni llibertat individual.

### **Llibertat individual, igualtat social, solidaritat individual**

Aquesta serà la constant que marcarà el discurs anarquista català fins als nostres dies amb més o menys matisacions. En comptes de bastir un estat propi, el que cal és desmuntar-los tots i simplificar els entramats institucionals a partir d'una gestió directa i col·lectiva dels afers públics. Ara bé, sovint s'ha tractat de desacreditar el moviment llibertari a partir del seu excés d'idealisme. Tanmateix, l'articulació institucional de l'anarcosindicalisme feia que el pragmatisme també inundés l'acció quotidiana del sindicat. Precisament, una de les figures més emblemàtiques d'aquest «realisme» sindical fou Salvador Seguí (Tornabous, 1886 – Barcelona, 1923). En el complex moment de la vaga de la Canadenca —i la guerra civil larvada del període 1917-1923—, en una coneguda conferència de l'anarcosindicalisme a l'Ateneo de Madrid el 1919, Seguí, amic d'infantesa de Lluís Companys tal com hem dit, no dubta de posicionar-se sobre la qüestió nacional davant una audiència no gaire procliu a les tesis catalanistes. La declaració s'ha d'entendre com un atac al catalanisme burgès representat per la Lliga, però no deixa de ser interessant el desacomplexament amb què tracta la qüestió nacional. Recollit per Pere Foix, Seguí explica:

*Aquests reaccionaris que s'autoanomenen catalanistes el que més temen és el redreçament nacional de Catalunya, en cas que Catalunya no restés sotmesa, com que saben que Catalunya no és un poble mesell, ni tan sols no intenten deslligar la política*

<sup>13</sup> Extret de Ricard de Vargas Golarons i altres: *Anarquisme i alliberament nacional*, Virus editorial, Barcelona, 2007, p. 96.

*catalana de l'espanyola. [...] És falsa la catalanitat dels qui dirigeixen la Lliga Regionalista. I és que aquesta gent avantposa els seus interessos de classe, és a dir, els interessos del capitalisme, a tot altre interès o ideologia [...] En canvi, a nosaltres, els treballadors, com que amb una Catalunya independent no hi perdríem res, ans al contrari, hi guanyaríem molt, la independència de la nostra terra no ens fa por.*<sup>14</sup>

Precisament l'onada repressiva que provoquen els industrials catalans, quan rere Francesc Cambó (Verges, 1876 – Buenos Aires, 1947) s'empeny el general Primo de Rivera cap a un cop d'estat que serveix per desmantellar la legislació laboral protectora inspirada per l'Institut de Reformas Sociales i per l'agitació revolucionària posterior a la fi de la gran guerra (el 1919 l'estat decreta la jornada de les vuit hores, que la burgesia catalana incompleix impunement), el militarisme reaccionari s'encarrega de reprimir amb la mateixa intensitat tant l'anarcosindicalisme com qualsevol manifestació catalanista. Aquest fet propicia altre cop la confluència entre el nacionalisme ja definitivament «separatista» a l'entorn de Francesc Macià, i bona part de la CNT. A partir d'aquest moment, grups d'afinitat llibertaris i nuclis com Estat Català conspiren junts a la recerca del trencament nacional i social. Els discursos socials i nacionals s'influeixen mútuament, especialment pel que fa a l'àmplia sensibilitat social de Macià, i s'arriba a la conclusió que cal una aliança entre els sectors independentistes, majoritàriament pertanyents a les classes mitjanes, i els sectors més catalanitzats dels anarcosindicalistes.

L'època republicana posà de relleu les contradiccions transversals sobre una qüestió tan sensible com la nacional. Els documents oficials de les organitzacions llibertàries parlaven d'una federació ibèrica, des del marc espanyol i amb l'afegit de Portugal, de grups i nuclis que podien unir-se (i separar-se) lliurement entre si a fi de constituir una federació universal. A la pràctica, eren habituals les discussions internes entre els partidaris del marc espanyol,

<sup>14</sup> Pere Foix: *Apòstols i màrtirs*, Nova Terra, Barcelona, 1976, p. 99-100.

i d'altres que, com Joan Peiró, consideraven més natural el marc català. D'altra banda, la CNT catalana donà suport en tot moment a l'Estatut de Núria i, a partir de les recerques fetes per la historiadora Anna Monjo, sabem que la majoria dels seus afiliats, malgrat les consignes abstencionistes de la premsa i dels òrgans cenetistes, i el teòric antipoliticisme dels llibertaris, solien donar suport electoral a Esquerra Republicana de Catalunya<sup>15</sup>. Això fins que la Generalitat assumí, a principis de 1934, la política d'ordre públic i hi col·locà al capdavant a personatges com els germans Badia, Miquel (Torregrossa, 1906 – Barcelona, 1936) i Josep (Torregrossa, 1903 – Barcelona, 1936), hostils a l'anarquisme. Fins al punt que es pot parlar d'una guerra oberta entre la policia i els militants cenetistes, i d'un amarg distanciament entre aquells que, pocs anys abans, havien compartit presons, exili, barricades i conspiracions antimonàrquiques<sup>16</sup>. Aquest fet explica en bona part l'abstenció anarquista en els fets d'octubre de 1934, i la intervenció, de nou, favorable a les llistes republicanes en les eleccions de febrer de 1936, a fi d'alliberar els milers de presos polítics i socials empresonats.

La paradoxa de tot plegat és que la revolució social iniciada el 19 de juliol de 1936 —en què les forces de la Generalitat i els militants de la FAI i la CNT derrotaren l'exèrcit facciós— propicien la insòlita situació d'una Catalunya independent *de facto*. Però la mateixa vivència revolucionària espantà bona part de les classes mitjanes de la societat catalana, la qual cosa propicià una aliança tàcita entre republicans, socialistes, comunistes i el govern central, que amb l'ajut dels diplomàtics soviètics conspiraren per revocar la situació revolucionària. Els fets de maig de 1937 van marcar l'estroncament de la revolució i el procés col·lectivitzador de l'economia. Tanmateix, aquesta nova situació en què col·laboraren les institucions republicanes tingué l'efecte inesperat de provocar la pèrdua progressiva i imparabile de la sobirania més gran dels darrers dos segles.

<sup>15</sup> Anna Monjo: *La CNT durant la II República a Barcelona: líders, militants, afiliats*. Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1993.

<sup>16</sup> Chris Ealham: *La lucha por Barcelona. Clase, cultura y conflicto, 1898-1937*, Alianza, Madrid, 2005, p. 235.

Cal destacar, a més a més, un factor essencial per desmentir el mite de l'anarquisme i la CNT com a agents desnacionalitzadors. La revolució comportà la millor reforma educativa succeïda a Catalunya al llarg de la seva història, a partir de la col·lectivització de les escoles privades i religioses sota l'organisme coordinador del Consell d'Escola Nova Unificada (CENU), dirigit pel mestre racionalista i cenetista Josep Puig Elies (Sallent, 1898 – Porto Alegre, Brasil, 1972) i amb una presència important de pedagogs llibertaris. El CENU, en plena revolució, s'avançà prop de cinquanta anys a la immersió lingüística, car les classes es feien majoritàriament en català, en un nou ordre educatiu que descartava les exclusives —i excloents— escoles religioses, sovint vinculades al catalanisme conservador, que feien les classes en castellà.

La derrota de la guerra civil tornà a col·locar anarquistes i independentistes en el mateix espai de la repressió, l'exili i la clandestinitat. La normalització política posterior a la Transició (1975-1982) posà en evidència que quatre dècades d'excepció, evolució social, enfrontaments soterrats i amargors personals havien afeblit considerablement la força de l'anarquisme català (i els serveis secrets de l'estat van ajudar en aquesta funció a partir d'una llarga i implacable guerra bruta). Escissions dins del sindicat, pèrdua de base social i militància en el que seria una veritable travessia del desert, com a mínim al llarg de la dècada dels vuitanta i part dels noranta. Aquests fets propiciaven, en canvi, una major pluralitat i actualització de diversos debats. En certa mesura, si bé la base anarcosindicalista —que sens dubte havia estat un factor diferencial al llarg del primer terç del segle XX en el context europeu— havia perdut embranzida, l'anarquisme català s'homologava a bona part dels llibertaris europeus a partir de xarxes d'afinitat i nuclis amb ventalls més amplis d'interessos. La qüestió nacional s'entra a debatre amb menys complexos i recances, i s'integra i es normalitza en diverses assemblees, grups i seccions sindicals, tant de la CNT com de la CGT, els diversos nuclis autònoms sorgits arran de la dispersió de finals dels setanta. Així, el col·lectiu Icària, sorgit el 1980, és un dels primers a debatre i teoritzar sobre la relació en-

tre anarquisme i independència, assumida completament entre els seus membres. Icària, grup actiu al llarg dels vuitanta, a banda de la publicació de diversos documents en fanzine i la revista *Icària*, serà el col·lectiu responsable del llibre *Anarquisme i Alliberament Nacional* (El Llamp, Barcelona 1987), llibre reeditat diverses vegades i d'àmplia difusió, que influirà entre l'àmplia extensió de nuclis afins i que, a hores d'ara, constitueix l'obra de referència sobre aquesta qüestió.<sup>17</sup> En una línia similar a l'anterior grup, tot i que una mica posterior, hi ha Recerca Autònoma, de gran significació per la seva ubicació al País Valencià, i perquè en el seu *corpus* intel·lectual es combinen els principis teòrics fusterians amb la ideologia llibertària, que tan arrelada havia estat a bona part del País Valencià; la qual cosa no deixa de representar una anàlisi innovadora en aquesta teoria de conjunts on se solapa anarquisme, independentisme i Països Catalans.

Precisament, el 1983 sorgeix la CNT dels Països Catalans, que assumeix el marc territorial que el seu nom indica i l'anhel de la ruptura nacional amb l'estat, sense renunciar, no obstant, a la destrucció de l'estat com a òrgan institucional suprem. Malgrat que aquesta iniciativa no reeixí, la CNT-Catalunya acabà assumint l'alliberament nacional com a objectiu congressual. Altres col·lectius autònoms, sota la fórmula del tradicional nucli d'afinitat, també es declaren actualment anarcoindependentistes, com el Col·lectiu Negres Tempestes o el Bloc Negre. Tanmateix, entre les principals organitzacions anarquistes, el nucli de la CNT-AIT és el que més s'aferra al marc de referència hispànic. Mentrestant, i com és tradicional en les organitzacions anarquistes i anarcosindicalistes, la pluralitat respecte al fet nacional i la qüestió de la independència és el que caracteritza el sindicat anarquista amb principal representació dins el món laboral, la CGT. D'aquesta darrera organització és la publicació *Catalunya*, la capçalera de la qual té llarga tradició, car la CNT publicà diverses revistes sota el mateix nom i va tenir directors com

<sup>17</sup> Jordi Martí Font: «Aproximació al col·lectiu anarcoindependentista Icària», ponència per al Congrés d'Història de l'Independentisme Català, 2010. Agraïxo a l'autor la seva tramesa.

Joan Peiró. El periòdic *Catalunya* manté un to procliu a les tesis d'autodeterminació, ha emprat la llengua catalana de manera desacomplexada, i en les seves pàgines s'ha debatut intel·lectualment sobre aquesta interacció entre anarquisme i independentisme, especialment durant l'etapa en què estava coordinat per Jordi Martí Font, historiador llibertari que amb més intensitat s'ha dedicat a investigar aquesta qüestió.

Tot i això cal destacar les continuïtats en el debat i en el concepte. La necessitat de trencar amb l'estat (en especial, amb l'espanyol) ha de servir per dipositar la sobirania en les persones, no pas en un altre estat que representi només parcialment els interessos d'un poble. Com expressa un comunicat del Bloc Negre: «un poble sobirà és un poble ingovernable», és a dir, la llibertat nacional només és possible (o es mereix) quan les persones no necessiten governants, car saben governar-se elles mateixes.

### *El terreny privat del sexe*

Dins la constel·lació llibertària, una de les idees força, que la separa respecte dels corrents marxistes o leninistes, és la idea que les veritables revolucions no tenen lloc amb la presa de palaus d'hivern, sinó mitjançant un canvi profund de la mentalitat individual, que per agregació, esdevenen transformacions col·lectives. De fet, l'esforç propagandístic i pedagògic dels llibertaris catalans, els intents per desvetllar inquietuds, l'apel·lació reiterada a la superioritat moral dels seus valors en són una bona mostra. Pocs terrenys hi ha tan íntims i personals com els de la sexualitat. Aquest, doncs, resultava una preferència a l'hora de propiciar un trencament amb el que consideraven el món antic i caduc dominat per la passió pel domini.

No és cap secret afirmar que la sexualitat, fins mitjans del segle XX esdevenia un territori estrictament controlat per restrictius criteris morals. La influència conservadora, especialment exercida des de l'àmbit religiós, impedia i limitava l'usdefruit del propi cos. La sexualitat es limitava, si més no moralment, a la funció reproductora. S'aixecaven amplis mites i tabús a fi d'evitar un ús lúdic

del sexe. En certa mesura, tal com diversos teòrics llibertaris afirmaven —com el francès Émile Armand o, posteriorment, el metge català Fèlix Martí Ibáñez—, la societat burgesa era conscient que es podia mantenir l'ordre i la disciplina social amb un control estricte de la sexualitat. L'estigmatització de la promiscuïtat, de les mares solteres, el mite de la virginitat, esdevenien cortapises limitadores de la llibertat personal de l'individu. En aquest àmbit, si bé la recerca científica en el terreny de la contracepció facilità un canvi posterior en els costums, la ideologia llibertària preparà el terreny per destruir els vells preceptes morals, vinculats habitualment a un discurs religiós, segons el qual, el cos era de propietat divina, i no pas humana.

Ja des de finals del segle XIX i principis del XX, la ciutat de Barcelona rep corrents de pensament, especialment provinents de França, on es posa en qüestió aquest ordre de coses. Teòrics com Émile Armand o Han Ryner enceten una revolució, també polèmica a França, on es pretén separar la sexualitat de la reproducció. Es tractaria d'una idea que, anys després, la periodista brasilera Maria Lacerda de Moura sintetitzà en el títol del seu llibre més conegut; *Estimeu-vos... i no us multipliqueu!* A Catalunya, aquest corrent d'anarquisme individualista, que ja havia penetrat entre els cercles intel·lectuals modernistes a la dècada de 1890, s'instaura amb força a principis del segle XX.

El principi era coherent amb la filosofia individualista inspirada pel filòsof alemany Max Stirner (Bayreuth, 1806-1856). La llibertat començava per un mateix. L'individu no només tenia el dret, sinó l'obligació d'obtenir plaer. L'existència no tenia altra raó de ser que la recerca del gaudi. Tot element transcendent, la religió, la moral, les convencions, esdevenien obstacles per a la satisfacció de les necessitats personals. L'home lliure era egoïsta per naturalesa i el seu instint el movia vers l'obtenció de plaer. No és d'estranyar que la gran —i espessa— obra de referència tingués el títol *L'ego i la seva propietat*. Aquesta filosofia, que influirà mig segle després en el superhome de Nietzsche o en les obres teatrals de Henrik Ibsen, també inspirarà la fractura amb el vell món dels convencionalismes

burgesos i començarà a configurar el que aviat esdevindrà un axioma relacionat amb la imatgeria àcrata: l'amor lliure<sup>18</sup>.

L'amor lliure és un concepte complex, polièdric i flexible, que pot comprendre des de la relació estable i monògama d'una parella heterosexual en una unió sense sanció civil ni eclesiàstica, fins a la promiscuïtat generalitzada en grups d'afinitat. També s'entén que aquestes unions lliures es revolten, d'acord amb una tendència creixent en el segle del liberalisme, contra el matrimoni per interès que caracteritza la societat burgesa. O a l'especialització de funcions segons el gènere —l'espòs com a proveïdor i actor en l'àmbit públic, i la muller com a cuidadora de la família en l'àmbit privat—. La literatura anarquista com, per exemple, l'extensa col·lecció *La Novela Ideal* (més de sis-cents títols) dins *La Revista Blanca* va plena de relats en què nois i noies desafien l'ordre familiar establert, en conflicte directe contra l'església catòlica, que tracta de vetllar per un ordre familiar que simbolitza alhora el respecte vers la jerarquia divina, civil i social. La literatura àcrata també va plena d'acusacions, ben fonamentades, de la hipocresia que caracteritza la institució familiar, amb figures ben assentades com la de la *querida*, les infidelitats conjugals o el recurs a la prostitució. Una prostitució presentada, d'altra banda, com una esclavitud sexual, conseqüència lògica del règim d'explotació econòmica pròpia del capitalisme<sup>19</sup>.

Més enllà de les elucubracions sobre models familiars i rols sexuals, el cert és que actius cercles llibertaris, com el de *Salud y Fuerza*, receptius a les idees gestades a la Gran Bretanya i França sobre la necessitat del control de natalitat, sorgeixen a la ciutat de Barcelona en la primera dècada del segle XX. El neomalthusianisme fou un corrent filosòficopolític sorgit en la primera meitat del segle anterior que tractava de donar la volta als postulats antinatalistes del clergue Thomas Malthus (Dorking, 1776 – Bath, 1834). En comptes de fomentar l'abstinència o el retard dels matrimonis entre les classes baixes, es tractava de practicar la contracepció ar-

tificial mitjançant els avenços científics. L'internacionalista francès i amic personal de Francesc Ferrer i Guàrdia, Paul Robin (Toulon, 1837-1912) adoptarà i adaptarà aquestes idees i crearà la *Lliga per a la Regeneració Humana*, que buscarà el control de natalitat com a element revolucionari. Robin, que serà discutit per bona part dels anarquistes, trobarà refugi a l'efervescent Barcelona, on serà acollit al domicili del primer president de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, Luis Bulffi de Quintana (Bilbao, 1867 – ?). Aquest enginyer basc serà el primer impulsor i difusor d'aquestes idees a Catalunya i escriurà un dels assaigs més populars i coneguts de l'anarquisme català: el pamflet *Huelga de Ventres*, publicat el 1906. Segons l'historiador Eduard Masjuan, se n'arribaran a vendre més de 240.000 exemplars abans de la guerra civil.

*Huelga de Ventres* recull de manera diàfana l'ideari neomalthusianista, en què amor lliure i revolució social conflueixen en una estratègia coherent. La tesi del llibre consisteix a promoure l'ús de tècniques contraceptives entre el proletariat a fi de restringir de manera dràstica la natalitat. Amb aquesta suma d'accions individuals s'assoliria un doble objectiu. En primer lloc, si les famílies obreres tenien menys fills, llavors, els podrien alimentar millor i destinar-los més recursos educatius. Aquest fet permetria disposar d'una generació més forta i ben preparada i, per tant, menys susceptible de ser explotada i, presumiblement, amb una major capacitat revolucionària. En segon lloc, la restricció numèrica del proletariat implicaria que els fabricants no disposarien de mà d'obra barata, els militars no tindrien carn de canó i els proxenetes no podrien reclutar prostitutes entre les famílies pobres. Amb una menor correlació entre treballadors pobres i burgesos explotadors, els mateixos empresaris haurien de treballar a les seves fàbriques —així era l'ingenu argument de l'enginyer basc—. La tercera conseqüència, potser la més inesperada i alhora exitosa, consistiria en la revolució mental que suposaria l'aplicació de mètodes contraceptius: les persones podrien utilitzar la sexualitat de manera lúdica, gaudirien del dret a assumir lliurement del seu cos. I, ja se sap, qui conquereix el seu cos, pot arribar a alliberar la seva ànima. És a dir, el canvi

<sup>18</sup> Xavier Diez: *El anarquismo individualista...*, ob. cit., p. 33-44 i 241-290.

<sup>19</sup> Marisa Siguan Boehmer: *Literatura popular libertaria. Trece años de La Novela Ideal, 1925-1938*, Península, Barcelona, 1981.

de comportament sexual implica un canvi de mentalitat col·lectiva en què l'individu és conscient que pot prendre les seves decisions individualment en la direcció que cregui convenient, o el que és el mateix, es produeix una progressiva emancipació mental respecte a les creences col·lectives que promouen la submissió individual. Si la família convencional, patriarcal, on la descendència és fruit de la voluntat divina representa una societat autoritària i dogmàtica a escala, la subversió sexual, on els individus prenen les seves pròpies decisions, i la maternitat representa una elecció personal, impliquen una subversió social on cada persona s'acostuma a decidir també sobre altres qüestions més polítiques, econòmiques i de tota mena.<sup>20</sup>

Els neomalthusians catalans, al voltant del grup barceloní *Salud y Fuerza*, on es troben personatges fascinants com el metge llibertari andalús Pedro Vallina (Guadalcanal, Sevilla, 1879 – Veracruz, 1970) o qui serà conegut per protagonitzar l'atemptat contra Alfons XIII, Mateu Morral (Sabadell, 1880 – Torrejón de Ardoz, 1906), no es limitaran a la propaganda. A banda de la difusió sobre els mètodes contraceptius, el grup va crear, el 1906, la clínica *Salud y Fuerza*, el primer centre de planificació familiar a l'estat espanyol, i el segon del continent europeu després del d'Amsterdam, creat dos anys abans. Es distribuïen els primers preservatius industrials fabricats a Catalunya, i es posaven dispositius intrauterins en el que també seran les primeres mostres de la indústria catalana de contracepció. Segons l'historiador Eduard Masjuan, que va dedicar una tesi al neomalthusianisme llibertari<sup>21</sup>, l'èxit de la iniciativa fou tan ampli que aviat va haver una llarga llista d'espera i calgué un edifici nou més gran. Masjuan relaciona la caiguda de la natalitat barcelonina amb aquesta iniciativa de principis de segle. La prova de la importància de com aquest grup de llibertaris són capaços de desafiar el poder en un àmbit tan poc conegut fou la reacció natalista de la burgesia catalana (en uns temps en què l'empresariat addicte al Noucentisme parlava d'imperialisme com un dels principals anhels

<sup>20</sup> Vegeu nota 47.

<sup>21</sup> Eduard Masjuan, *La ecología humana...*, ob. cit.

de la seva Catalunya burgesa), que no parà d'assetjar legalment els neomalthusians fins que, amb la reacció posterior a la Setmana Tràgica, aconseguiren tancar la clínica i empresonar Bulffi.

Tanmateix, la llavor ja s'havia implantat. El discurs de la llibertat sexual ja s'havia inoculat dins la societat catalana des del camp llibertari. A partir de la dècada dels vint, algunes revistes com *Ética*, *Iniciales*, *La Revista Blanca*, *Eugenia*, a Barcelona, i *Generación Consciente* i *Estudios*, a Alcoi i València, construïen el discurs de la llibertat sexual com una eina d'alliberament individual que esdevindria una veritable «gimnàstica revolucionària» que permeïria bastir la nova societat. De fet, ja l'estaven bastint des del mateix terreny de la consciència individual. Les revistes, i els grups d'afinitat que les bastien, van ser capaços de generar un discurs potent i favorable a la llibertat sexual entre les classes treballadores, i alhora van distribuir de manera més o menys pública, més o menys clandestina, dispositius intrauterins o preservatius en un moment en què la sexualitat era un tema tabú.

Podria semblar una iniciativa minoritària. Tanmateix, la història oficial tendeix a invisibilitzar allò que no lliga amb el discurs dominant. Revistes com *Estudios*, on s'informa científicament sobre aspectes de sexualitat, reproducció i contracepció, arriben a tenir tirades de més de quaranta mil exemplars per número. De la mateixa manera, també la literatura mèdica, des d'una perspectiva divulgativa, disposa d'una extensa tirada per part d'editorials, com la de la mateixa revista *Estudios*, l'editorial *Maucci*, les edicions de *La Revista Blanca*, o altres, especialment quan la censura de la dictadura primoriverista s'alleuja, a partir de 1930. És més, la revista valenciana serà la primera de disposar d'un consultori sexològic, dirigit pel jove metge i psiquiatra llibertari Fèlix Martí Ibáñez (Cartagena, 1911 – Nova York, 1972)<sup>22</sup>, fill d'un conegut pedagog barceloní, co-

<sup>22</sup> Martí Ibáñez és un dels personatges més fascinants i desconeguts de l'exili. Fou un dels primers sexòlegs catalans, s'especialitzà en psiquiatria, es doctorà el 1934, amb premi extraordinari, amb una tesi la psicologia i fisiologia de l'Índia. Fou filòsof, novel·lista i mantingué el primer consultori psíquic sexual a l'estat, des de la revista valenciana *Estudios*, durant la guerra civil, des del ministeri de sanitat dirigit per l'anarquista Frederica Montseny, fou l'autor de la primera llei de l'avortament i els

negut per enfocar la sexualitat des d'una perspectiva natural i científica, que critica els prejudicis culturals i religiosos. En una perspectiva similar es trobaven altres revistes i consultoris, com la del metge basc Isaac Puente (Amestoy, 1896 – Pancorbo, 1936), que col·labora activament amb el moviment naturista, amb un corrent dels primers nudistes relacionats amb grups d'afinitat llibertaris.

De fet, el nudisme llibertari, analitzat per Josep Maria Roselló, esdevé la representació clara de la subversió sexual i individual. Els primers nudistes catalans organitzats com a tals seran els llibertaris, a banda d'un nucli barceloní vinculat a l'escola trofològica del naturalisme terapèutic. L'exhibició del cos nu al camp, a les platges de Gavà i Castelldefels, serà un desafiament obert contra les convencions morals. El principal nucli, lligat a la revista de Sants *Iniciales*, no només es despullarà, sinó que registrarà les seves accions fotogràficament i exhibirà els cossos nus a les portades de la revista. L'escàndol va ser tan gran que, en la reacció antirepublicana de 1934, van assaltar la revista i van «purificar» els seus materials amb foc, al més pur estil inquisitorial.

El debat sobre l'avortament es plantejarà per primera vegada, en termes polítics, també des de la mateixa premsa llibertària. Malgrat les diverses polèmiques internes i opinions diverses, aquests debats expliquen que l'arribada de la revolució del 1936 sigui també la de la primera llei de l'avortament en una llei de terminis. Promulgada per l'anarquista Frederica Montseny, la primera dona ministra d'un estat europeu, des del ministeri de sanitat, i redactada pel metge llibertari Fèlix Martí Ibàñez. Aquesta llei només serà aplicada de manera molt significativa a la Catalunya revolucionària.

Una generació llibertària, per tant, s'acostumà a desafiar obertament l'ordre sexual vigent, de la mateixa manera que succeïa coetàniament a Holanda, Escandinàvia o França. És per això que,

---

«alliberatoris» de prostitució. Exiliat als Estats Units, fundà i dirigí la prestigiosa revista mèdica *MD* i fou professor de la Universitat de Nova York. Malgrat el seu prestigi, el seu nom roman oblidat de la història oficial. José Vicente Martí Boscà i Antonio Rey (ed.): *Antología de textos de Félix Martí Ibáñez*, Generalitat Valenciana, València, 2004; *Actas del I Simposium Internacional Félix Martí Ibáñez: Medicina, Historia e Ideología*, Generalitat Valenciana, València, 2004.

quan s'esdevingué la revolució sexual de la dècada dels seixanta a occident, els Països Catalans estigueren a la primera línia de la regió mediterrània. De manera clandestina (sovint a partir dels mateixos contactes amb l'exili) circulaven les primeres píndoles contraceptives. Bona part dels metges catalans receptaven anticonceptius de manera discreta. L'alliberament dels costums tingué una incidència transversal al nostre país, més que en les tradicionals societats mesetàries, on aquests comportaments es reservaven principalment a les elits.

També en l'actualitat, els Països Catalans són percebuts per bona part de les societats europees com una societat en què la sexualitat pertany a l'esfera privada de l'individu, i aquesta no sembla constreta a concepcions morals d'inspiració religiosa. Avui dia, els instruments contraceptius són d'abast universal, tanmateix poques societats com la nostra consideren que la sexualitat ha de ser regulada per la pròpia conveniència individual, i no marcada pel que diguin bisbes, mullahs o altres elements de restricció moral. Aquí, el pòsit llibertari, d'acord amb el passat col·lectiu, sembla que és el que continua marcant la diferència.

### *La col·lectivització del cos*

Com posen de relleu les investigacions de Josep Maria Roselló<sup>23</sup>, l'anarquisme valencià i català són a l'epicentre del desconegut naturisme ibèric. La societat catalana contemporània, estretament connectada amb els corrents polítics i filosòfics europeus, esdevé àmpliament receptiva a les tendències diversificades d'un naturisme complex, en el qual l'anarquisme no només hi participarà, sinó que en serà protagonista.

Des dels corrents més políticament neutres lligats al vegetarisme fins al nudisme militant que envaeix les platges i els camps catalans, a la dècada de 1930, cercant volgudament una subversió

---

<sup>23</sup> Josep Maria Roselló: *La vuelta a la naturaleza: el pensamiento naturista hispano (1890-2000): Naturismo libertario, trofología, vegetarianismo naturista y librecultura*, Virus, Barcelona, 2003.

moral contra els adversaris ideològics, els llibertaris seran a la primera línia d'unes pràctiques i creences que qüestionen obertament el capitalisme com a sistema econòmic, i la moralitat d'arrel cristiana com a sistema de valors. Tot i que, com demostren els treballs d'Eduard Masjuan i Roselló, aquest tema dóna per a més d'una tesi doctoral.

Precisament, els historiadors esmentats coincideixen amb la clàssica caracterització de José Álvarez Junco que associa l'anarquisme a la idea del desig al retorn a l'ordre natural, des d'una perspectiva rousseauiana, i des de la perspectiva de la reacció enfront la ruptura que suposa el capitalisme com a sistema social fonamentat en la predació de la natura, els seus recursos, i els individus que la componen. D'acord amb els seus referents preraphaelites, la passió pels llibres de William Morris i el moviment *arts and craft*, el naturisme pretén revertir el procés de dramàtica transformació social i econòmica en un utòpic (i idealitzat) retorn al suposat ordre natural igualitari, a la terra, des d'una perspectiva col·lectivista. De fet, aquesta tendència que s'expressà extensament en diverses comunes i moviments neorurals a casa nostra al llarg de les dècades de 1970 i 1980, tingueren els seus orígens en experiències molt similars i poc investigades en els anys anteriors a la guerra civil, amb els seus èxits i fracassos, encara que amb un cert ressò en àmbits llibertaris. A tall d'exemple, i durant la revolució social, historiadors com Abel Paz en van formar part en la seva adolescència<sup>24</sup>, o d'altres de similars, com la coneguda del Mas de les Mates a Terol, on llibertaris catalans combinaven la col·lectivització de la terra amb un vegetarisme militant i una pràctica de la llibertat sexual, model d'altra banda no gaire allunyat del coetani moviment sionista socialista, fonamentat en premisses socials semblants.

De fet, el naturisme representa un moviment transcendent, amb un component espiritual gens menyspreable, i unes pràctiques austeres de vegetarisme, de crítica a l'alcohol, tabac i tota mena de productes excitants i nocius, amb un sentit moralitzador en el qual,

<sup>24</sup> Abel Paz: *Viaje al pasado*, Fundación Anselmo Lorenzo, Madrid, 2002, esp. p. 220-235.

paradoxalment, es reclama, i fins a cert punt es practica, una llibertat sexual fonamentada en l'extensió dels mitjans contraceptius, dècades abans de l'aparició de la píndola. De la mateixa manera, i associada amb aquests nuclis, potser poc nombrosos, encara que prou influents, que reaccionen contra la medicina convencional i mercantilitzada, que aposten clarament per la medicina preventiva i alternativa, que participen de l'oposició a les vacunes i critiquen ferotgement una professió mèdica elitista i socialment discriminadora (hem de tenir present que fins al ministeri d'Ernest Lluch no existia l'assistència mèdica gratuïta i universal). Tanmateix, i com a contrapunt a aquest discurs crític, hi ha un important nombre de metges que abraçaran els postulats llibertaris i formaran part d'aquesta tendència de reformular la medicina des d'aquest doble component social i natural, com és el cas de l'internacionalista Gaspar de Sentiñón (Barcelona, 1840-1903), o els ja esmentats Pedro Vallina, Isaac Puente o Fèlix Martí Ibáñez.

En certa mesura, el naturisme llibertari, que participà activament en el complex i plural naturisme hispànic i internacional, cercava en les pràctiques i la filosofia del retorn a la natura una regeneració individual que hauria de permetre curar una societat malalta, degenerada pel que consideraven el virus nociu del capitalisme que tenia com a principal efecte l'extensió de les desigualtats. D'aquí que, com assenyala Eduard Masjuan i Joan Martínez Alier, es pot inferir un protoecologisme bastit a partir de la dècada dels vint del segle passat, que s'anticipà en més de mig segle a l'ecologisme organitzat actual<sup>25</sup>. Les idees d'harmonia social estaven lligades necessàriament a una «harmonia natural» en què individus i col·lectius s'inserien en una idíl·lica natura. La influència del naturisme dins el món anarquista no representa precisament una anècdota. En el conegut congrés de la CNT de Saragossa, el 1936, en el dictamen sobre el comunisme llibertari —per cert, redactat pel metge naturista Isaac Puente— s'esmenta específicament la necessitat de dotar d'administració autònoma a les comunes naturistes i nudistes que

<sup>25</sup> Eduard Masjuan: *La ecología humana...*, ob. cit., p. 11-17.



poguessin mantenir convenis lliurement amb aquelles que no ho fossin<sup>26</sup>.

L'altra derivada d'aquest conjunt ideològic, que va certament més enllà de la reivindicació obrera o l'aspiració a una societat sense classes, és el nudisme com a subversió social. Les pràctiques vegetarianes o esperantistes o llibertàries van acompanyades amb el desig de col·lectivitzar el cos des de la seva exhibició natural per fer front a l'apropiació d'aquest per part de la moral, el treball, l'explotació o el segrest per banda de concepcions religioses. És així com s'ha d'interpretar l'agressivitat dels naturistes llibertaris en els diferents congressos i entre l'associacionisme del naturisme ibèric. Els llibertaris sempre acaben adoptant les posicions més radicals i políticament compromeses, fet que no estalviarà crítiques entre els diversos col·lectius naturistes no llibertaris (d'una procedència social més benestant, d'altra banda) que els acusaran de revolucionaris perillosos. I, certament, l'anàlisi que feien era correcta. Alliberaven el cos individual com a primer pas per alliberar el cos col·lectiu. La seva filosofia anava més enllà d'una pràctica personal, car el retorn a l'«ordre natural» implicava necessàriament la recreació d'una societat sense classes, en la qual, les diferències individuals no s'havien de traduir en diferències de classe.

Passada la tempesta del franquisme, amb la recomposició de la societat catalana a partir dels seixanta, el pòsit llibertari torna a agafar protagonisme dins dels moviments alternatius. Bona part dels participants en les comunes d'estètica *hippie* aparegudes als Països Catalans a partir dels seixanta i setanta vindran amarades d'una certa tradició llibertària, malgrat que els lligams directes en el passat haguessin estat serrats per la dictadura. La filosofia dels moviments neorurals implicava una herència inconscient de l'idealitzat retorn a un ordre natural fonamentat en el col·lectivisme igualitari. Encara avui, malgrat la revolució neocon, la igualtat es continua considerant un principi ètic prou sòlid, en una societat que camina vers l'eixamplament de l'abisme social.

<sup>26</sup> Roselló, *La vuelta a la naturaleza...*, ob. cit., p. 129.

### *Republicans, federals, llibertaris*

Una de les constatacions en mirar un mapa de l'extensió de l'anarquisme ibèric és la coincidència amb la presència del republicanisme federal. Allà on es produeix una concentració de societats obreres constitutives de la CNT, trobarem també presència de nuclis federals mig segle abans. Les coincidències i, fins a cert punt, les continuïtats entre una família i l'altra, resulten evidents. La geografia ja ho explicita, de manera que els principals epicentres del republicanisme federal són Catalunya, País Valencià i Andalusia, a banda d'alguns altres nuclis concentrats a Galícia i determinades ciutats.

Les semblances van més enllà de la geografia. Els republicans federals representen la possibilitat de la ruptura amb la monarquia borbònica, i amb el sistema de feudalisme capitalista que representen els grups que la historiografia hispànica ha denominat generosament «liberalisme isabelí».

Els principis republicans, en els seus orígens, resultaren d'un gran atractiu entre les classes populars urbanes en fase de proletarització per l'efecte de la Revolució Industrial. La trilogia de «llibertat, igualtat, fraternitat» fou molt ben acollida entre les diferents associacions obreres, les quals mantenien relacions fluïdes amb els diversos nuclis republicans. Entre tots, Pi i Margall resultà un polític respectat i apreciat pels primers internacionalistes, embrionaris ja el 1868. Pi i Margall, traductor i coneixedor de l'obra de Pierre-Joseph Proudhon, entén el republicanisme federalista com una descentralització horitzontal del poder, en què és la ciutadania, des de la base municipal, qui pren les decisions transcendents, mentre que el govern i l'estat exerceixen tasques de coordinació. Aquests principis enllacen amb la voluntat col·lectivista d'inspiració bakuniniana i amb l'anarcocomunista, d'inspiració kropotkiniana.

De fet, i en la coneguda anècdota explicada a l'inici del llibre, Giuseppe Fanelli, el garibaldí enviat per Bakunin per estendre la Internacional, aterra a Barcelona amb l'adreça del Centre Republicà a la butxaca com a única referència per a establir contactes.

Seran els republicans els primers a bastir una secció de la Internacional, que, a diferència de la madrilenya, adoptarà ràpidament els postulats anarquistes.

Tanmateix, i com assenyala l'historiador valencià Francisco Madrid Santos, no tot serà harmonia entre republicans i anarquistes. Malgrat les convergències i afinitats, s'evidencien algunes diferències sociològiques. Tot i que la realitat, i més quan es tracta d'anarquisme, és sempre polièdrica, entre el republicanisme abunden allò que hauríem de considerar com classes mitjanes, mentre que entre l'internacionalisme, amb excepcions, manté el pòsit de les antigues societats obreres i els treballadors manuals il·lustrats mantindran el pes de l'organització. Aquest fet es tradueix sovint en el paternalisme dels primers contestat per l'escepticisme dels segons. La capacitat de transigir i adaptar-se al poder de republicans, i la voluntat d'acció directa i de transformacions immediates d'anarquistes. La facilitat de participar en l'estat dels uns, i la decisió de combatre'l sense recances els segons<sup>27</sup>.

Aquesta dualitat entre dos territoris pròxims, encara que en conflicte, serà una constant que també es manifestarà al llarg de la primera dècada del segle XIX, quan els republicans catalanistes s'acostin als interessos empresarials i els obrers anarquistes flirtegin amb la retòrica revolucionària de Lerroux, o quan, al llarg de la República, republicans i anarquistes, que havien anat colze amb colze al llarg de la dictadura de Primo de Rivera, acabin dramàticament enfrontats per la política d'ordre públic que assumirà la Generalitat republicana.

Una relació que exemplifica aquestes estretes relacions, amb llurs contradiccions, les podem trobar en Lluís Companys i Salvador Seguí. El Noi del Sucre era fill de mossos al servei de la família Companys. Tanmateix, va mantenir una estreta i íntima amistat, des de la infantesa, amb qui seria el segon president de la Generalitat Republicana. Aquesta relació havia portat Seguí a mantenir una posició procliu a l'independentisme, i a Companys a exercir d'advo-

<sup>27</sup> Francisco Madrid Santos i Claudio Venza: *Antología documental del anarquismo español*, Fundación Anselmo Lorenzo, Madrid, 2001, p. 25-48.

cat defensor dels cenetistes, i a apostar clarament per defensar la classe obrera catalana dels abusos patronals i de la guerra bruta impulsada pels sectors dominants de l'empresariat català. No obstant, fou durant el mandat de Companys i la política d'ordre públic del la conselleria de Governació amb Josep Dencàs (Vic, 1900 – Tànger, 1965) i els Germans Badia, quan es produïren agres enfrontaments entre les institucions catalanes i el sindicat anarcosindicalista, uns amargs enfrontaments que portaren a l'abstenció de la CNT en la proclamació de la República Catalana.

### *Espiritisme*

És habitual contemplar l'anarquisme com una ideologia materialista, una derivació filosòfica de la modernitat. Les paradoxes són les que sempre qüestionen la simplicitat en la història, perquè si bé és cert que l'anarquisme organitzat toparà contra l'església catòlica i mantindrà tothora una actitud d'emancipació ideològica enfront creences irracionals, a la pràctica hauria de considerar-se com un moviment de profunda espiritualitat.

En les seves investigacions, l'antropòleg barceloní Gerard Horta ens recorda que l'espiritisme decimonònic, reformulat a França des de mitjans del XIX per Alain Kardek, cercava entre els fenòmens de la mort i el contacte amb els esperits una explicació metafísica de la realitat que les religions havien subvertit i controlat. Així, el sentit de transcendència, en la seva opinió, innat, es veia frustrat per una religió ritualitzada i buida de contingut. El contacte amb el més enllà, mitjançant una comunicació directa amb els esperits, permetia allò que la societat capitalista i el seu suport ideològic, l'església catòlica, impedia<sup>28</sup>.

Catalunya, conjuntament amb el sud de França, curiosament les mateixes àrees geogràfiques on sis segles abans havia tingut lloc el fenomen del catarisme, els seguidors dels quals seguien preceptes

<sup>28</sup> Gerard Horta: *De la mística a les barricades: introducció a l'espiritisme català del XIX dins el context ocultista europeu*, Proa, Barcelona, 2001; *Cos i revolució: l'espiritisme català o les paradoxes de la modernitat*, Edicions de 1984, Barcelona, 2004.

morals pròxims al moviment llibertari posterior, esdevingueren els principals espais en els quals espiritisme i anarquisme mantingueren estretes convergències. Ambdós moviments es caracteritzaven per una ànsia de coneixements i perseguien un nou ordre fonamentat en la llibertat, la igualtat i la fraternitat. Fet que s'evidencia amb el paper de les dones, les quals, a diferència de la religió organitzada, mantenen un gran protagonisme en la litúrgia i la predicació. També els unia l'animadversió contra l'ordre establert i la institució eclesiàstica, i no interpretaven la transcendència, el més enllà, com un ordre superior, sinó com dimensions paral·leles en les quals esperits i humanitat podrien mantenir canals de comunicació. Molt significatiu resulta l'àmplia extensió de l'espiritisme, amb il·lustres adeptes com el mateix Jacint Verdager (Folgueroles, 1845 – Vallvidrera, 1902), un mossèn de coneguda extracció popular, catalanista i conegut pel seu generós sentit de la caritat (amb els diners dels marquesos de Comillas) i els seus conflictes amb l'alta burgesia. Verdager fou per això perseguit i marginat per la jerarquia catòlica, alhora que reverenciat per unes masses proletàries poc practicants. Tant és així que al seu enterrament acudiren centenars de milers d'obriers que aprofitaren l'acte per acusar l'episcopat català de la seva mort. En aquest sentit, justícia i transcendència, eren conceptes que compartien aquells qui, des de l'anarquisme o l'espiritisme eren perseguits i oprimits, tant pel poder terrenal com per l'espiritual.

Horta considera l'influx espiritista i la seva connexió amb el moviment anarquista com una reacció contra el control social imposat per l'estat i les seves institucions contra el cos i les llibertats individuals. De la mateixa manera que amb el naturisme, es busca una espiritualitat, individu endins, no separada del cos, tot reivindicant la simplicitat i la naturalitat en contra de l'artificial i ostentació de la burgesia enriquida per la revolució industrial. Aquesta recerca de la puresa interior implica la denúncia del buit dels cultes organitzats per la jerarquia eclesiàstica, considerada una representació simbòlica de la jerarquia imposada en la societat capitalista en el plànol social i econòmic. Els anarquistes se n'adonen que Déu és al cel allò que el propietari és a la terra. Per això volen que els esperits

s'estiguin en una dimensió paral·lela, en un espai transcendent sense rangs, ni déus, ni mestres.

Aquesta atracció d'alguns nuclis llibertaris vers el món de l'espiritualitat es tradueix en mirar amb simpatia l'església primitiva, la seva vida cooperativa i els seus corrents gnòstics. El món de les religions manté determinades variables que connecten a la perfecció amb els principis llibertaris i el fet que el missatge evangèlic, quan es refereix a les idees de comunitat, cooperació, crítica del poder establert, o la idea que el món, terrenal o celeste, estigui destinat als oprimits, és capaç de generar un corrent espiritual i religiós de gran contingut, especialment a França i Rússia, que l'historiador Jean Maitron (1910-1987) defineix com anarquisme cristià, aparegut a les darreres dècades del XIX, i que sosté com a referent el missatge ètic de les obres de Lleó Tolstoi.

En el conjunt de les transformacions imposades violentament per la revolució industrial i l'èxit del capitalisme, l'espiritualitat també imposa la seva reacció contra la privatització generalitzada del món contemporani. Les migracions del camp a la ciutat deixen un espai de llibertat a una població camperola tradicionalment controlada per una església omnipresent en la vida rural, encara que va a parar a uns espais de desarrelament del proletariat basat en les despietades premisses de la primera globalització capitalista. Gairebé tots els historiadors del període coincideixen que les transformacions de la industrialització impliquen una caiguda dramàtica de les condicions de vida de la majoria de població, l'esperança de vida es retalla, el nombre de suïcidis es dispara i la presència de la mort esdevé habitual.

En aquest context, davant la incapacitat de la religió organitzada de donar resposta a aquesta nova situació, en un segle en què el liberalisme aparta la inquisició de la vida pública, reapareixen algunes antigues i primitives creences que s'havien mantingut ocultes en cercles espiritistes amb mecanismes comunitaris i de sociabilitat que escapen a la vida oficial.

L'espiritista més destacada serà Amalia Domingo Soler (Sevilla, 1835 – Barcelona, 1909). D'orígens modestos, serà una vident que

aplegarà al voltant seu un considerable nombre d'adeptes del cercle espiritualista de Gràcia, on una família modesta d'aquesta vila l'acollirà des de 1874. La seva presumpta facilitat per comunicar-se amb el més enllà, amb el coneixement de detalls íntims d'espectres amb els quals afirmava comunicar-se, juntament amb una existència simple, sòbria i exemplar, inspirarà una gran influència i acceptació entre aquells grups interessats a comunicar-se amb els morts. Domingo Soler, mitificada un cop desapareguda, esdevé un referent, de manera que aporta un espiritisme vinculat a la protesta social i a la construcció d'alternatives politicosocials. Primer, la seva condició femenina, en un moment en el qual les dones ocupen espais secundaris en la sociabilitat i l'àmbit públic. Després, trobem el perfil d'una dona il·letrada i sense recursos, encara que, de manera autodidacta, arriba a formar-se fins a ser capaç d'elaborar discursos coherents i atractius. De fet, com succeeix en l'àmbit cultural llibertari, i posteriorment en les seves diferents xarxes educatives alternatives, els cercles i publicacions espiritistes exerciran un paper pedagògic fonamentat en la necessitat d'aprenentatge de la lectoescriptura, i des de l'autodidactisme, de divulgar coneixements i aspectes filosòfics, tot plegat, des d'una perspectiva cooperativa, igualitària, hostil a les jerarquies, constituïran elements destacats del que es cova en aquests espais de col·laboració i fraternitat, tant en les formes com els continguts. Aquest fet, al seu torn, provocarà l'antipatia de les institucions oficials, de l'estat i l'església, que contemplaran aquests cercles com espais que s'escapen del seu control.

Pel que fa a la distribució geogràfica del moviment espiritista revolucionari, pròxim a la distribució del catarisme, cal destacar els contactes intensos amb els grups anarcoespiritistes occitans, ja des de la dècada de 1880 amb revistes que circulen profusament per Barcelona, com el *Journal des Morts* (1887) o *Le Christ Anarchiste* (1890), revista dels anarquistes cristians tolstoïans, un membre destacat dels quals serà Jean Ferroul (Mas Cabardès, 1853 – Narbona, 1921), protagonista de la revolta dels rabassaires de Narbona vers 1907, que hissà la bandera negra de l'anarquia en plena revolta social.

Davant aquests grups aparentment no polítics, l'hostilitat de l'església serà manifesta, tot tractant de perseguir jurídicament els participants en aquests ritus o, seguint pràctiques inquisitorials, mitjançant cremes públiques de les seves publicacions. Aquests antagonismes, encara que també enfrontaments oberts amb polèmiques intel·lectuals incloses entre Domingo Soler i el sacerdot Vicente de Materola, acabaran provocant un odi larvat entre els grups, pròxim a la reivindicació social, que sovint catalitzaran de manera violenta en moments revolucionaris com la Setmana Tràgica, el 1909, o els dies de juliol de 1936, mitjançant la destrucció ritualitzada d'edificis i imatgeria religiosa.

A partir del darrer terç del segle XIX, especialment al llarg del sexenni democràtic, l'activitat del moviment espiritista serà molt intensa. Horta detecta més de vint revistes dels diferents nuclis espiritistes, la major part localitzades a Catalunya, el País Valencià i l'illa de Menorca, precisament als espais amb major presència anarquista. L'associació anarquisme i espiritisme serà molt comentada per una munió de textos coetanis, des de la mateixa Frederica Montseny, que hi mantindrà un posicionament ambigu, tot i que comprensiu respecte la qüestió, i que els denominarà teòsofs idealistes, fins al mateix Lluís Companys, la dona del qual organitzava sessions espiritistes a casa seva, en la seva època d'advocat laboralista i col·laborador de la CNT, o el poeta surrealista J. V. Foix, que, ja el 1920 tenia claríssima la connexió entre l'espiritisme, l'anarquisme i el separatisme propi de la societat catalana del moment. A més a més, destacats protagonistes de l'anarquisme, com Mateu Morral, artífex de l'atemptat contra Alfons XIII i bibliotecari de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia, n'era un destacat practicant, l'esperit del qual, posteriorment a la seva execució, seria invocat per nombrosos militants llibertaris, tal com recull la novel·la *Libertarias* (1997), de l'escriptor Antonio Rabinad (Barcelona, 1927-2009).

La premsa espiritista està impregnada de principis i elements llibertaris. Un gran nombre de narracions curtes de càrrega moral està poblada de personatges marginals i oprimits que passen a redimir-se des de processos d'iniciació i automillora, de la mateixa ma-

nera que succeeix als contes anarquistes. També les fórmules i els llenguatges fan aflorar paral·lelismes. Entre aquestes convergències, el tractament que duen a terme les forces de l'ordre sol ser similar. Des de la policia, el govern civil, militar o eclesiàstic, es considera els espiritistes com a grups de carbonaris conspiradors contra l'ordre establert i amenaçadors dels bons costums.

Tenen de què preocupar-se. Tal com succeeix amb els anarquistes que cerquen la subversió de l'ordre social, els espiritistes no amaguen la intenció de fer el mateix amb l'ordre espiritual, amb la dissolució de les jerarquies, la ruptura de les buides ritualitats cívi-ques i religioses, i expulsió pública dels elements de diferenciació social que comporta la religió oficial. Alhora es promou un esperit de religiositat individual mitjançant una fraternitat col·lectiva universal. En aquest sentit, la connexió amb una certa idealització de l'anarquisme primitiu, encara que també amb els corrents gnòstics tradicionals, són elements omnipresents i constants al llarg del temps.

Un dels fets que revelen la importància de l'espiritisme és la celebració de catorze congressos espiritistes, dos dels quals (1888 i 1934) a Barcelona, amb representació de nombrosos grups de la geografia catalana especialment. Fins i tot el congrés de 1934 arribà a comptar amb ajuts oficials de la mateixa Generalitat. De fet, situacions com aquestes permetien establir, per part del poder, relats sobre la realitat dels grups anàrquics dissidents com a conspicus heretges conspiradors disposats a trencar Espanya, tant si és des dels atacs a l'església, com respecte a les seves essències nacionals.

### **III. Catalunya serà llibertària o no serà...**

Sostenia Fernand Braudel (Luméville-en-Ornois, 1902 – Cluses, 1985) que, més enllà dels esdeveniments i les fases històriques, romanien continuïtats en l'evolució dels pobles. Es tracta d'allò que aquest historiador francès, que investigà a bastament sobre la Mediterrània a l'era moderna, anomenà els processos de llarga durada. La persistència de l'anarquisme caldria considerar-lo com un d'aquests corrents profunds que flueixen, com un riu subterrani, per sota la superfície del canvi històric del nostre país.

Al llarg d'aquest assaig hem pogut identificar alguns d'aquests corrents sota la fórmula de línies de continuïtat pel que fa a un sentiment de llarg recorregut que portaria la societat catalana a tendir vers allò que s'ha denominat la trilogia republicana. Una recerca de la llibertat enfront de les proves difícils a les quals ens ha sotmès la geopolítica. Llibertat personal i col·lectiva, enfront dels nobles, de l'estat, de les injustícies que deriven d'estructures socials inequitatives. Precisament el sentiment igualitari també és un dels eixos que ens connecten passat i present (i desitgem també per al futur). Alhora, i malgrat els condicionants negatius per la manca de llibertats i l'extensió de les desigualtats, hem mantingut una gran necessitat

de buscar la solidaritat com a única fórmula de conservació de la cohesió nacional. De fet, i en això l'experiència històrica ens ha alligonat, no és possible la viabilitat de la nació sense un profund sentiment de comunitat nacional. Al seu torn, això requereix els lligams als altres dos vèrtexs dels triangle republicà, assumit tant pel republicanisme històric, com per l'anarquisme, molt especialment.

No obstant això, aquesta darrera afirmació difícilment pot ser compartida per un gruix important de la societat catalana. Com qualsevol societat europea, la nostra societat ha experimentat importants divisions socials derivades de l'estatus individual i col·lectiu i la confrontació d'interessos contraposats. El fet que una minoria poderosa, aliada amb un estat aliè, i amb prou capacitat per bastir un imaginari col·lectiu i una hegemonia cultural, hagi expulsat de la memòria històrica el món llibertari o l'hagi reduït a categories històriques inferiors, molt en la línia ja esmentada de «rebels primitius», el fet és que aquest llegat hi és. Hi és i propicia una revolució que il·luminà (o aterrí) el món, viscuda (o patida) pels nostres avis. Malgrat aquest procés d'invisibilització, el pòsit es pot percebre en bona part de les pràctiques, creences i actituds de la societat catalana.

Què queda del llibertarisme un cop el moviment organitzat anarquista ja no sembla, aparentment, gaudir de la força que posseï fa tres o quatre generacions? Encara que la capacitat d'autoengany de qualsevol individu o col·lectivitat sembla infinita, entre el gremi dels historiadors, aquesta capacitat s'incrementa exponencialment. Les aparences indicarien que ben poca cosa roman. Les organitzacions que reivindiquen l'herència llibertària són poques i fragmentades, tanmateix, si bé el cos sembla enterrat, l'esperit queda entre nosaltres. I potser hi és perquè en realitat mai no ha marxat del tot. Potser, perquè en el fons, cal sempre distingir entre el que podria ser un anarquisme explícit, que malgrat tot sempre ha estat numèricament no gaire significatiu, i un d'implícit, present des de diverses formes i fórmules, com un sentiment gasós, com una boira que respirem i que es manifesta en les actituds quotidianes i catalitza en determinades circumstàncies històriques.

Ara bé, renunciar a aquesta herència és presentar la dimissió com a poble. Aquesta boira (en el sentit de difuminada, confusa i difícilment classificable) no deixa de ser l'aire que respirem, i ignorar-la representaria la culminació d'un procés de desnacionalització, atès que és un dels elements que ens ha singularitzat històricament com a nació. La nostra capacitat de rebel·lia, el nostre anhel constructiu d'un país fonamentat sobre la trilogia republicana, el nostre desig de bastir una societat justa, fins a cert punt utòpica. La nostra incapacitat d'acotar el cap. Tot plegat semblen elements molt poc científics, fins i tot, que recorden un cert organicisme nacional molt passat. Tanmateix, si reflexionem sobre els trets que ens caracteritzen, si examinem aquesta capacitat que Vicens Vives destaca sobre la nostra tendència a la revolució i la nostra incomoditat respecte el Minotaure (al·legoria del poder), comprendrem la psicologia col·lectiva del nostre país. Només cal recordar la data recent del 10 de juliol de 2010 passat, en la massiva marxa contra la sentència del Tribunal Constitucional. Sense cap consigna prèvia, el milió de manifestants van deixar enrere els seus líders i la munió de ciutadans i ciutadanes es van col·locar allà on cal, al capdavant de la protesta. L'espectre de la revolta i la rebel·lia, l'aroma de la dignitat, es podia respirar entre els carrers de la ciutat.

Aquests elements invisibles que conformen una identitat ja els esmentà Josep Torras i Bages (Les Cabanyes, 1846 – Vic, 1916) quan redactà el seu aforisme «Catalunya serà cristiana o no serà». En aquesta frase, esdevinguda un referent per a bona part del nacionalisme conservador, el bisbe, filòsof i teòleg penedesenc pretenia reivindicar el valor ètic del regionalisme català des de la tradició cristiana, en un intent de dignificar el moviment catòlic conservador i catalanista. En opinió de l'autor d'aquest llibre, Torras i Bages no anava gaire desencaminat, en el sentit que en la pròpia identitat roman pòsit ètic, sovint inspirat en l'esperit del cristianisme. Tanmateix, la seva concepció regionalista, com el mateix concepte de regionalisme, resta incomplet, coix i bord. La tradició llibertària, des de les seves diferents formes, també ens aporta un bagatge i una tradició ètica, que conforma la nostra identitat com a país.

El problema, en tot cas, és el bandejament que ha experimentat l'herència llibertària, atès que el seu missatge, tan ètic com el del cristianisme, ha plantejat una arquitectura social horitzontal que incomoda a tot aquell que habita els pisos més elevats i de millors vistes de l'edifici català, i que ha mantingut l'actitud de tractar com a jardiners els partidaris del jardí de l'Acràcia. Això no obstant, de la mateixa manera que és innegable la tradició cristiana del país, tot parafrasejant Torras i Bages, és necessari assumir el conjunt de l'herència que ens singularitza com a nació europea. Sense els valors del triangle llibertari, sense els tres vèrtexs equilàters que Ricardo Mella dibuixà «la llibertat com a base, la igualtat com a mitjà, la fraternitat com a fi», serem un poble amb passat i sense futur. Perquè Catalunya serà llibertària... o no serà!

## Nota i agraïments

El 2010 fou l'any Jaume Vicens Vives. Des de diverses instàncies i institucions, es pretenia celebrar el centenari del seu naixement i cinquantenari de la prematura mort. A tal efecte, diversos estudis, llibres i actes públics tractaven de rellegir i reinterpretar l'obra de l'historiador gironí. Qui signa aquestes notes finals també ho va fer, especialment el seu clàssic *Notícia de Catalunya*, un intent agosarat de repensar el nostre país en el difícil context de la postguerra i una dictadura que frisava per fer-nos desaparèixer com a país. La seva tesi, coherent amb el projecte polític, era que Catalunya havia tingut un passat potent, dominat per una combinació de seny i una rauxa responsable de la derrota de 1939, que difícilment havia sabut administrar les seves forces, especialment davant del poder contundent de l'estat espanyol (el minotaure) i tractava de vehicular el catalanisme conservador amb un projecte d'integració amb Espanya, reedició de la pulsio noucentista, reiteradament fracassada, d'influir en les estructures econòmiques de l'estat. Tot i ser un llibre ben armat, amb anàlisis ben elaborades, no amagava que era redactat des de l'àmplia classe del *Vichy* català, és a dir, el col·laboracionisme de les classes altes autòctones amb la dictadura de caràcter feixista que havia arribat al poder mitjançant un il·legítim acte de força.

I en aquest sentit, com a bon representant d'una burgesia que havia passat dècades implorant a l'estat que reprimís la majoria social d'obriers i camperols amb pulsions igualitàries, tractava de deslegitimar-los minimitzant el seu paper històric o atorgant-los un paper secundari.

En certa mesura el llibre que trobem aquí és una resposta, més de mig segle després, a la *Notícia de Catalunya*. Escrit des d'un temps en què semblen haver fracassat els intents de les classes dominants catalanes per establir complicitats amb un estat cada vegada més reclòs en la seva frustració d'imperi fracassat, en una societat catalana on les classes altes han perdut el monopoli de la veracitat acadèmica i la capacitat de generar discursos historicistes, en una Catalunya que recupera el passat de la majoria social, considero que és una obligació revisar les velles tesis d'aquest historiador gironí, un gran intel·lectual, que tanmateix es caracteritzà pel col·laboracionisme amb el feixisme espanyol i per la contemplació de les classes socials sense cireres per remenar amb un sentiment de frisança i preocupació. Al cap i a la fi, si en alguna cosa ha destacat Catalunya, ha estat per tenir un dels moviments anarquistes més potents de tot el món (la rauxa que denunciava Vicens, enfront d'un seny que cercava un ordre social altament jeràrquic, a imatge i semblança de la burgesia de la qual provenia). D'aquí, potser, el provocatiu títol que encapçala aquest volum, i que tanmateix, respon a la veracitat històrica.

La redacció d'aquesta obra fou completada a principis de 2011. Les especials circumstàncies d'aquests darrers temps, caracteritzats per una crisi econòmica provocada per les elits financeres, i aprofitada pel estrats més elevats del poder econòmic per desmantellar a fons les institucions del benestar i apropiant-se'n (privatitzant-les), ha propiciat una nova efervescència dels vells valors llibertaris. És més, a redós de moviments emergents com el del 15-M o l'arxipèlag de nous moviments socials sorgits recentment, es reivindica el llegat llibertari i es produeix un renovat interès per la història de l'anarquisme. En certa mesura, aquest llibre voldria oferir-se i dedicar-se a totes aquelles persones que desitgen conèixer aquest passat massa sovint silenciats o difamats, i que hi busquen inspiració, des de

la tradició, per forjar esperançadament la innovació del que hauria de ser el present.

Em disculpo pels errors i les incorreccions que hagi pogut cometre en la seva redacció. La historiografia de l'anarquisme català es renova dia rere dia, i dia a dia es descobreixen noves fonts, dades i interpretacions, la qual cosa pot implicar que algunes de les meves afirmacions poden caducar amb certa facilitat o que noves dades qüestionin les aquí exposades. Més que queixar-nos, hauríem de congratular-nos per aquesta eclosió que resulta molt significativa en un temps en què el model capitalista actual pretén imposar la seva hegemonia totalitària, mentre que bona part de les esquerres semblen encara prou desorientades.

Agraeixo, finalment, a la meua família la paciència que mostra quan passo hores tractant d'enfrontar-me a un text com aquest. Per la seva banda, l'historiador figuerenc i amic Enric Pujol va tenir l'amabilitat de llegir-se, almenys, un parell de versions del manuscrit, i em va fer uns suggeriments brillants i encertats, com sempre. La correcció del text, a càrrec de Txell Freixinet, ha permès un maquillatge literari que els lectors agrairan. Finalment, el meu editor de Virus, Patric de San Pedro, no només va apostar clarament per aquest llibre, sinó que se'l va mirar amb lupa el text i, gràcies a les seves propostes, documentades i amb un exhaustiu coneixement del tema, va fer que millorés ostensiblement.

*Girona, gener de 2013*



## Bibliografia

ALBAREDA, Joaquim: *Catalunya en un conflicte europeu: Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes (1700-1714)*, Edicions 62, Barcelona, 2001.

BAGUR, Joel i Xavier DIEZ (coord.): *La gran desil·lusió. Una revisió crítica de la Transició als Països Catalans*. El Cep i la Nansa, Col. Argumenta, Vilanova i la Geltrú, 2005.

BALCELLS, Albert (dir.): *Història de Catalunya*, L'Esfera dels Llibres, Barcelona, 2004, p. 357.

BARNOSELL, Genís: «Servir el país a través de la ciència històrica», *L'Avenç*. Núm. 358, 2010.

BOOKCHIN, Murray: *Los anarquistas españoles. Los años heroicos, 1868-1936*, Numa ediciones, Valencia, 2000.

BRENAN, Gerald: *El laberinto español. Antecedentes políticos y sociales de la guerra civil*, Éditions Ruedo Ibérico, París, 1962.

BRUSCO, Ramon: *Les milícies antifeixistes i l'exèrcit popular a Catalunya*, Edicions El Jonc, Lleida, 2003.

CANAL, Jordi: *El carlismo. Dos siglos de contrarrevolución en España*, Alianza, Madrid, 2000.

DE VARGAS GOLARONS, Ricard i altres: *Anarquisme i alliberament nacional*, Virus editorial i altres, Barcelona, 2007.

DIEZ, Xavier: «Los tres estados del pensamiento», *Orto*, núm. 128, 2003, p. 4-7.

—*El anarquismo individualista en España, 1923-1938*, Virus, Barcelona, 2007.

—«La historiografia anarquista als Països Catalans. Una llarga tradició entre el desconeixement i la vitalitat», *Afers*, núm.59, 2008, p. 155–176.

—«Catalanisme i espanyolisme. Un joc de cultures polítiques», *Eines de l'Esquerra Nacional*, núm. 11, 2010.

—*Venjança de classe. Causes profundes de la violència revolucionària a Catalunya el 1936*, Virus, Barcelona, 2010.

EALHAM, Chris: *La lucha por Barcelona. Clase, cultura y conflicto, 1898-1937*, Alianza, Madrid, 2005.

ENZENSBERGER, Hans Magnus: *El corto verano de la anarquía. Vida y muerte de Buenaventura Durruti*, Grijalbo, Barcelona, 1975; nueva edición en Anagrama, Barcelona, 1998.

FREEDMAN, Paul: «La servitud a Catalunya i la guerra civil catalana en el context europeu», *L'Avenç*, núm. 200, 1996, p. 38-41.

FOIX, Pere: *Apòstols i màrtirs*, Nova Terra, Barcelona, 1976.

GARCIA OLIVER, Joan: *El Eco de los pasos*, Éditions Ruedo Ibérico, París, 1978.

HOBBSBAM, Eric: *Primitive Rebels : studies in archaic forms of social movement in the 19th and 20th centuries* (1959). Trad. *Rebeldes primitivos*, Ariel, 1983.

HORTA, Gerard: *De la mística a les barricades: introducció a l'espiritisme català del XIX dins el context ocultista europeu*, Proa, Barcelona, 2001.

— *Cos i revolució: l'espiritisme català o les paradoxes de la modernitat*, Edicions de 1984, Barcelona, 2004.

IZARD, Miquel: *Sin leña y sin peces deberemos quemar la barca. Pueblo y burguesía en la Cataluña contemporánea*, Los libros de la frontera, Barcelona, 1998.

JANÉ, Òscar: *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Afers, Catarroja, 2006.

LÓPEZ-CORDÓN CORTEZO, Maria Victoria: «Historia, sociedad y carácter: la evolución de la imagen de Cataluña en los libros de viajes entre el siglo XVII y XVIII», a *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 18, 1, 1998.

MADRID SANTOS, Francisco i Claudio VENZA: *Antología documental del anarquismo español*, Fundación Anselmo Lorenzo, Madrid, 2001.

MARTÍ, Casimir: *Los orígenes del anarquismo en Barcelona*, Teide, Barcelona, 1959.

MARTÍ BOSCA, José Vicente i Antonio REY (ed.): *Antología de textos de Félix Martí Ibáñez*, Generalitat Valenciana, València, 2004.

— *Actas del I Simposium Internacional Félix Martí Ibáñez: Medicina, Historia e Ideología*, Generalitat Valenciana, València, 2004.

MARTÍ FONT, Jordi: «Aproximació al col·lectiu anarcoindependentista Icària», ponència per al Congrés d'Història de l'Independentisme Català, 2010.

MASJUAN, Eduard: *La economía humana en el anarquismo ibérico. Urbanismo «orgánico» o ecológico, neomaltusianismo y naturismo social*, Icaria, Barcelona, 2000.

— *Un héroe trágico del anarquismo español. Mateo Morral, 1879-1906*, Icaria, Barcelona, 2009.

MONJO, Anna: *La CNT durant la II República a Barcelona: líders, mili-*

*tants, afiliats*. Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1993. (Editat com: *Militants. Democràcia i participació a la CNT als anys 30*, Laertes, Barcelona, 2003.)

NADAL, Jordi: *El fracaso de la Revolución Industrial en España, 1814-1913*, Ariel, Barcelona, 1992.

NAVARRO, Vicenç: *Bienestar insuficiente, democracia incompleta*, Anagrama, Barcelona, 2002.

PALÀ I MONCUSÍ, Albert: «Entre el nou dogma i la llibertat de pensar. Ideologia i bases filosòfiques del primer lliurepensament català (1868-1874)», *Cercles. Revista d'Història Cultural*, núm. 8, 2005, p. 186-195.

PAZ, Abel: *Viaje al pasado*. Fundación Anselmo Lorenzo, Madrid, 2002.

PI I MARGALL, Francesc: *La qüestió de Catalunya*, Societat Catalana d'Edicions, Barcelona, 1913.

PUJOL, Enric (dir.): *El somni republicà. El republicanisme a les comarques gironines, 1900-1930*, Viena, Barcelona, 2008.

PUJOL, Enric: «Un retrat de maduresa», *Revista de Girona*, núm. 261, 2010, p. 88-93.

RESINA, Joan Ramon: *El postnacionalisme en el mapa global*, Idees, Assaig Breu i Angle Editorial, Barcelona, 2005.

RIUS, Xavier: *La objección de conciencia*, Integral, Barcelona, 1988.

ROVIRA I VIRGILI, Antoni: *Història de Catalunya*, Vol. XII, Barcelona, 1934.

ROSELLÓ, Josep Maria: *La vuelta a la naturaleza: el pensamiento naturista hispano (1890-2000): Naturismo libertario, trofología, vegetarianismo naturista y librecultura*, Virus, Barcelona, 2003.

SALES, Núria: «Contribución de sangre», a DDAA., *Memoria del 98. De la Guerra de Cuba a la Semana Trágica*, El País, 1998, p. 62-63.

SÁNCHEZ SOLER, Mariano: *La Transición sangrienta. Una historia violenta del proceso democrático en España*, Península, 2010.

SIGUAN BOEHMER, Marisa: *Literatura popular libertaria. Trece años de La Novela Ideal, 1925-1938*, Península, Barcelona, 1981.

SIMON, Antoni: *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2005.

— *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2008.

SIMON, Antoni (dir.): *Tendències de la historiografia catalana*, Universitat de València, 2009.

SOLDEVILA, Ferran: *Història de Catalunya*, Alfa, Barcelona, 1963.

TORRES, Xavier: *Els bandolers: s. XVI-XVII*, Eumo, Vic, 1991.

UCELAY DA CAL, Enric: *La Catalunya populista: imatge, cultura i política en l'etapa republicana, 1931-1939*, La Magrana, Barcelona, 1982.

VICENS VIVES, Jaume: *Notícia de Catalunya. Nosaltres els catalans*, Vicens Vives, Barcelona, 2010

ZAMBRANA, Joan: «Sobre los orígenes de la CNT», a DDAA: *Solidaridad Obrera. Centenario CNT*, CNT, Barcelona, 2010, p.6-7.

Xavier Diez

# Venjança de classe

## Causes profundes de la violència revolucionària a Catalunya el 1936

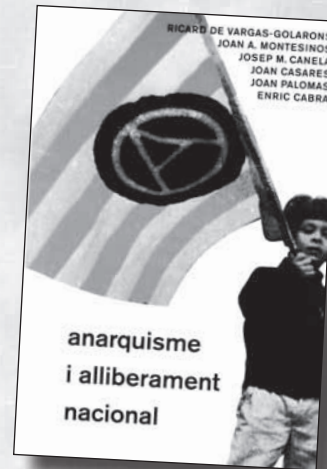


Al llarg del primer terç del segle XX, les transformacions derivades de l'evolució del capitalisme a Catalunya, tenen uns guanyadors i uns perdedors ben delimitats. Aquests darrers suporten unes desigualtats econòmiques i socials terribles. I tracten de resistir-hi a partir de la protesta social i l'organització sindical, encara que també individual, des d'una resistència passiva a l'autoritat. Malgrat que podria haver-hi hagut altres respostes, des de les contradiccions de la societat catalana s'optà majoritàriament per la repressió, l'explotació laboral, les humiliacions quotidianes, la violència estructural, l'especulació, el menyspreu social i la violència estructural per als de baix. La resposta va ser una autoafirmació col·lectiva, un discurs alliberador i una cultura popular, que va plantejar alternatives al marge i en contra de la societat oficial. Després de la immediata reacció de les organitzacions obreres davant del cop d'estat de 1936, es va manifestar la profunditat i l'arrelament social d'aquesta tragèdia sota la fórmula de la *venjança de classe*.

ISBN 978-8492559-11-4 | 208 pàgs. | 10 €

Ricard de Vargas-Golarons, Joan A. Montesinos, Josep M. Canela  
Joan Casares, Joan Palomas i Enric Cabra

# Anarquisme i alliberament nacional



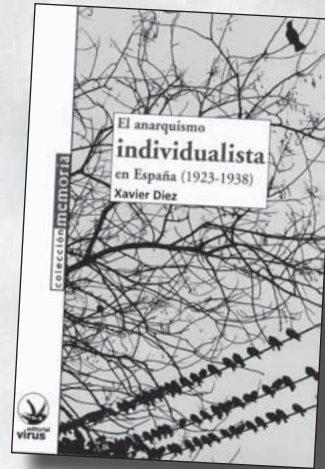
*Anarquisme i alliberament nacional*, realitzat per un col·lectiu de joves llibertaris, asumeix plenament l'independentisme des de posicions àcrates, tot criticant alhora el caduc espanyolisme anarquista i l'independentisme estatista i autoritari.

«La independència estatal per a nosaltres no és independència, sinó una altra forma de dependència com a superació de totes les dependències en el nostre marc nacional que alhora comporti un canvi de la nostra vida quotidiana i un trencament amb les relacions existents. Entenem la independència com autogestió de la societat catalana a tots els nivells, partint de la federació de les unitats més petites a les més grans (individu, poble, barri, comarca, ciutat...) que exerceixin l'autogestió i la democràcia directa als Països Catalans...»

ISBN 978-84-960044-90-6 | 192 pàgs. | 10 €

Xavier Diez

# El anarquismo individualista en España



Las ideas del individualismo anarquista estarán muy presentes en la prensa, la literatura, las discusiones y, finalmente, en las maneras de pensar y actuar de numerosos hombres y mujeres afines al movimiento libertario, y su influjo irá mucho más allá del propio ámbito estrictamente político para llegar a influenciar el pensamiento colectivo de las sociedades occidentales de finales del siglo XIX y primer tercio del XX. En España se dejarán notar las ideas de sus principales teóricos, como Stirner, Thoreau, Tucker, Armand o Ryner, a través de la traducción de sus obras o de sus artículos publicados en la numerosa prensa individualista. Los individualistas revolucionarán el debate anarquista en torno a la moral, la sexualidad, la religión, el papel de la escuela, el naturismo, así como el valor único del individuo frente al Estado y todo tipo de organización.

ISBN 978-84-96044-87-6 | 376 pàgs. | 20 €

